

”Neuvostoliittoa ei ole, Venäjä ei uhkaa ketään.”

Boris Jeltsinin Venäjän matka kohti länttä 1990-luvulla

Poliittisen historian
pro gradu -tutkielma

Laatija(t):
Riikka Tuominen

Ohjaaja(t):
yliopistonlehtori Mika Suonpää

23.4.2025
Turku

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Poliittinen historia

Tekijä(t): Riikka Tuominen

Otsikko: ”Neuvostoliittoa ei ole, Venäjä ei uhkaa ketään.” – Boris Jeltsinin Venäjän matka kohti länttä 1990-luvulla

Ohjaaja(t): yliopistonlehtori Mika Suonpää

Sivumäärä: 114 sivua

Päivämäärä: 23.4.2025

Boris Jeltsin nousi Venäjän federaation ensimmäiseksi presidentiksi vuonna 1991. Tässä roolissa hän pysyi aina vuoden 1999 loppuun asti. Jeltsin pyrki luomaan itsestään kuvaa uudistusmielisenä johtajana, ja yksi hänen suurimmista tavoitteistaan oli rakentaa Venäjän ja länsimaiden välille läheiset, vahvat ja ystävällismieliset suhteet. Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkitaan, miten ja miltä pohjalta Jeltsin rakensi Venäjän suhteita länteen 1990-luvulla sekä mitkä tapahtumat ja tekijät muovasivat Jeltsinin käsitystä lännestä ja Venäjän asemasta kansainvälisessä politiikassa.

Tutkielman primäärinaineistona toimivat Jeltsinin kolme muistelmateosta vuosilta 1990, 1994 ja 2000. Keskeisimmät tutkimusmenetelmät perustuvat diskurssianalyysiin ja kerrontateoreettiseen lähestymistapaan. Kielelliset lähestymistavat täydentävät historian tutkimuksen perusmenetelmiä, luoden yhdessä moninäkökulmaisen kehikon, jonka kautta muistelmia on mahdollista analysoida. Muistelmat tarjoavat mielenkiintoisen katsauksen Jeltsinin ajatusmaailmaan ja toisaalta siihen, millaisen kuvan hän pyrki itsestään ja Venäjän ulkopoliitikasta rakentamaan lukijalle.

Tutkielman keskeisimmät havainnot voidaan tiivistää kolmeen teemaan: avoimuuteen, henkilökohtaiseen diplomatiaan ja luottamuksen rakentamiseen. Jeltsin piti yllä avointa keskusteluyhteyttä lännen suuntaan läpi 1990-luvun, myös vaikeina aikoina. Tämä avoimuuden politiikka rakentui sen pohjalta, että Jeltsin oli luonut vahvat kahdenkeskiset suhteet lännen tärkeimpiin johtajiin, kuten Bill Clintoniin, Helmut Kohliin ja Jacques Chiraciin. Jeltsin ei kuitenkaan jäänyt pelkkien sanojen ja puheiden tasolle, vaan hän pyrki osoittamaan myös teoillaan, että länsi voisi luottaa Venäjään. Hän aloitti maassa talousuudistukset, joiden tarkoituksena oli viedä Venäjä kohti läntistä yhteiskuntamallia, ja samalla hän veti vanhoja puna-armeijan joukkoja lopullisesti pois Euroopasta.

Venäjän ja lännen välisissä suhteissa oli kuitenkin myös ongelmia läpi 1990-luvun, ja osa niistä oli Jeltsinistä lähtöisin. Erityisen ongelmallisiksi osoittautuivat Tšetšenian sodat, Venäjän sisäpoliittiset haasteet ja Jeltsinin ailahtelevaisuus poliitikkona. Hänen alkoholinkäyttönsä ja jatkuva sairastelunsa heikensivät hänen kykyään toimia tehokkaasti Venäjän presidentin roolissa. Toisaalta myöskään länsi ei päästänyt Jeltsiniä ja Venäjää helpolla. Naton laajentumisprosessi aiheutti kitkaa Venäjän ja lännen välille läpi 1990-luvun, ja Venäjän yritykset päästä osaksi lännen tärkeimpiä instituutioita eivät juuri edistyneet. Vaikka länsi tuki Venäjän uudistuksia sekä sanoin että rahallisesti, Venäjällä ja Jeltsinin mielessä voimistui 1990-luvun edetessä käsitys, että länsi ei kokenut Venäjää osaksi itseään ja halusi pitää sen sopivan etäisyyden päässä itsestään.

Avainsanat: Venäjä, Boris Jeltsin, länsi, Nato, muistelmat, 1990-luku

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuskysymykset ja primääriaineisto	5
1.2	Aiempi tutkimus	8
1.3	Tutkimusmenetelmät	11
1.4	Käsitteistö ja tutkielman rakenne	15
2	”...maailmaan on ilmaantumassa suuri tosiseikka – Venäjä.”	18
2.1	”...silloin muutin maailmankatsomukseni” – matka Yhdysvaltoihin	18
2.2	Neuvostoliitto luisuu kohti tuhoaan	24
2.3	”Superpresidentin” vaikeudet alkavat	30
2.4	Jeltsin ottaa Clintonista mittaa	36
2.5	Presidentti pommittaa Venäjän sisäpolitiikan uusiksi	43
3	”Tyystin rauhallisia aikakausia ei valitettavasti ole...”	49
3.1	Nato kääntää katseensa kohti itää	49
3.2	Bosnian sota lyö kiilaa Venäjän ja lännen välille	55
3.3	Kapellimestarin sydänkohtaus	60
3.4	Budapest ja ”kylmä rauha”	65
3.5	” Kaksi presidenttiä. Kaksi tavallista miestä.”	70
4	”Emme rakenna diplomatiaamme voimankäytöllä.”	75
4.1	Virtuaali-Jeltsin voittaa vaalit	76
4.2	”Invalidien huippukokous” Helsingissä	81
4.3	Moninapainen maailma ja ”suuren Euroopan” konsepti	86
4.4	Vältetty kolmas maailmansota	92
4.5	”Nyt olen eläkkeellä.”	97
5	Johtopäätökset	103
	Lähteet	108

1 Johdanto

Me palaamme sinne, missä olemme aina olleet – Ententeen, voisi sanoa, liittoon lännen suurvaltojen kanssa. Mutta palaamme vahvempina ja viisaampina, kärsittyämme totalitarismin - - katkerat opetukset omista nahoissamme. Oli aika, jolloin Neuvostoliitto ja koko muu maailma olivat vastakkain. Neuvostoliitto yritti pakottaa tahtoaan erittäin monille maille, vetää vaikutuspiiriinsä varsin monia maita, eli esiintyi maailman santarina. Mutta tuota roolia ei tule kuvailla syvästi perinteelliseksi, historialliselta yhteydeltään oikeaksi, viisaaksi, strategisesti koetelluksi. Se on ollut valheellinen, jopa farssinomainen rooli. Nyt olemme muuntumassa vain yhdeksi vahvoista maista – mutta maaksi, jonka kohtalo on mutkikas ja omintakeinen...¹

Neuvostoliiton hajotessa joulukuussa 1991 sen raunioista nousi Venäjän federaatio, jonka ensimmäiseksi presidentiksi tuli Boris Jeltsin. Jeltsinin tavoitteena oli lakkauttaa neuvostokommunismien aikainen suunnitelmatalous ja sen autoritaarinen poliittinen systeemi. 1990-luku merkitsikin mullistavia uudistuksia ja muutoksia Venäjällä. Maa siirtyi enemmän ja vähemmän onnistuneesti kohti vapaata markkinataloutta ja sai uuden perustuslain, joka määräsi Venäjälle parlamentin ja vapaat vaalit.

Yksi suurimmista muutoksista, jonka Jeltsin halusi toteuttaa, oli luoda Venäjän ja länsimaiden välille vahvat, läheiset ja ystävällismieliset suhteet. Hänen ja monien muiden venäläisten ajatusmaailmaa 1990-luvun alussa voidaan kuvailla hyvin länsimyynteiseksi. He näkivät Venäjän orgaanisena osana länsimaista sivilisaatiota, jonka ”aito” länsimainen identiteetti oli kaapattu bolševikkien ja neuvostojärjestelmän toimesta. Tästä näkökulmasta katsottuna Venäjä oli kylmän sodan aikana toiminut omaa kansallista identiteettiään ja etujaan vastaan, ja nyt sillä oli vihdoinkin mahdollisuus tulla ”normaaliksi” länsimaaksi.² Erityisen tärkeää Jeltsinille oli vahvan kumppanuuden rakentaminen Yhdysvaltojen kanssa.

Kun pikakelaamme vuoteen 1999 ja Jeltsinin viimeiseen vuoteen presidenttinä, voidaan huomata, että asenneilmapiiri Venäjällä länttä kohtaan oli muuttunut 1990-luvun alun optimismista kohti synkempää suuntaa. Vuonna 1999 75 prosenttia venäläisistä ajatteli, että Venäjä oli liian riippuvainen länsimaista. 73 prosenttia ajatteli, että Venäjällä on ulkoisia vihollisia ja noin puolet kansalaisista uskoi, että Yhdysvallat oli Venäjän vihollinen.³ Vuosi 1999 oli erityisen vaikea Venäjän ja lännen suhteille Kosovon sotaan liittyvien erimielisyyksien

¹ Jeltsin 1994, 227.

² Tsygankov 2022, 61.

³ Diligenski 2001.

takia, mikä todennäköisesti vaikutti joltakin osin edellä mainittuihin kyselytutkimusten tuloksiin. Kokonaisuudessaan Venäjä kyllä läheni lännen kanssa 1990-luvulla, mutta Jeltsinin länsimyrönteinen politiikka ei koskaan tuottanut niitä tuloksia, joista hän oli haaveillut. Miten tähän tilanteeseen päädyttiin?

Tämän tutkielman keskiössä on presidentti Jeltsin. Tarkoituksena on selvittää, miten ja miltä pohjalta hän rakensi Venäjän suhteita länteen 1990-luvulla. Jeltsiniin keskittyminen on perusteltua siksi, että Venäjän poliittinen järjestelmä oli jo Jeltsinin aikana presidenttijohtoinen, erityisesti vuonna 1993 hyväksytyyn uuden perustuslain myötä. Laissa määrättiin myös, että maan presidentti ohjaa maan ulkopoliittikkaa.⁴

1.1 Tutkimuskysymykset ja primääriaineisto

Tutkielmaa ohjaavat seuraavat tutkimuskysymykset:

Miten Boris Jeltsin pyrki lähentämään Venäjää länteen 1990-luvulla?

Mitkä tapahtumat ja tekijät muovasivat Jeltsinin käsitystä lännestä ja Venäjän asemasta kansainvälisessä politiikassa?

Tutkielmani primääriaineisto muodostuu Jeltsinin kolmesta muistelmateoksesta. Ensimmäinen teoksista *Jeltsin* julkaistiin vuonna 1990, toinen *Presidentin päiväkirja* vuonna 1994 ja kolmas *Midnight Diaries* vuonna 2000. Kaksi ensimmäistä kirjaa on suomennettu ja kolmannesta teoksesta hyödynnän englanninkielistä versiota⁵.

Vuoden 1990 muistelmat ilmestyivät aikana, jolloin Jeltsin oli Neuvostoliiton johtajan Mihail Gorbatšovin ykkösvastustaja ja merkittävin oppositiohahmo, joka pyrki edistämään Venäjän itsenäisempää asemaa Neuvostoliiton sisällä. Hän kuvailee itse halunneensa kirjoittaa muistelmansa tuolloin, koska Neuvostoliitto oli muutaman vuoden sisällä kokenut valtavia mullistuksia ja hän halusi kirjoittaa ”siitä ajasta, joka minun on onnistunut elää.”⁶ Jeltsinin

⁴ Berger 2020, 21.

⁵ Lainaukset, joita tässä tutkielmassa esiintyy Jeltsinin vuoden 2000 muistelmista, ovat tekijän vapaasti suomentamia.

⁶ Jeltsin 1990, 5.

vaimo Naina Jeltsina kuvailee omassa muistelmateoksessaan, joka ilmestyi vuonna 2020, että Boriksen muistelmien oli tarkoitus olla vastaus valheisiin, joita hänestä oli kirjoitettu neuvostolehdistössä. Jeltsinan mukaan lehdistö esimerkiksi liioitteli ja vääristeli hänen miehensä alkoholinkäyttöä yrittäen myös luoda mielikuvaa, että Boris oli hankala persoona.⁷ Kirjassa on käytännössä kaksi tasoa: nykypäivä, jossa Jeltsin valmistautuu vuoden 1989 Neuvostoliitossa ensimmäistä kertaa järjestettyihin osittain demokraattisiin kansanedustajien kongressin vaaleihin. Toisella tasolla Jeltsin avaa menneisyyttään: lapsuuttaan, nuoruuttaan, opiskelu- ja työhistoriaansa. Käytännössä Jeltsin siis esittelee kirjassa itsensä Venäjän kansalaisille. Kun neuvostolehdistö sensuroi häntä, kirja oli keino, jolla hän kykeni avaamaan ajatusmaailmaansa kansalaisille ja koko maailmalle.

Vuoden 1994 muistelmat ilmestyivät hyvin erilaisessa ajassa verrattuna edelliseen teokseen. Jeltsin oli nyt Venäjän presidentti. Maa oli ollut talouskurimuksessa koko 1990-luvun alun ja hänen uudistuspolitiikkansa ei ollut edistynyt toivotulla tavalla. Tämän lisäksi hän oli lopettanut maassa orastaneen perustuslaillisen kriisin väkivalloin. Jeltsin tiedostaa itsekin, että hän on hyvin erilaisessa asemassa vuoteen 1990 verrattuna: ”Tiedän hyvin, että tätä kirjaa odottaa toisenlainen kohtalo, kuin ensimmäisellä, vuonna 1990 ilmestyneellä kirjallani. Lukija tarttuu tähän tyystin toisenlaisin tuntein. Kenties viileämmin. Kenties vihamielisemmin.”⁸ Kirja on ensimmäiseen verrattuna paljon laajempi ja laveampi. Se sisältää paljon tajunnanvirranomaista tekstiä, jossa Jeltsin pohtii menneisyyttä ja tulevaa. Toisaalta hän kertoo myös varsin tarkasti perustuslaillisen kriisin ajoista ja myös vuoden 1991 Neuvostoliiton vallankaappausyrityksestä. Tämän lisäksi kirja sisältää laajasti Jeltsinin mietintöjä maan ulkopoliitikasta ja suhteista länteen.

Vuoden 2000 muistelmat ilmestyivät, kun Jeltsin ei ollut enää maansa presidentti. Kirja keskittyy hänen toiseen presidenttikauteensa vuosina 1996–1999, kuvaillen maan sisäpoliittisen tilanteen kehittymistä, vuoden 1996 presidentinvaaleja, vuoden 1998 talousromahdusta ja Vladimir Putinin valtaannousua. Hän on omistanut myös tässä kirjassa laajoja osioita maan ulkosuhteiden kuvailemiseksi. Jeltsin kertoo yrittäneensä ”kirjoittaa niin totuudenmukaisesti ja rehellisesti kuin mahdollista” ja että kirjan päätarkoituksena on ”kuvata tarkasti poliittisten uudistustemme historiaa sekä henkilökohtaista historiaani Venäjän

⁷ Jeltsina 2020, 155, 161.

⁸ Jeltsin 1994, 409.

ensimmäisenä demokraattisesti valittuna presidenttinä.”⁹ Jeltsin erosi Venäjän presidentin paikalta valtavan epäsuosittuna, joten kirjan voi ajatella olevan Jeltsinin yritys selittää, miksi asiat menivät niin kuin menivät.

Vaikka tutkielmani aihe on Boris Jeltsinin johtaman Venäjän suhteet länteen, en ole jäsennellyt alkuperäisainestoa vain poimimalla Jeltsinin teoksista ulkopoliittikkaa koskevia kohtia. Jeltsinin harjoittamaan ulkopoliittikkaan vaikuttivat usein vahvasti myös Venäjän sisäpoliittiset käänteet – joita siltä ei 1990-luvulla puuttunut – ja siksi on ollut relevanttia käydä hänen muistelmiaan läpi kokonaisuuksina, eikä vain poimia ikään kuin rusinoita pullasta.

Tutkielman kannalta on tärkeää ymmärtää, miten muistelmat soveltuvat historiantutkimuksen aineistoksi ja miten niitä voidaan käyttää. Nykypäivänä akateemisessa tutkimuksessa puhutaan yhä enemmän niin sanotusta ”elämän kirjoittamisesta” (*life writing*), joka toimii ikään kuin yleisterminä sellaiselle kirjoittamiselle, joka herättää yksilön eloon, olipa yksilö kirjoittaja itse tai sitten joku muu. Tämän yleistermin alle mahtuvat luonnollisesti niin omaelämäkerrat kuin muistelmatkin. Historioitsijat tekevät kuitenkin selvän eron omaelämäkertakirjallisuuden ja muistelmien välillä. Muistelmat nähdään julkisten ja painoarvoltaan tärkeiden henkilöiden elämän kertomuksina. Nämä kertomukset usein kronikoivat heidän ammattiuriaan, kuvaillen heidän elämäänsä siten, että fokuksena on henkilön ulospäin näkyvä ”julkinen puoli”, historiallisesti merkittävät tapahtumat, tai muiden merkittävien aikalaisten luonteet tai toimet.¹⁰

Miksi tämä erottelu omaelämäkertojen ja muistelmien välillä sitten on niin olennainen historiantutkimuksen kentällä? Historioitsijat ovat yleisesti enemmän kiinnostuneita merkittävistä julkisista henkilöistä ja heidän toimistaan sen sijaan, että heitä kiinnostaisivat yksilön yksityiset kamppailut siitä, miten he löysivät oman paikkansa yhteiskunnassa. Historioitsijat ovat ensisijaisesti kiinnostuneita sosiaalisesta ajasta, eivät yksilön ajasta. Heitä kiinnostavat kollektiiviset ilmiöt ja julkinen elämä. Tämä ”kiinnostuksenkohteiden hierarkia” luonnehtii paljon sitä työtä, jota historioitsijat tekevät tänäkin päivänä. Harva ”tavallinen” ihminen, joka ei toimi julkisesti merkittävässä roolissa, kirjoittaa omia muistelmiaan ainakaan kaupalliseen myyntiin. Se on osasy sille, miksi muistelmia tutkittaessa historiantutkimus on keskittynyt pitkälti valtaa pitävään eliittiin, kuten valtionpäämiehiin ja poliitikkoihin.¹¹

⁹ Jeltsin 2000, xxviii.

¹⁰ Depkat 2019, 73–74.

¹¹ Depkat 2019, 74.

Muistelmat voivat tarjota uudenlaisia tulkintoja politiikan merkityksestä ja ikään kuin sisäpiiritietoa siitä, miten politiikka käytännössä toimii, tosin hyvin etuoikeutetusta asemasta ja erilaisesta ajasta käsin.¹²

Historioitsijoille muistelmat ovat lähdetodisteita ja toimivat historiallisina dokumentteina, jotka tuottavat tietoa menneistä todellisuuksista. Kun historioitsijat lukevat muistelmia, jotka mahdollistavat historiallisten ihmisten, tapahtumien, tilanteiden ja liikkeiden analyysia, he hyödyntävät lukiessaan konseptia ”todellisuudesta”. Tämä vaatii sitä, että historioitsija uudelleenrakentaa menneisyyden sellaisena kuin se oli. Täten tutkijat lähestyvät muistelmia ikään kuin viitteellisenä kirjoituksena, joka mahdollistaa heitä pääsemään tekstin kautta käsiksi todelliseen kontekstiin tekstin taustalla.¹³ Kiteytettynä voidaan siis todeta, että muistelmat tarjoavat historioitsijalle oivallista lähdemateriaalia, kunhan niitä ei lue minkäänlaisena ”totuutena”.

1.2 Aiempi tutkimus

Venäjän ja lännen suhteita 1990-luvulla on käsitelty varsin laajasti 2000-luvulla. Iso osa tutkimuksesta käsittelee Venäjän ja sotilasliitto Naton välisten suhteiden kehittymistä, mikä on luonnollista ottaen huomioon Naton laajentumisen kohti itää Venäjän vastustuksesta huolimatta. Koska Yhdysvaltoja voi pitää Naton johtavana maana, on tutkimus vahvasti painottunut juuri Yhdysvaltojen ja Venäjän välisiin suhteisiin. Sellaista tutkimusta, jossa keskityttäisiin puhtaasti Jeltsinin harjoittamaan ulkopolitiikkaan ei juurikaan ole, vaan ennemminkin tutkimusta on tehty pitkittäistutkimuksen pohjalta, jossa on arvioitu Venäjän ulkopolitiikan kehittymistä esimerkiksi Gorbatšovista aina Putiniin asti.

Jopa urauurtavana tutkimuksena koskien Natoa ja Venäjää voidaan pitää Mary E. Sarotten teosta *Not One Inch* (2021). Teoksessa Sarotte käy läpi Venäjän ja Naton suhteita vuosina 1989–1999. Kirja pohjautuu mittaviin arkistolähteisiin ja haastattelumateriaaliin käsitellen kylmän sodan jälkeistä Euroopan turvallisuusjärjestystä ja sitä, miten Naton laajentuminen vaikutti Yhdysvaltojen ja Venäjän suhteisiin. Kirja kuvailee hyvin, miten Yhdysvallat

¹² Arklay 2019, 122.

¹³ Depkat 2019, 73.

liittolaisineen näkivät Naton laajentumisen vakauttavana toimena, kun taas Venäjä koki sen uhkana. Tämän tutkielman kannalta Sarotten teos on erityisen merkityksellinen siksi, että se kuvailee laajasti Jeltsinin kanssakäymistä 1990-luvun merkittävimpien länsijohtajien kanssa.¹⁴

Toinen kattava teos, joka tutkii Venäjän ja Naton suhteita, on Vincent Pouliot'n *International Security in Practice* (2010). Kirja kattaa lähes koko 1990-luvun alkaen vuodesta 1992. Teos avaa sitä, miten kylmän sodan perinnöstä oli vaikea päästä eroon Naton ja Venäjän välisissä suhteissa. Tietynlaiset historialliset roolit näkyivät edelleen molempien osapuolien tavassa toimia, vaikeuttaen aidon yhteistyön rakentamista. Tämä taas osaltaan vaikutti siihen, miksei Jeltsinin länsimyönteinen politiikka johtanut aina odotettuihin tuloksiin.¹⁵

Laajemmin Venäjän ulkopoliittikkaa kylmän sodan jälkeen – ei siis vain koskien Natoa – käsittelee Andrei P. Tsygankov teoksessaan *Russia's Foreign Policy* (2022). Kirjan fokus on siinä, miten kansallinen identiteetti on vaikuttanut Venäjän kansainvälisiin suhteisiin Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Tsygankovin pääargumentti on, että Venäjän ulkopoliittikka ei ole vain geopoliittisten tai taloudellisten intressien tulos, vaan sitä ohjaa myös käsitys Venäjän paikasta maailmassa ja kansallinen identiteetti. Hän osoittaa, että vaikka Venäjän ulkopoliittikka on vaihdellut eri presidenttien aikana, ovat tietyt piirteet – kuten halu suojella Venäjän asemaa suurvaltana – pysyneet muuttumattomina.¹⁶

Venäjän sisäpolitiikkaa ja Jeltsinin roolia siinä kuvaa Lilia Shevtsova teoksessaan *Yeltsin's Russia* (1999). Teos on käytännössä läpileikkaus siitä, mitä Jeltsin teki sisäpolitiikassa Venäjän presidenttinä vuodesta 1991 vuoteen 1999 asti. Lännessä Jeltsin nähtiin – erityisesti hänen ensimmäisinä vuosinaan presidenttinä – demokraattisena uudistajana, joka tekisi Venäjästä ”länsityylisen” valtion. Todellisuudessa Jeltsin ei ollut demokraatti ainakaan sillä tavalla, miten sana ymmärretään lännessä. Shevtsova osoittaa, miten Venäjän 1990-luvun sisäpolitiikka oli sekoitus despotismia, liberalismia, populismia ja demokratiaa, jotka elivät rinnakkain. Käytännössä maahan syntyi ”ohjatun demokratian” malli, joka näyttäytyi muodollisesti demokratiana, mutta todellisuudessa valta oli keskitetty presidentille ja poliittinen järjestelmä pysyi henkilökohtaisen vallankäytön varassa. Hän kuvailee myös, kuinka Jeltsin meinasi kerta

¹⁴ Sarotte 2021.

¹⁵ Pouliot 2010.

¹⁶ Tsygankov 2022.

toisensa jälkeen menettää valtansa erinäisistä syistä, mutta onnistui aina nousemaan takaisin ovelilla peliliikkeillään ja tahdonvoimallaan.¹⁷

Venäjän taloudellista ja poliittista kehitystä Neuvostoliiton romahduksesta aina 2000-luvun alkuun asti analysoivat David Kotz ja Fred Weir teoksessaan *Russia's Path from Gorbachev to Putin* (2007). Kuten Shevtsova, myös Kotz ja Weir argumentoivat, että Venäjän poliittinen kehitys 1990-luvulla ei kulkenut kohti liberaalia demokratiaa, vaan kohti autoritaarisempaa järjestelmää, jossa valta keskittyi yhä enemmän presidentille. He avaavat sitä, miten taloudelliset reformit johtivat massiiviseen eriarvoisuuteen Venäjällä, oligarkkien nousuun maan huipulle ja valtion instituutioiden heikkenemiseen.¹⁸

Suomessa Jeltsiniä on tutkittu jopa hämmentävän vähän. Venäjää ja maan 1990-lukua on toki tutkittu, mutta nimenomaan Jeltsiniin keskittyviä tutkimuksia ei juurikaan ole. Osittaisen poikkeuksen tähän tekee Heidi Bergerin Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin väitöskirja *Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikka Boris Jeltsinistä Vladimir Putiniin 1992–2014* (2020). Tutkimuksen fokuksena ovat Jeltsinin ja Putinin uskomusjärjestelmät sekä niiden vaikutus maan ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Valtio-opin alan väitöskirja on luonnollisesti varsin teoriapainotteinen, ja Jeltsinin käsittely jää hieman Putinin varjoon, mutta yleisesti Bergerin tulokulma aiheeseen on hyvin mielenkiintoinen.¹⁹

Vaikka tämän tutkielman primääriaineistona toimivat Jeltsinin kolme muistelmateosta, käytän niiden tukena myös muita muistelmia ja omaelämäkertoja aikakauden merkittäviltä henkilöiltä. Jeltsinillä oli tapana kirjoittaa välillä tajunnanvirtamaisesti ja hän saattoi poukkoilla asiasta toiseen, kertomatta milloin mikäkin asia tapahtui. Nämä aukot täyttää Timothy Coltonin Jeltsinistä kirjoittama elämäkertateos *Yeltsin* (2008). Teos perustuu laajaan aineistoon, mukaan lukien Jeltsinin kirjeenvaihtoon ja lukuisiin hänen lähipiiristään saatuihin haastatteluihin. Kirja käy läpi Jeltsinin elämän hyvin perusteellisesti.²⁰

Kaksi tutkielmassa käytettävää merkittävää muistelmateosta ovat Bill Clintonin *Elämäni* (2004) ja Strobe Talbottin *The Russia Hand* (2002). Clinton toimi Yhdysvaltojen presidenttinä

¹⁷ Shevtsova 1999.

¹⁸ Kotz & Weir 2007.

¹⁹ Berger 2020.

²⁰ Colton 2008.

vuosina 1993–2001, eli hän ja Jeltsin toimivat maidensa johtajina käytännössä samaan aikaan. Heidän suhteensa määritteli pitkälti sen, millaisiksi Venäjän ja Yhdysvaltojen sekä toisaalta Venäjän ja lännen suhteet kokonaisuudessaan kehittyivät. Clinton puhuu muistelmissaan Jeltsinistä useaan otteeseen. Talbott hoiti Clintonin presidenttikausilla suhteita Venäjään, ja hänen virallinen nimikkeensä oli ”kiertävä suurlähettiläs ja ulkoministerin erityisneuvonantaja entisen Neuvostoliiton itsenäisiä valtioita koskevissa asioissa”. Hän oli mukana jokaisessa Clintonin ja Jeltsinin välisessä tapaamisessa ja kertoo kaikista niistä kirjassaan. Hyödyntämällä Clintonin ja Talbottin teoksia pääsen paremmin käsiksi näiden tapaamisten sisältöihin ja toisaalta siihen, mistä Jeltsin on päättänyt omissa muistelmissaan kirjoittaa ja mistä ei.²¹

1.3 Tutkimusmenetelmät

Koska tutkielmani primääriaineistona toimivat muistelmat, tutkimusmenetelmäni perustuu diskurssianalyysiin ja kerrontateoreettiseen lähestymistapaan. Erityisen hyödyllisiä lähteitä metodologiani kannalta ovat Pasi Ihalaisen ja Heli Valtosen toimittama *Sanat siltana menneeseen* (2022), sekä Matti Hyvärisen artikkeli ”Narrative Analysis and Political Autobiography” (1992). Ihalaisen ja Valtosen teoksen artikkelit eri kirjoittajilta johdattavat tutkijan historiantutkimuksen kielellisiin menetelmiin korostaen kielen merkitystä menneisyyden kirjallisten lähteiden analysoinnissa. Hyvärinen taas tarkastelee artikkelissaan sitä, miten narratiivinen analyysi voi paljastaa poliittisten muistelmien rakenteita ja merkityksiä, sekä niiden vaikutusta poliittisten toimijoiden julkisen kuvan ja identiteetin muotoutumiseen.²²

Diskurssianalyysillä tarkoitetaan yleisesti puhutun tai kirjoitetun kielen tutkimista. Se tarkastelee sitä, miten merkityksiä tuotetaan tietyissä tilanteissa, ympäristöissä tai asiayhteyksissä. Samalla diskurssianalyysi kiinnittää huomiota sekä tekstiä kehystäviin taustatekijöihin ja olosuhteisiin, että toisaalta kielenkäytön konventioihin, kuten käytettyihin ilmaisuihin. Tyypillisiä tutkimuskysymyksiä diskurssianalyttiselle historiantutkimukselle ovat esimerkiksi: Miten historialliset toimijat kertovat itsestään ja asemastaan sekä kuvailevat suhdettaan aikansa ilmiöihin tai ihmisryhmiin? Miten eri taustoista tulleet ihmiset ovat tuottaneet diskurssia ja sen sisältämiä merkityksiä ja millaisia yhtäläisyyksiä ja eroja heidän

²¹ Clinton 2004; Talbott 2002.

²² Ihalainen & Valttonen 2022; Hyvärinen 1992.

kielenkäytössään on ollut? Tutkimuksessa ollaan siis kiinnostuneita siitä, miten ja millaisia merkityksiä tekstissä tuotetaan jostakin ilmiöstä ja siihen kytkeytyvistä sosiaalisista asemista, toimijuuksista ja suhteista. Huomiota on syytä kiinnittää myös tekstin tuottajaan, kuten siihen, miten yksilö puhuu omasta asemastaan käsin.²³

Diskurssianalyysi soveltuu myös sellaisten historiallisten aineistojen tutkimiseen, joiden tuottajana on yksilö, kuten muistelmissa. Tällaisessa tilanteessa yksilön keskustelukumppani on näkymätön tai hahmoton, mikäli aineistosta ei käy ilmi, kenelle se on tarkoitettu luettavaksi. Tällöin on tutkijan tulkittavissa, kenen kanssa aineiston tekijä keskustelee ja onko keskustelukumppani joku toinen vai esimerkiksi hänen oma tulevaisuuden minänsä. Tulkinta on tehtävä lähdekriittisesti moniulotteisen aineiston perusteella, ja se edellyttää asian ja aikakauden syvällistä tuntemusta, sekä puhujan tai puhujien asemien ja intressien puntarointia.²⁴ Jeltsin ei muistelmissaan tarkenna sitä, ketä tai keitä varten kirjat on kirjoitettu. Poliitikkona voidaan olettaa, että Jeltsin kirjoitti äänestäjilleen eli Venäjän kansalle. Voidaan myös ajatella, että hän on ajatellut tulevaisuuteen muistelmia tehdessään, esimerkiksi sitä, että hänen teoksiaan todennäköisesti hyödyntävät historioitsijat. Tämä herättää kysymyksen siitä, miten tämä ajatus on mahdollisesti vaikuttanut siihen, millaisen kuvan Jeltsin on halunnut itsestään ja toimistaan antaa? Yleisesti voidaan olettaa, että ihminen haluaa jättää itsestään mahdollisimman mairittelevan ja voimakkaan kuvan historiankirjoihin.

Kirjallisuustutkija Juri Avižienis kirjoittaa, että samalla kun esimerkiksi tarinat, muistelmat ja omaelämäkerrat mahdollistavat pääsyn nykyajasta käsin kiinni historiaan, ovat ne myös luonteeltaan jäljitteleviä ja niissä kuvailtu aika on illuusio, ei todellisuus²⁵. Ajatus siitä, että muistelu välittää todellista tietoa menneisyydestä, koska muistelijä on kokenut muistelemansa asiat, on ongelmallinen näkökulma. Muistelu ei oikeastaan kerro muistelijan kokemuksista, tai siitä mitä menneisyydessä on oikeasti tapahtunut, vaan niistä merkityksistä, joita muistelijä antaa menneisyydelle sitä muistellessaan. Asetelma on siis oikeastaan päinvastainen: muistelu kertoo enemmän nykyisyydestä kuin menneisyydestä. Muistelijä voi myös itse valita ne asiat, joita haluaa muistella ja täten jättää jotakin kertomuksen kannalta olennaista pois.²⁶ Hyvärisen mukaan muistelmat ovatkin konstruktioita, joihin vaikuttavat kertojan senhetkinen tilanne ja

²³ Pyykkönen & Valtonen 2022, 39–40.

²⁴ Pyykkönen & Valtonen 2022, 49.

²⁵ Avižienis 2005, 44–45.

²⁶ Miettunen 2014, 167–169.

tulevaisuuden perspektiivit. Jos ne ovat todellisia ja rehellisiä dokumentteja, ne ovat todellisia ja rehellisiä kertojalle senhetkisessä tilanteessa.²⁷ Tässä korostuu nähdäkseni diskurssianalyttisen historiantutkimuksen vaatimus tutkittavan aikakauden ja toimijoiden syvällisestä tuntemuksesta. Tämä mahdollistaa aikakaudelle tyypillisten diskurssien ja teemojen tunnistamisen aineistosta ja toisaalta sen määrittelemisen, mitä yksilö on tietoisesti tai tiedostamattaan jättänyt pois.

Muistelmia on siis analysoitava osana laajempaa tekstiaineistoa. Ei riitä, että tutkija hahmottaa vain diskurssin, vaan tuloksia on pohdittava ja suhteutettava isompaan kokonaisuuteen. Tämä kytkeytyy kysymykseen tutkittavaa ilmiötä ympäröivistä ja siihen vaikuttavista tekijöistä, eli kontekstista.²⁸ Kontekstualismissa erityisenä fokuksen kohteena ovat kirjoittajan tarkoitusperät: Mitä hän yritti tekstillään tehdä, eli mitä toimintaa hän oikeutti, puolusteli tai arvosteli? Mihin keskusteluun hän osallistui?²⁹ On yleistä, että muistelmateos sisältää ainakin jonkin verran menneisyyden rationalisointia, perustelua tai selittelyä. Muistelmien kirjoittamisen kimmokkeena voi toimia esimerkiksi näkemys siitä, että toiset ovat muistelleet asiaa väärin tai että siitä on luotu virheellinen käsitys tutkimuksissa. Muistelut ovatkin usein oikeastaan muistelijoiden välistä keskustelua siitä, miten asiat pitäisi muistaa. Muistelmien synnyn voidaan jopa ajatella olevan reaktio johonkin todelliseen tilanteeseen, jossa kertoja kokee oman identiteettinsä olevan uhattuna.³⁰

Kerrontateoreettisessa historiantutkimuksessa tutkitaan historiatekstien kerronnan keinoja. Tällöin tutkijalta vaaditaan pohdintaa siitä, mitä tapahtumia ja ilmiöitä menneisyyskertomuksiin on sisällytetty ja millä kerronnallisilla tavoilla niiden merkityksellisyttä on välitetty vastaanottajalle. Tutkija voi pohtia, mitkä menneisyyskertomukset ovat merkityksellisiä tietyssä tilanteessa tai seurata jonkin kertomuksen muuttumista pidemmällä ajallisella jatkumolla. Kertomus ja kerronnan hetki kulkevat käsikkäin historiantutkimuksessa ja tutkijan tulee tietää, mikä on nykytutkimuksen näkemys kerronnan kohteena olevasta menneisyydestä. Tämän jälkeen hän voi siirtyä vastaamaan kerrontateoreettiselle lähestymistavalle olennaisiin kysymyksiin: Mikä merkitys

²⁷ Hyvärinen 1992, 57.

²⁸ Pyykkönen & Valtonen 2022, 63.

²⁹ Havu & Tolonen 2022, 92.

³⁰ Hyvärinen 1992, 54; Miettunen 2014, 174.

kerrotulla oli kertomuksen syntyhetkellä? Miksi asia kerrottiin juuri tuolloin ja juuri noin? Mikä kertomuksen tehtävä oli? Mikä oli sen suhde aikakauden muihin kertomuksiin?³¹

Pohjimmiltaan kerronnan tutkimus on valintojen tutkimista. Jos tutkittavassa aineistossa kaikki kerrotaan samalla intensiteetillä, ei sieltä lopulta nouse mitään näkyviin ja merkitykselliseksi. Samalla voidaan pohtia mitä kerronnan ja tarinan ulkopuolelle jää: mitä tapahtumia, henkilöitä ja lähteitä ei hyväksytä mukaan tai minkälaisia rooleja eri ihmiset saavat tekstissä.³² Kerrontateoreettinen lähestymistapa täydentääkin vahvasti diskurssianalyttistä historiantutkimusta muistelmia tutkittaessa. Tässäkin lähestymistavassa tutkija yrittää tulkita ja ymmärtää, millä tavoin todellisuutta muodostetaan ja miten sitä koskevia merkityksiä välitetään kertomusten avulla. Kertomuksellisuus on yhteydessä ajatteluun, joka on monilta osin narratiivista, ja kertomusten tuottaminen on ihmiselle tapa selittää ja tulkita todellisuutta.³³ Muistelmista puhuttaessa voidaankin puhua sosiaalisesti rakennetuista tavoista kertoa omasta elämästään. Ihmisellä on tarve kertomuksien kautta tehdä selkoa ympäristöstään ja me elämme tarinoiden keskellä, me vertailemme niitä ja me luomme uusia tarinoita.³⁴

Kun ihminen muistelee, hän antaa merkityksiä menneisyyden tapahtumille. Näin hän perustelee sen, miksi jotkin tietyt asiat ovat kertomisen arvoisia. Nämä merkitykset eivät välttämättä ole samoja, jotka muistelijä liitti niihin niiden tapahtuma-aikana. Tulkitessaan menneisyyttä uudelleen muistelijä saattaa nähdä sellaisia merkityksiä, joita ei vielä tapahtuma-aikana olisi voinut olla edes mahdollista liittää muisteltuihin asioihin. Tämä vahvistaa käsitystä siitä, että muistelemine on lähempänä kertomista kuin muistamista. Esimerkiksi muistelmien rakenteessa voi näkyä se, että muistelijä rakentaa menneisyydestään kertomuksen, jossa menneet ilmiöt ja tapahtumat loksahtelevat siististi paikoilleen, osaksi koherenttia tarinaa.³⁵ Kuten useimmissa muissakin kielellisissä tutkimussuuntauksissa, narratologiassa kielenkäyttö ymmärretään lähtökohdiltaan poliittiseksi eli se pyrkii vaikuttamaan. Käytetyn kielen tavoitteena on taivutella lukija hyväksymään kirjoittajan omat näkemykset. Tällöin on kysymys valtasuhteista ja vallasta itsessään, joita tuotetaan ja ilmennetään kielellisesti.³⁶

³¹ Pikkanen 2022, 142.

³² Pikkanen 2022, 163–164.

³³ Ihalainen & Valtonen 2022, 37.

³⁴ Hyvärinen 1992, 53–54.

³⁵ Miettunen 2014, 170.

³⁶ Ihalainen & Valtonen 2022, 37.

Kaiken kaikkiaan muistelmat ovat historiantutkijalle sekä haaste että mahdollisuus. Tutkimuksen on toisaalta haastettava muisteluun perustuvat menneisyyttä koskevat virheelliset väitteet, mutta samalla on huomioitava, että sillä mitä menneisyydessä uskotaan tapahtuneen, on merkitystä. Riippumatta siitä ovatko ne virheellisiä vai ei, käsitykset menneisyydestä vaikuttavat ihmisten identiteetteihin ja maailmankuviin. Kaikkein tärkeintä ei siis ole se, mitä menneisyydessä näyttäisi tapahtuneen eli sillä mikä on todennäköisimmin totta, vaan tärkeää on myös se, mikä esitetään ja uskotaan todeksi. On siis ajateltava perinteistä ”totta vai ei”-näkökulmaa laajemmin.³⁷ Kielen tutkiminen vaatiikin moninäkökulmaisuuutta, eli sen sijaan, että erilaiset kielellisen lähestymistavan menetelmät kilpailisivat keskenään, voidaan niiden pikemminkin ajatella täydentävän toisiaan.

1.4 Käsitteistö ja tutkielman rakenne

Koska tässä tutkielmassa käsitellään Jeltsinin suhteita ja käsityksiä lännestä, on tärkeää määritellä, mitä lännellä tarkoitetaan. William McNeill toteaa, että se miten länsi määrittyy, riippuu luonnollisesti siitä, kuka termiä käyttää ja mitä tarkoitusta varten. Useimmiten määritelmät läntisestä sivilisaatiosta pitävät sisällään Pohjois-Amerikan ja Euroopassa raja on tavallisesti vedetty Puolan ja Itä-Euroopan kohdalle, jättäen ulkopuolelleen myös Baltian ja Venäjän.³⁸ Käytännössä tämä rajanveto siis noudattaa kylmän sodan aikaisia jakolinjoja Euroopassa. Riccardo Bavaj toteaa, että lännen konseptin alkujuurit voi löytää 1800-luvulta, jolloin Venäjästä tuli ikään kuin ”toinen”, johon peilaten länsi syntyi. Hiljalleen Venäjästä tuli tietynlainen Itä-Euroopan ruumiillistuma.³⁹

Se miten länsi määritellään, riippuu paljolti myös aikakaudesta ja siitä, mikä määritelmän pohjana on. Toiset määrittelevät lännen esimerkiksi maantieteellisesti, instituutioiden kautta tai kristinuskon pohjalta. Länsi nähdään usein voimakkaana toimijana, mutta toisaalta se ei ole virallinen poliittinen yhteisö, vaikka se usein yhdistetäänkin tiettyihin organisaatioihin, kuten Natoon. Esimerkiksi kun Nato laajeni 1990-luvulla Puolaan, Unkariin ja Tšekkiin, lännessä toistui usein ajatus, että Nato toi nämä maat osaksi läntistä turvallisuusyhteisöä. Vaikka länttä voidaan määritellä monin eri tavoin, riippuen määrittelijästä ja tämän motiiveista, on se

³⁷ Miettunen 2014, 176.

³⁸ McNeill 1997, 514.

³⁹ Bavaj 2011.

kuitenkin pohjimmiltaan laaja kulttuuriyhteisö, jota yhdistävät tietyt normit. Mitään tyhjentävää ja kaikenkattavaa vastausta siihen, mikä länsi pohjimmiltaan on, ei siis ole.⁴⁰

Ensimmäinen maailmansota toimi katalysaattorina uusille käsitteille lännestä. Yhdysvallat oli maailmanpolitiikan nouseva johtaja. Amerikkalaisten mahdollistamat uudet teknologiat ikään kuin kutistivat Atlantin valtameren ja toivat maan lähelle Eurooppaa. Näin syntyi ajatus ”Atlantin yhteisöstä”. Yhdysvalloissa maan johdon piti myös jossain määrin myydä kansalaisilleen konseptia ”valistuneesta läntisestä sivilisaatiosta”, jotta yhteiskunnassa ymmärrettäisiin ne syyt, miksi Yhdysvaltojen oli osallistuttava molempiin maailmansotiin. Toisen maailmansodan jälkeen kylmän sodan aikana itä-länsi-dikotomia oli vahvimmillaan. Lännestä tuli poliittinen konsepti, joka yhdistettiin vapauteen, demokratiaan, perustuslaillisuuteen, oikeusvaltioperiaatteeseen ja myös sellaisiin asioihin kuin keskiluokkaan, yksityisomistukseen ja individualismiin. Idästä taas maalattiin kuvaa barbaarisena periferiana, jossa ei ollut demokratiaa, saati vapautta.⁴¹

Kylmä sota perustui vastakkainasetteluihin: Itä-Euroopassa oli kommunismi ja totalitarismi, lännessä vapaus ja demokratia. Natoa ja länttä vastaan luotiin Varsovan liitto ja ”itäblokki”. Terminä ”itäblokki” kuvasti Itä-Eurooppaa homogeenisena alueena, vaikka termi oli pelkästään geopoliittisenakin käsitteenä epätarkka. Esimerkiksi Jugoslavia ja Albania eivät kuuluneet Neuvostoliiton vaikutuspiiriin. Fakta on se, että yhtenäinen Itä-Eurooppa eli vain lännen mielikuvissa. Tosiasiassa idän valtioilla oli hyvin erilaiset taustat niin historiallisesti, poliittisesti kuin kulttuurisestikin.⁴²

Koska tämä tutkielma käsittelee Boris Jeltsinin näkökulmia asioihin, on nähdäkseni järkevintä antaa hänen itsensä määritellä, mitä hän lännellä tarkoitti. Vuoden 1991 syyskuussa Jeltsiniltä kysyttiin lehdistötilaisuudessa, millaisessa maassa venäläiset tällä hetkellä elivät ja millaisessa maassa he tulevaisuudessa eläisivät. Jeltsinin vastaus kiteyttää pitkälti sen, miten hän näki lännen niin maantieteellisesti kuin luonteeltaan:

Mielestäni maa on nyt vailla kaikkia ”ismejä”. Se ei ole kapitalistinen, ei kommunistinen, eikä sosialistinen; se on maa siirtymävaiheessa, joka haluaa kulkea sivistyksen tietä, samaa tietä, jota Ranska, Iso-Britannia, Yhdysvallat, Japani, Saksa,

⁴⁰ O’Hagan 2002, 7–8, 212.

⁴¹ Bavaj 2011.

⁴² Järvinen & Lindstedt 2011, 9.

Espanja ja muut maat ovat kulkeneet ja yhä kulkevat. Pyrkimyksenä on edetä juuri tätä tietä pitkin, eli yhteiskunnan kaikkien osa-alueiden dekomunisointia, kohti demokratiaa, markkinataloutta ja kaikenlaisten omistusmuotojen, mukaan lukien yksityisomaisuuden, tasa-arvoista hyväksymistä.⁴³

Käytännössä Jeltsinin käsitys lännestä 1990-luvun alussa noudatti pitkälti kylmän sodan aikaista jakolinjaa, mutta hän käsittelee länttä puheessaan tavalla, joka osoittaa, että hänen ulkopoliittikkansa pohjautui länsimielisyyteen. Hän kuvailee länsimaita positiiviseen sävyyn sivistysvaltioiksi, demokraattisiksi markkinatalouksiksi. Tämä on luonnollisesti iso poikkeus siihen, miten lännestä puhuttiin Neuvostoliiton vielä ollessa voimiensa tunnossa. On hyvin ymmärrettävää, että Jeltsinin käsitys lännestä noudatti kylmän sodan asetelmaa, olihan hän syntynyt ja elänyt koko elämänsä Neuvostoliitossa.

Koska tämä tutkielma pohjautuu Jeltsinin muistelmiin, käsittelyssä ovat ne asiat ja maat, jotka hän itse nostaa esille. Koska Jeltsin puhuu eniten Yhdysvalloista, Saksasta ja Ranskasta ja kyseisten maiden johtajista, ovat nämä maat myös eniten esillä tutkielmassa. Yhdysvallat – kylmän sodan toinen osapuoli – on eniten läsnä Jeltsinin muistelmissa. Lisäksi Venäjän ja Yhdysvaltojen suhdetta 1990-luvulla on tutkittu paljon, joten siksi Yhdysvallat on varsin laajasti edustettuna tässä tutkielmassa. Tarkastelen kuitenkin myös merkittävästi Jeltsinin suhteita muiden maiden kanssa. Tavoitteenani on antaa mahdollisimman kattava ja monipuolinen kuva Jeltsinin ulkopoliittikasta lännen suuntaan.

Kun primääriaineisto koostuu muistelmista ja tavoitteena on selvittää, miten Jeltsin pyrki lähentämään Venäjää länteen ja mitkä tapahtumat muovasivat Jeltsinin käsitystä lännestä ja Venäjän asemasta, etenee tutkielma kronologisessa järjestyksessä. Luku 1 alkaa vuodesta 1989 päättyen vuoteen 1993. Vaikka Jeltsinin ensimmäinen presidenttikausi alkoi vasta 1991, on järkevää hieman taustoittaa sitä, millaisia kokemuksia Jeltsin oli lännestä kerännyt jo ennen presidentiksi nousuaan. Luvussa 2 käydään läpi aikakausi loppuvuodesta 1993 aina vuoden 1995 loppuun asti. Luku 3 taas käsittelee Jeltsinin toisen presidenttikauden alkaen vuodesta 1996 ja päättyen vuoden 1999 viimeiseen päivään.

⁴³ Colton 2008, 218.

2 ”...maailmaan on ilmaantumassa suuri tosiseikka – Venäjä.”

Niin ylempien kuin alempienkin puhujien suusta, kaikista propagandatorvista kuultiin hysteeristä paasausta kapitalismin mätänemisestä, länsimaisen yhteiskunnan kammottavista sairauksista, ”niiden” hirvittävästä elämäntavasta ynnä muusta ja niin edelleen.⁴⁴

Vaikka Neuvostoliiton propagandassa länsi maalattiin mädäntyneeksi viholliseksi, oli Jeltsin luonut ystävällismielisiä kontakteja länteen jo ennen nousuaan Venäjän presidentiksi vuonna 1991. Ensimmäisen kerran hänen nimensä esiintyi länsimaisen lehdistön sivuilla vuonna 1986, kun hän nosti Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) politbyroossa esille maassa rehottavan korruption ja puolue-eliitin nauttimat etuudet samalla, kun tavallinen kansa kärsi.⁴⁵ 1980-luvun lopussa hän antoi joitakin haastatteluja länsimaisille medioille, kuten Yhdysvaltojen CBS-kanavalle.⁴⁶ Tässä vaiheessa Jeltsinin suhteet Neuvostoliiton johtajaan Gorbatšoviin olivat ajautuneet karille. Vuoden 1988 helmikuussa Jeltsin erotettiin Gorbatšovin johdolla politbyroosta ja saman vuoden joulukuussa hän liittyi demokraattiseen oppositioon.⁴⁷

Tässä luvussa käsitellään vuosia 1989–1993. Vuonna 1989 Jeltsin kävi ensimmäistä kertaa elämässään Yhdysvalloissa. Tuolla matkalla hän tapasi ensimmäistä kertaa presidentti George H. W. Bushin ja matka oli muutenkin käännteentekevä Jeltsinille. 1990-luvun alussa Jeltsin tapasi muitakin merkittäviä lännen johtajia pyrkien samanaikaisesti hallitsemaan tilannetta kotimaassaan. Hän painosti Gorbatšovia jatkuvasti yrittäen samalla viedä Venäjää itsenäisempään suuntaan liittovaltion sisällä. Tämä kehitys johti Neuvostoliiton hajoamiseen vuoden 1991 viimeisenä päivänä sekä siihen, että Venäjä nousi sen seuraajavaltioksi Jeltsinin johtamana. Venäjän sisäpoliittinen tilanne oli kuitenkin todella haastava, kulminoituen vuoden 1993 perustuslailliseen kriisiin.

2.1 ”...silloin muutin maailmankatsomukseni” – matka Yhdysvaltoihin

Maaliskuussa vuonna 1989 Neuvostoliitossa järjestettiin ensimmäistä kertaa osittain demokraattiset vaalit Neuvostoliiton kansanedustajien kongressiin. Kyseiset vaalit olivat

⁴⁴ Jeltsin 1990, 105.

⁴⁵ Kotz & Weir 2007, 127.

⁴⁶ Colton 2008, 122.

⁴⁷ Shevtsova 1999, 9.

seurausta Gorbatšovin perestroikasta ja sen pyrkimyksestä avoimempaan ja demokraattisempaan yhteiskuntaan. Samalla nämä vaalit olivat askel kohti kommunistipuolueen monopoliaseman heikentymistä: useat pitkäaikaiset ja uskolliset puolue toimijat menettivät paikkansa kongressissa.⁴⁸ Jeltsin valittiin massiivisella äänivyöryllä edustajaksi Moskovan vaalipiiristä.⁴⁹ Pian vaalien jälkeen, syyskuussa 1989, Jeltsin lähti ensimmäistä kertaa vierailulle Yhdysvaltoihin. Kyseessä oli samalla hänen ensimmäinen vierailunsa kapitalistiseen maahan yksityishenkilönä. Vierailun järjesti ja kustansi Coltonin mukaan yhdysvaltalainen Esalen-järjestö, jonka yhtenä pyrkimyksenä kylmän sodan aikana oli luoda suhteita Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen kansalaisten ja ryhmien välille ei-valtiollisen diplomatian avulla.⁵⁰

Kahdeksan päivän vierailuun sisältyi muun muassa luentojen pitämistä useissa Yhdysvaltojen huippuyliopistoissa, haastattelujen antamista medialle sekä eri alojen yritysjohtajien tapaamisia.⁵¹ Jeltsin itse kuvailee matkan tiukkaa aikataulua raskaaksi:

Nukuin pari kolme tuntia vuorokaudessa, lentelin osavaltiosta toiseen, tapaamisia ja esiintymisiä oli noin viisi tai seitsemän päivässä, ja sitä kesti koko viikon, tauotta – 9 osavaltiota, 11 kaupunkia. Toinnuin tuosta sprintterikilpailusta vasta lentokoneessa kotimatalla kohti Moskovaa.⁵²

Jeltsinin tulevaisuuden kannalta Yhdysvaltojen matkan tärkein tapaaminen oli valkoisessa talossa presidentti George H. W. Bushin kanssa. Kyseessä ei ollut kuitenkaan virallinen tapaaminen, vaan he jutustelivat noin vartin verran. Tässä ajassa Jeltsin ehti kuitenkin tehdä itsevarmuudellaan vaikutuksen Bushin varapresidenttiin Dan Quayleen ja toisaalta aiheuttaa ärsytystä Bushin kansallisen turvallisuuden neuvonantajassa Brent Scowcroftissa, jonka mielestä Jeltsin vaikutti kierolta ja pikkumaiselta otsikoiden kalastelijalta.⁵³ Scowcroftin tunteet Jeltsiniä kohtaan eivät lämmenneet ajan saatossa, sillä hän kuvaili kesällä 1990 Jeltsiniä puhtaaksi opportunistiksi, josta tuli demokraatti vain, koska sen avulla hän pääsisi kiinni valtaan.⁵⁴ Bush itse taas totesi myöhemmin Jeltsinin vaikuttaneen ”iloiselta kaverilta” mutta ei

⁴⁸ Shevtsova 1999, 8.

⁴⁹ Kotz & Weir 2007, 96.

⁵⁰ Colton 2008, 171; ”Track Two: An Institute for Citizen Diplomacy”. Esalen-järjestön verkkosivut. <<https://www.esalen.org/ctr/track-two-an-institute-for-citizen-diplomacy>> [luettu 23.11.2024].

⁵¹ Colton 2008, 171.

⁵² Jeltsin 1990, 195.

⁵³ Colton 2008, 172.

⁵⁴ Sarotte 2021, 91.

voinut kuvitella tämän nousevan samaan sarjaan Gorbatšovin kanssa.⁵⁵ Joka tapauksessa vuonna 1989 Jeltsin sai ensimmäistä kertaa jalkaansa Valkoisen talon oven väliin.

Kaikesta päätellen on todettava, että Jeltsinin ensimmäinen matka Yhdysvaltoihin teki häneen lähtemättömän vaikutuksen:

Tapasin monia mielenkiintoisia henkilöitä – presidentti Bushista tavallisiin kaduilla käveleviin amerikkalaisiin. Kuulostaa varmaan banaalilta, mutta suurimman vaikutuksen minuun kuitenkin tekivät juuri tavalliset ihmiset, hämmästyttävää optimismia sekä uskoa itseensä ja maahansa säteilevät amerikkalaiset. Tosin oli tietenkin myös toisenlaisia järkytyksiä – esimerkiksi supermarketit... Kun näin nuo hyllyt satoine, tuhansine purkkeineen ja rasioineen ynnä muineen, tunsin ensimmäisen kerran aivan rehellistä tuskaa meidän vuoksemme, maamme vuoksi. Saattaa näin äärimmäisen rikas suurvalta tällaiseen rutiköyhyyteen – hirvittävää.⁵⁶

Colton kuvailee Jeltsinin olleen ällistynyt siitä, miten erilainen Yhdysvallat oli verrattuna viralliseen propagandaan, jota neuvostokansalaisille oli kerrottu kylmän sodan aikana.⁵⁷ Kuten yllä oleva lainaus osoittaa, lännen näkökulmasta niinkin arkinen asia kuin hyvin varusteltu ruokakauppa oli mullistava ja jopa tunteellinen kokemus Jeltsinille. Sarotte vaikuttaa esittävän, että Jeltsinin kokemus amerikkalaisesta kaupasta oli tälle niin mahtava, että sillä oli iso vaikutus siihen, että hän halusi päästä eroon kommunismista ja suunnitelmataloudesta ja viedä Venäjän kohti markkinataloutta.⁵⁸ Lentäessään helikopterilla Vapaudenpatsaan yläpuolella Jeltsin totesi tuntevansa itsensä ”sisäisesti vapaaksi”. Hän itse kertoo, että kun tämä lausahdus tuli julki, synnytti se kohua Moskovassa. Tilanteesta stressaantuneena Jeltsinin avustajat veivät hänen kaupunginosasaunaan, jossa muut löylynottajat ilmaisivat vahvan tukensa Jeltsinille. Tämä oli ilmeisesti lopullinen vahvistus Jeltsinille siitä, että oli aika jättää kommunismi historiaan:

Niin, silloin muutin maailmankatsomukseni. Ymmärsin, että olin kommunisti historiallisen neuvostotradition perusteella, jatkuvuuden voimasta, kasvatukseltani – mutta en vakaumukseltani. Tuo sauna pysyy yhä silmissäni.⁵⁹

On erityisen tärkeää huomata, että yllä oleva lainaus ja saunakertomus ovat vasta Jeltsinin vuoden 1994 muistelmista, eli viisi vuotta itse Amerikan reissun jälkeen. Hänen ensimmäisen

⁵⁵ Talbott 2002, 21.

⁵⁶ Jeltsin 1990, 195–196.

⁵⁷ Colton 2008, 172.

⁵⁸ Sarotte 2021, 117.

⁵⁹ Jeltsin 1994, 186–187.

matkansa Yhdysvaltoihin voidaan sanoa siis olleen sekä mieleenpainuva että mullistava, ei vain hänen itsensä kannalta, mutta myös Venäjän tulevaisuuden suunnan kannalta.

Jeltsin jatkoi Yhdysvaltojen matkan jälkeen länsimaiden johtajien tapaamisia. Vuoden 1990 huhtikuussa hän tapasi Lontoossa Iso-Britannian pääministerin Margaret Thatcherin. Tässä vaiheessa Jeltsin oli jo valittu Venäjän kansanedustajien kongressiin ja sen puheenjohtajaksi⁶⁰. Samalla Gorbatsšov in tilanne Neuvostoliiton johdossa kävi koko ajan haastavammaksi. Jeltsinin johtaman liberaaliopposition kritiikin sietämisen lisäksi Itä-Euroopan maissa, kuten Puolassa ja Unkarissa, järjestettyjen vaalien seurauksena antikommunistiset voimat nousivat johtavaan asemaan.⁶¹ Tämän lisäksi Berliinin muuri murtui vuoden 1989 lopussa. Neuvostoliitto oli samalla ajautumassa vararikkoon ja Gorbatsšov joutui pyytämään länsimailta niin taloudellista tukea kuin ruoka-apuakin.⁶² Tilanteeseen peilaten on ymmärrettävää, että Thatcher tapasi Jeltsinin keväällä 1990. Thatcher kyllä ilmoitti Gorbatsšoville tapaavansa Jeltsinin oppositiojohtajana⁶³, eikä siis esimerkiksi Venäjän johtajana, mutta ottaen huomioon kuinka huteralla pohjalla Neuvostoliitto vaikutti olevan, oli Thatcherin silmissä todennäköisesti järkevää valmistautua erilaisiin skenaarioihin.

Muistelmissaan Jeltsin ylistää ensimmäistä tapaamistaan Thatcherin kanssa ja hän kuvailee heidän välistään kohtaamista paljon seikkaperäisemmin kuin monien muiden johtajien kohdalla:

Siinä sitten istuimme silmätyksin ja aloimme puhua nopeasti ja erittäin vilkkaasti. Häntä kiinnosti tietää, mitä hänen suosikkinsa Gorbatsšov in vastustaja ajattelee. Synnynnäinen ahnaus uusille vaikutelmille sai Margaret Thatcherin kyselemään, kertomaan oman kantansa ja taas kyselemään. Ja minä tietenkin seurailin lännen kaikkein mahtavimpiin poliitikkoihin kuuluvan pääministerin ajatusten kulkua ja logiikkaa valtavan kiinnostuneena.⁶⁴

Heidän keskustelunsa kannalta tärkein hetki Jeltsinille koitti, kun hän alkoi puhua Venäjästä ja sen matkasta osaksi kansainvälistä yhteisöä:

⁶⁰ Kotz & Weir 2007, 127.

⁶¹ Tsygankov 2022, 43.

⁶² Sarotte 2021, 46.

⁶³ Colton 2008, 181.

⁶⁴ Jeltsin 1994, 179.

Kysyin pääministeriltä painokkaasti: ”Rouva Thatcher, tärkeintä on, että maailmaan on ilmaantumassa suuri tosiseikka – Venäjä. Ei vain Neuvostoliitto, johon teillä on hyvät suhteet. Nyt on myös Venäjä. Oletteko valmis kontakteihin – kaupallisiin, taloudellisiin – uuden vapaan Venäjän kanssa?” Koko keskustelumme ajan Margaret Thatcher oli vastannut kysymyksiin nopeasti. Mutta tällä kertaa hän piti tauon, harkitsi. Sitten hän vastasi: ”Mister Jeltsin, odottakaamme jonkin aikaa. Tulkoon Venäjästä uusi ja vapaa. Ja silloin... Kaikki on mahdollista.”⁶⁵

Thatcher itse kuvaili myöhemmin soittaessaan Bushille Jeltsinin tehneen häneen hyvän vaikutelman ja että toisin kuin Gorbatšov, Jeltsin oli tehnyt selvän pesäeron kommunismiin.⁶⁶ Jeltsinille taas tärkeintä tapaamisessa oli ollut se, ettei Thatcher ollut vastannut kieltävästi hänen kysymyksiinsä siitä, olisiko Iso-Britannia valmis lähentymään Venäjän kanssa. Tapaamisen sisällön kuvailemisen jälkeen Jeltsin kirjoittaa vielä yleisesti Thatcherista ja tämän ainutlaatuisuudesta:

Nainen, joka mursi miesten ylivallan politiikassa. Ensimmäinen lady, jonka ansiosta teon vilpittömyydellä alkoi olla merkitystä diplomatiassa. Minulle Margaret Thatcher on tärkeä henkilö myös seuraavista syistä. Hän on esimerkki poliitikosta, joka vuosien jälkeenkin ja monia koettelemuksia kohdattuaan pysyy uskollisena itselleen. Asioiden tärkeysjärjestys muuttuu, maa kokee monia poliittisia kriisejä. Kuinka monia julmia mitteloita Iso-Britannian pääministeri joutuikaan kestämään niinä vuosina parlamentissa. - - Ja tuon kaiken Margaret Thatcher teki huulillaan ainainen naisellinen hymynsä, joka vuosi vuodelta kävi yhä hurmaavammaksi.⁶⁷

Yllä oleva lainaus vuodelta 1994 kertoo siitä, että Jeltsin ainakin jossain määrin vertasi omaa sen hetkistä haastavaa asemaansa Venäjän johdossa Thatcherin vaikeisiin vuosiin Iso-Britannian pääministerinä. Toisekseen lainaus on osoitus siitä, että politiikan tekeminen naisen kanssa oli Jeltsinille uutta ja poikkeuksellista. Poliittikka oli Neuvostoliitossa ja muuallakin maailmassa vielä 1980- ja 90-luvuilla pitkälti miesten aluetta. Jeltsin itse kuvailee, että naisasialiikkeen tulisi Venäjällä liittyä ”hyväntekeväisyyteen, lastensuojeluun ja feminismiin sanan hyvässä merkityksessä”⁶⁸. Hän ei siis suoranaisesti kannustanut naisia mukaan politiikkaan, mutta Thatcheria hän vaikuttaa todella arvostaneen poliitikkona.

Pian Thatcherin tapaamisen jälkeen, kesäkuussa 1990, Jeltsin erosi näyttävästi Neuvostoliiton kommunistipuolueesta.⁶⁹ Samassa kuussa Venäjän kansanedustajien kongressi Jeltsinin

⁶⁵ Jeltsin 1994, 179.

⁶⁶ Colton 2008, 181.

⁶⁷ Jeltsin 1994, 180.

⁶⁸ Jeltsin 1994, 198.

⁶⁹ Kotz & Weir 2007, 127.

johdolla julisti Venäjälle valtiollisen suvereniteetin, tarkoittaen kansallista itsemääräämisoikeutta ja alueellista koskemattomuutta. Kuusi muuta liittovaltion jäsentä, alkaen Virosta, olivat jo tehneet samanlaisen julistuksen ja loputkin jäsenvaltioista liittyivät joukkoon vuoden 1990 loppuun mennessä. Jeltsinin toimet Venäjän johdossa herättivät huomiota lännessä. Kun Thatcher oli soittanut Bushille Jeltsinin tapaamisen jälkeen jakaakseen tälle positiiviset ajatuksensa Venäjän johtajasta, oli Bush todennut, etteivät amerikkalaiset jakaneet Thatcherin ajatuksia.⁷⁰ Nyt jotkut hänen alaisistaan alkoivat kuitenkin nostaa esille ajatusta siitä, että he olivat ehkä aliarvioineet Jeltsiniä ja toisaalta luottaneet liikaa Gorbatšovin asemaan Neuvostoliiton johdossa.⁷¹

Jeltsinillä oli kuitenkin myös hankaluuksia luoda suhteita länteen. Esimerkiksi Yhdysvaltojen ulkoministeri James Baker ei edes suostunut tapaamaan Jeltsiniä Moskovassa yksityisesti vuoden 1991 maaliskuussa.⁷² Tähän saattoi olla syynä se, että kuukautta aiemmin Jeltsin oli julkisesti vaatinut Gorbatšovia eroamaan Neuvostoliiton johdosta.⁷³ Saman vuoden huhtikuussa Jeltsin matkusti Strasbourgiin Euroopan parlamentin istuntoon. Hänen saamansa vastaanotto oli kylmä, eikä hän toiveistaan huolimatta saanut esimerkiksi kahdenkeskistä tapaamista Ranskan presidentin François Mitterrandin kanssa.⁷⁴ Jeltsin itse toteaa halunneensa hankkia Euroopan demokraattisten parlamentaarikkojen tuen Venäjän uudistuksille ja asemalle. Hän kertoo, ettei matkaa erityisesti valmisteltu, koska ajatuksena oli että ”he ovat demokraatteja ja me olemme demokraatteja.” Kokemustaan Strasbourgissa hän kuvailee ”kylmäksi suihkuksi” ja referoi sen jälkeen, mitä Euroopan isoimmissa sanomalehdissä kirjoitettiin hänen vierailustaan. Sanomalehdet nostivat esille, että Euroopassa ”tunnustetaan vain yksi venäläinen – Gorbatšov”.⁷⁵ Lopulta Jeltsin kuitenkin löysi tästäkin matkasta jotain positiivista:

Venäjä astui ensi askeleitaan. Joka tapauksessa matka oli hyvä opetus. Tärkeää ei ole vain se, keneksi tunnet itsesi lähtiessäsi neuvotteluihin; yhtä tärkeää on, keneksi neuvottelukumppanisi sinut arvioi. Heidän kannaltaan Venäjä vasta lupaili tulla joksikin. - Sieltä – Euroopasta – katsoen moni asia tuntui käsittämättömältä eikä suinkaan lupailut lopputulosta, jollaisen me vakuuttelimme toteutuvan. Päätin, että lupaukset on täytettävä.⁷⁶

⁷⁰ Colton 2008, 181, 185.

⁷¹ Sarotte 2021, 91.

⁷² Colton 2008, 189.

⁷³ Shevtsova 1999, 10.

⁷⁴ Colton 2008, 189.

⁷⁵ Jeltsin 1994, 37–38.

⁷⁶ Jeltsin 1994, 38.

Jeltsinin suhde länteen rakentui 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa siis vaihtelevalla menestyksellä. Koska Venäjä oli edelleen virallisesti osa Neuvostoliittoa, oli Gorbatšov yhä Jeltsinin yläpuolella ja se mies, jonka kanssa länsi halusi olla ensisijaisesti tekemisissä. Jeltsinin tilannetta ei auttanut sekään, että Gorbatšov oli lännessä valtavan suosittu ja Jeltsin edelleen jossain määrin tuntematon tekijä, jonka valtapyrkimyksiin ei suhtauduttu erityisen positiivisesti. Ajan kuluessa kuitenkin tulemme huomaamaan, että kun Gorbatšovin asema kävi yhä huterammaksi, alettiin lännessä myös olla avoimempia rakentamaan suhteita Jeltsinin ja hänen johtamansa uuden Venäjän kanssa.

2.2 Neuvostoliitto luisuu kohti tuhoaan

Venäjän kansa äänesti Boris Jeltsinin maan presidentiksi kesäkuussa 1991. Samaan aikaan länsi alkoi saada tiedustelutietoa, jonka mukaan Neuvostoliitto oli ajautumassa kohti vallankaappausta. Yhdysvaltojen presidentti Bush teki tilanteesta omat johtopäätöksensä ja päätti kutsua Jeltsinin vierailulle Washingtoniin kesäkuun 20. päivänä. Bush totesi Jeltsinille Washingtonissa, että vaikka Gorbatšov oli edelleen Neuvostoliiton johtaja, ei se tarkoittanut, etteikö Yhdysvallat voisi harjoittaa liiketoimintaa Venäjän kanssa. Jeltsin vastavuoroisesti kertoi Bushille eronneensa täysin sekä kommunistipuolueesta että sen ajatuksesta valtion kontrolloimasta taloudesta, sekä harkitsevansa Venäjän viemistä kohti markkinataloutta. Jeltsin vakuutti Bushille tämän tarkoittavan esimerkiksi sitä, että läntisten öljy-yhtiöiden kannattaisi alkaa tehdä bisnestä Venäjän kanssa.⁷⁷ Tästä voidaan päätellä, että Jeltsin halusi Bushin ymmärtävän Venäjän kulkevan eri suuntaan kuin Neuvostoliitto, ja että hän oli tämän muutoksen johtaja.

Elokuun 19. päivänä vuonna 1991 tapahtui se, mistä länsi oli saanut vihiä jo alkukesästä. Gorbatšovin lähipiirissä oli muodostunut joukko vanhoillisia kommunisteja, jotka pyrkivät kaappaamaan vallan itselleen ja täten pelastamaan Neuvostoliiton. Oletettavasti viimeinen niitti vallankaappaajille oli se, että Gorbatšov oli määrännyt uuden liittosopimuksen allekirjoitettavaksi elokuun 20. päivänä. Tämä sopimus olisi antanut Neuvostoliiton maille ennennäkemättömän paljon vapautta ja itsenäisyyttä koskien niiden sisäisiä asioita, samalla

⁷⁷ Sarotte 2021, 115–117.

kuitenkin säilyttäen Neuvostoliiton olemassaolon. Myös Jeltsin – joskin vastahakoisesti – oli valmis hyväksymään tämän ikään kuin uuden, löyhemmän version Neuvostoliitosta.⁷⁸

Todennäköisesti yksi syy vallankaappausyritykselle oli myös se, että Gorbatsšov oli ”hävinnyt” taistelun Saksan yhdistymisestä ja samalla entisen Itä-Saksan liittymisestä osaksi Natoa. Länsi-Saksan liittokanslerin Helmut Kohlin tavoitteena oli yhdistää Saksat mahdollisimman nopeasti Berliinin muurin murtumisen jälkeen ja laajentaa Nato koko uuden Saksan alueelle. Tässä hän yhdessä Yhdysvaltojen kanssa hyödynsi Neuvostoliiton heikkoa taloustilannetta. Kohl esimerkiksi lupasi kustantaa neuvostojoukkojen läsnäolon Itä-Saksassa niin pitkään, kunnes heidät kotiutettaisiin sieltä. Vuonna 1990 neuvostosotilaita oli Itä-Saksan alueella noin 400 000, ja heidän elinolosuhteensa olivat Neuvostoliiton taloustilanteen vuoksi käyneet todella heikoiksi, mikä näkyi joukkojen keskuudessa lannistumisena ja epätoivona. Lokakuussa 1990 Saksan suunnitelma yhdistymisestä toteutui ja Naton vaikutusalue levisi samalla entisen Itä-Saksan alueelle. Näin Nato oli aloittanut kylmän sodan jälkeisen laajentumisensa kohti itää.⁷⁹

Vallankaappajat asettivat elokuun 19. päivänä Gorbatsšovin kotiarestiin ja julistivat osaan Neuvostoliitosta poikkeustilan. He lähettivät Moskovan kaduille satoja panssarivaunuja ja muita sotilasajoneuvoja. Jeltsin joukkoineen matkasi Venäjän parlamenttirakennukseen ja sieltä käsin he vastustivat vallankumousta.⁸⁰ He vaativat Gorbatsšovin vapauttamista ja vallankumousyrityksen lopettamista. Jeltsin päätti parlamenttirakennuksessa ollessaan tehdä kenties uransa tunnetuimman teon. Hän meni rakennuksen ulkopuolelle ja nousi rakennuksen edessä olleen panssarivaunun katolle. Siellä hän piti puheen, joka levisi televisiokameroiden myötä ympäri maailmaa. Puheessaan hän korosti demokratian merkitystä, julistaen vallankaappauksen laittomaksi.⁸¹ Vallankaappausyritys osoittautui tyngäksi romahtaen jo 21. päivänä elokuuta, jolloin Gorbatsšov palasi takaisin Moskovaan vapauduttuaan arestistaan.⁸²

Viimeistään elokuun vallankumous osoitti lännelle Gorbatsšovin aseman heikkouden ja toisaalta Jeltsinin kyvykkyyden. Jeltsin itse kuvailee jopa yllättyneensä länsimaisten poliitikkojen nopeasta reagoinnista vallankaappauksen aikana:

⁷⁸ Shevtsova 1999, 11.

⁷⁹ Sarotte 2021, 75, 84, 92, 104.

⁸⁰ Kotz & Weir 2007, 142; Colton 2008, 196.

⁸¹ Colton 2008, 200.

⁸² Kotz & Weir 2007, 142.

Ensimmäinen asia, joka hämmästytti minua oman maamme kaaoksen, täydellisen oikeudellisen ja poliittisen poikkeuksellisuuden taustaa vasten nähtynä, oli länsimaisten poliitikkojen reagoinnin selkeys. Miltei kaikki heistä määrittelivät kantansa tilanteeseen heti.⁸³

Ensimmäisenä Jeltsinille soitti tukipuhelun Iso-Britannian uusi pääministeri John Major. Aivan kuten Thatcher aiemmin, myös Major piti Jeltsinistä ja hänen tavastaan toimia.⁸⁴ Jeltsin kiitteleekin Majoria siitä, että tämä ”ilmaisi tukensa demokraattiselle Venäjälle sekä vakuuttuneisuutensa, että kaikki päättyy meidän kannaltamme hyvin. Britit vahvistivat moraalista arvoaltaansa maailman politiikassa.”⁸⁵ Hänelle oli selvästi tärkeää se, että Iso-Britannian kaltaisen arvoaltaisen länsimaan johto seiso i hänen takanaan.

Vallankaappausyritys sai myös presidentti Bushin lopullisesti ymmärtämään, että Jeltsin saattoi sittenkin Gorbatšovin sijasta olla se mies, joka voisi nousta dramaattisen tilanteen sankariksi. Hän soitti Jeltsinille elokuun 20. päivänä ja totesi, että mikäli Jeltsin joukkoineen onnistuu ”murtautumaan panssareiden puristuksesta, se on jo lopullinen voitto. Venäjä jatkaa tiellään kohti sivilisoituneiden valtioiden yhteisöä.”⁸⁶ Bush määräsi salaa Yhdysvaltojen turvallisuusviranomaisia jakamaan tiedustelutietoaan vallankumouksesta Jeltsinin joukoille. Tästä kaikesta Jeltsin ylistääkin Bushia:

...George Bush ei ainoastaan soittanut vaan ryhtyi heti organisoimaan kansainvälistä tukea Venäjälle, neuvottelemaan NATO-maiden johtajien kanssa ja antamaan poliittisia lausuntoja jne. George Bush osoittautui ensi sijassa yksiselitteisesti moraalisesti ajattelevaksi poliitikoksi. George Bush on minua vanhempi. Hän edustaa sota-ajan sukupolvea. Ja minulle hänen tukensa oli inhimillisellä tasolla korvaamaton.⁸⁷

Myös Saksan liittokansleri Helmut Kohl otti yhteyttä Jeltsiniin kuultuaan vallankaappauksesta:

Hän oli sinä päivänä metsästävässä, kaukana vuoristossa. Monet sanovat, että me – hän ja minä – muistutamme ulkonaisesti toisiamme: olemme molemmat kookkaita, myös totumuksissa on yhtäläisyyttä, elämäkatsomuksessa, käyttäytymistavassa. Olen aina tuntenut erityistä sympatiaa häntä kohtaan. Kaikista vaikeuksista huolimatta Helmut Kohlin onnistui saada yhteys minuun. Luulen, että hän olisi tehnyt sen millaisessa

⁸³ Jeltsin 1994, 174.

⁸⁴ Colton 2008, 190, 201.

⁸⁵ Jeltsin 1994, 174–175.

⁸⁶ Colton 2008, 201; Jeltsin 1994, 176.

⁸⁷ Jeltsin 1994, 175.

tilanteessa hyvänsä, siinäkin tapauksessa, että panssarit olisivat jo ampuneet Moskovassa.⁸⁸

Jeltsin mainitsee myös Italian, Espanjan ja Ranskan pääministereiden sekä Argentiinan, Japanin ja Kanadan johtajien soittaneen hänelle osoittaakseen solidaarisuutta.⁸⁹ On kuitenkin huomionarvoista, että hän korostaa vuoden 1994 muistelmissaan nimenomaan Iso-Britannian, Yhdysvaltojen ja Saksan johtajien ottaneen häneen yhteyttä. Tämä kertoo todennäköisesti siitä, että ainakin tuolloin hän piti näitä kolmea maata tärkeimpinä yhteistyökumppaneinaan lännessä. Kyse voi olla myös henkilökohtaisesta merkityksestä ja arvostuksesta: Bushin kohdalla hän nostaa esille sen, että hän, Jeltsinin tapaan, oli sota-ajan sukupolvea, kuten oli myös Helmut Kohl. He olivat siis kaikki kolme kokeneet toisen maailmansodan omilla tahoillaan suhteellisen samanikäisinä. Jeltsinille henkilökemiat olivat ilmeisen tärkeitä politiikassa. Samanlaiset elämäkokemukset muiden johtavien poliitikkojen kanssa ovat todennäköisesti saaneet heidät tuntumaan Jeltsinistä samaistuttavilta. Erityisen paljon Jeltsin piti Kohlista: ”Kun käytän hänestä nimitystä ’ystäväni Helmut’, se ei ole tuttavallisuutta”⁹⁰. On mielenkiintoista, että Jeltsin mainitsee myös hänen ja Kohlin yhteneväiset piirteet, kuten ulkonäön ja käyttäytymistavat. Nämä piirteet hän nostaa esille vielä vuoden 2000 muistelmissaankin:

Kohl ja minä ymmärsimme toisiamme psykologisesti aina helposti. Olimme samankaltaisia reaktioiltamme ja kommunikaatiotavoiltamme. Suuri yhteneväisyys ulkonäössämme, luonteissamme ja temperamentissamme vaikutti asiaan ja Kohlista tuli minulle läheisin maailman johtajista. Näimme maailman saman sukupolven näkökulmasta.⁹¹

Neuvostoliiton elokuun vallankaappausyritys oli lopulta valtava epäonnistuminen. Yksi syy tähän oli todennäköisesti se, etteivät kaappaajat saaneet toimilleen kansainvälistä tukea. Läntiset johtajat tukivat Jeltsiniä, jonka urotekoa panssarivaunun katolla näytettiin ympäri maailmaa. Vaikka Gorbatšov palasikin takaisin, oli hänen asemansa heikko. Jeltsin tiesi tämän ja tajusi, että nyt olisi hänen tilaisuutensa työntää Gorbatšov ja koko Neuvostoliitto syrjään. Hän allekirjoitti lain, joka siirsi kaiken Venäjän alueella sijaitsevan Neuvostoliiton omaisuuden Venäjän haltuun. Hän laski neuvostolipun ja nosti sen tilalle Venäjän lipun. Hän lakkautti kommunistipuolueen Venäjällä. Pian tämän jälkeen Gorbatšov joutui eroamaan

⁸⁸ Jeltsin 1994, 175–176.

⁸⁹ Jeltsin 1994, 176.

⁹⁰ Jeltsin 1994, 180.

⁹¹ Jeltsin 2000, 142.

kommunistipuolueen johdosta ja käski puolueen keskuskomitean hajottamaan itsensä. Tämän jälkeen Jeltsin pakotti Gorbatsšovin siirtämään kaiken toimivallan liittovaltion maiden johtajille. Käytännössä tämä johti siihen, ettei liittovaltiosta itsestään jäänyt jäljelle enää muuta kuin Gorbatsšov itse.⁹²

Voimiensa tunnossa Jeltsin toimitti Bushille marraskuussa 1991 kirjeen, jossa tämä avasi visiotaan koskien Venäjän tulevaisuutta. Hän julisti kirjeessä, että Venäjä oli jättämässä jälkeensä kommunismin ajan ja että hän aikoi tehdä maassa talousuudistuksia, kuten hintojen vapauttamisia ja verouudistuksia jo ennen vuodenvaihdetta. Jeltsin toivotti myös tervetulleeksi Naton idean uudesta Pohjois-Atlantin turvallisuusneuvostosta (NACC).⁹³ NACC perustettiin loppuvuodesta 1991 foorumiksi, jonka avulla voitiin käydä dialogia ja luoda yhteistyötä Nato-maiden ja entisten Varsovan liiton maiden välillä.⁹⁴ Jeltsin myös kertoi harkitsevansa uudenlaista poliittista unionia Ukrainan ja muiden itsenäisten Neuvostoliiton tasavaltojen kanssa, oletettavasti päästäkseen lopullisesti eroon Gorbatsšovista. Lopuksi hän ilmaisi Bushille kertovansa kaiken tämän hänelle luottamuksellisesti.⁹⁵

Gorbatsšovin ja Neuvostoliiton lopullinen kuolinisku tapahtui 8.12.1991 Valko-Venäjällä Belavežan metsässä metsästysmajassa, jonne Jeltsin kokoontui yhdessä Valko-Venäjän ja Ukrainan johtajien, Stanislau Šuškevitšin ja Leonid Kravtšukin, kanssa.⁹⁶ Metsästysmajassa nämä kolme johtajaa päättivät korvata Neuvostoliiton uudella Itsenäisten valtioiden yhteisöllä (IVY). Käytännössä tämä päätös lakkautti Neuvostoliiton. Jeltsin itse kuvailee Belavežan tapahtumia näin:

Allekirjoittaessaan tuon sopimuksen Venäjä valitsi toisen kehitystien. - - Venäjä astui rauhanomaisen ja demokraattisen – ei imperiumin – kehityksen tielle. Se valitsi uuden globaalin strategian. Se luopui perinteellisestä 'puolen maailman valtiattaren' imagostaan, aseellisesta vastakkainolosta länsimaiseen sivilisaatioon nähden...⁹⁷

⁹² Kotz & Weir 2007, 146.

⁹³ Sarotte 2021, 128.

⁹⁴ ”North Atlantic Cooperation Council (1991–1997)” Naton verkkosivut. <https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69344.htm> [luettu 29.11.2024].

⁹⁵ Sarotte 2021, 128–129.

⁹⁶ Colton 2008, 205.

⁹⁷ Jeltsin 1994, 151–152.

Jeltsin soitti Bushille vielä samana päivänä kertoakseen IVY:n perustamisesta. Hän aloitti puhelun kertomalla Bushille, ettei Neuvostoliittoa enää ole⁹⁸. Tämän jälkeen hän lupasi IVY:n muun muassa ratkaisevan entisen Neuvostoliiton alueen ydinasekysymykset siirtämällä ydinaseet Venäjän komentoon. Ilmeisen yllättynyt Bush ei osannut muuta, kuin kiittää Jeltsiniä uutisesta ja lupasi palata pian asiaan. Puhelun lopussa Jeltsin vielä painotti, että hänen kertomansa oli uunituoretta tietoa, eikä edes Gorbatsšov vielä tiennyt asiasta.⁹⁹ Joulukuun 21. päivään mennessä Georgiaa ja Baltian maita lukuun ottamatta kaikki romahtamaisillaan olevan liittovaltion maat olivat liittyneet IVY:n jäseniksi ja Gorbatsšov oli ajautunut lopullisesti umpikujaan.¹⁰⁰ 25. joulukuuta 1991 Gorbatsšov erosi Neuvostoliiton johdosta ja 31.12. Neuvostoliitto lakkasi virallisesti olemasta. Samalla Gorbatsšov siirsi Neuvostoliiton ydinaseiden kontrollin Jeltsinille.¹⁰¹ Jeltsin itse kuvailee syksyn ja loppuvuoden kehitystä näin:

Tapahtui uskomaton asia. Jotakin, mitä en itsekään olisi uskonut ennen vuoden 1991 elokuun 19. päivää. Uusi ”Jeltsinin” Venäjä – niin kuin pahansuovat sanovat – otti Neuvostoliiton paikan kansainvälisessä politiikassa. Ja perui Neuvostoliiton koko dramaattisen historian vuodesta 1917 alkaen. - - En vielä täysin tajunnut muutoksen merkitystä, kun lännen johtajien ensimmäiset puhelut tulivat.¹⁰²

Vuosi 1991 päättyi siis siihen, että kylmän sodan toinen osapuoli lakkasi olemasta. Venäjä astui Jeltsinin johdolla Neuvostoliiton tilalle maailmanpolitiikassa, ottaen sen paikan esimerkiksi YK:n turvallisuusneuvostossa. Jeltsin oli ilmaissut haluavansa viedä maansa pois imperiumipolitiikasta kohti demokratiaa, markkinataloutta ja yhteistyötä lännen kanssa. Tästä oivallinen esimerkki on se, miten tarkasti ja avoimesti Jeltsin piti Bushin kartalla suunnitelmistaan. Tällainen avoimuus oli ennenkuulumatonta ja kertoi siitä, että Yhdysvallat oli Jeltsinin silmissä uuden Venäjän tärkein kumppani lännessä, ja toisaalta hän oletettavasti haki myös tukea isoille päätöksilleen Bushilta. Kun Jeltsin oli ilmaissut aikeensa Venäjän tulevaisuuden suhteen, pallo siirtyi osin lännelle, jonka oli nyt kylmän sodan päättymisen myötä luotava uudet suhteet Jeltsinin Venäjään.

⁹⁸ Colton 2008, 206.

⁹⁹ Sarotte 2021, 130–131.

¹⁰⁰ Colton 2008, 207.

¹⁰¹ Kotz & Weir 2007, 147; Colton 2008, 207.

¹⁰² Jeltsin 1994, 174.

2.3 ”Superpresidentin” vaikeudet alkavat

Jeltsin sai Venäjän kansanedustajien kongressilta vuoden 1991 lopussa valtuudet johtaa maata presidentin asetuksilla, joilla hän pystyi ohittamaan olemassa olevan lainsäädännön kysymättä lupaa parlamentilta. Nämä valtuudet myönnettiin Jeltsinille vuodeksi. Shevtsova kuvailee, että tämä päätös teki Jeltsinistä ”superpresidentin”, koska hänen vallalleen ei asetettu minkäänlaisia rajoituksia. Jeltsin nähtiin erityisesti lännessä demokraattina, mutta tämä näkemys ei pitänyt täysin paikkaansa. Hän nosti maan johtopaikoille varsin konservatiivisia henkilöitä, myös entisiä Neuvostoliiton nomenklatuuran jäseniä. Hänelle ei ollut tärkeää niinkään ihmisten poliittiset suuntaukset vaan se, että he olivat lojaaleja hänelle.¹⁰³ Jeltsin siis aloitti vuoden 1992 tukijoidensa ympäröimänä ja käytännössä rajattomilla valtaoikeuksilla. Hänen ensimmäinen tavoitteensa oli uudistaa Venäjän talousjärjestelmä, ja tässä lännellä olisi iso rooli hänen visiossaan.

Venäjän taloustilanne oli 1990-luvun alussa kriisissä: maan inflaatio nousi maaliskuussa 1992 lähes 400 prosenttiin.¹⁰⁴ Jeltsin nimitti pääministerikseen Jegor Gaidarin, jonka tehtävänä oli ajaa maassa läpi niin kutsuttu talouden šokkiterapia, jonka käyttöönottoon Kansainvälinen valuuttarahasto IMF heitä kannusti. Tämä tarkoitti hintojen vapauttamista nopealla aikataululla vuoden 1992 alussa. Koska Jeltsin pystyi hallitsemaan maata omilla asetuksillaan, ei šokkiterapia odottanut poliittista konsensusta. Hintojen vapauttaminen nosti tuotteiden hinnat pilviin, ja ihmisten säästöt hupenivat nopeasti. Yritysten talous horjui, mikä viivästytti palkkojen ja verojen maksua, ja tämän kaiken seurauksena myös valtion maksamat palkat ja eläkkeet jäivät usein maksamatta.¹⁰⁵

Šokkiterapian tarkoituksena oli juurruttaa kapitalismi nopeasti Venäjälle. Jeltsinin ensimmäisen ulkoministerin, länsimyönteisen Andrei Kozyrevin mukaan Venäjän koko arvosysteemi oli muutettava, jotta kansalaiset kykenisivät asettamaan individualistisen, vapaan markkinatalouden yhteiskunnan ja valtion edelle. Näin Kozyrevin ja Jeltsinin silmissä Venäjän ja lännen välille kehittyisi luonnollinen yhteys, ja Venäjä nousisi statukseltaan sellaisten maiden kuten Ranskan, Saksan ja Yhdysvaltojen tasolle noin 10 vuoden sisällä. Tässä auttaisi nopean talousuudistuksen lisäksi nopea integroituminen läntisiin instituutioihin ja pesäeron

¹⁰³ Shevtsova 1999, 17–18, 22.

¹⁰⁴ Shevtsova 1999, 44.

¹⁰⁵ Desai 2005, 89, 95–96; Kotz & Weir 2007, 159–162.

teko muihin entisiin Neuvostoliiton maihin. Jeltsin ja Kozyrev laittoivat uskonsa siihen, että länsi mieltäisi Venäjän osaksi itseään ja alkaisi siksi investoida resurssejaan Venäjän muutosprosessiin.¹⁰⁶

Jeltsinin ja Kozyrevin ulkopoliitiikkaa ohjasi 1990-luvun alussa vahva länsimaisuuden tavoittelu. Kozyrevin mukaan Venäjän tuli päästä osaksi maailmanyhteisöä ja kehittyneitä länsimaita.¹⁰⁷ Tärkeimpiin tavoitteisiin kuului läheisten suhteiden – jopa liittolaisuuden – luominen Yhdysvaltojen kanssa. Ajatuksena oli, että tämä suhde johtaisi uudenlaiseen vakaaseen ja demokraattiseen maailmanjärjestykseen. Tämä tavoite mielessään he olivat valmiita tekemään myönnytyksiä Yhdysvalloille ulkopoliittisissa kysymyksissä saadakseen vastavuoroisesti Yhdysvalloilta tukea Jeltsinin uudistuksille. Yksi syy Yhdysvaltojen suosimiselle oli myös se, että Jeltsinin tavoitteena oli ulkopoliittisin keinoin kohentaa Venäjän taloustilannetta.¹⁰⁸ Maailman talousmahtina Yhdysvallat oli täten varsin luontainen ulkopoliitiikan kohde.

Ensimmäiset positiiviset merkit länsisuuntautuneen politiikan tekemisestä nostivat päätään nopeasti. Presidentti Bush kutsui Jeltsinin Yhdysvaltoihin Camp Davidiin. Siellä presidentit yhdessä julistivat maailmalle 1. helmikuuta 1992, etteivät Venäjä ja Yhdysvallat olleet enää toistensa vastustajia ja että kylmä sota oli päättynyt. Jeltsin yritti painostaa Bushia myös julistamaan Venäjän ja Yhdysvallat julkisesti liittolaisiksi Camp Davidissa, mutta Bush kieltäytyi ja Jeltsin joutui tyytymään sanoihin maiden välisestä ystävydestä ja yhteistyöstä¹⁰⁹. Liittolaisuuden julistaminen Venäjän kanssa vain kuukausi Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen oli todennäköisesti vielä liian varhaista Bushille ja tämän hallinnolle.

Camp Davidin vierailun jälkeen Bush ja Saksan liittokansleri Kohl julkistivat G7:n¹¹⁰ antavan 24 miljardin dollarin apupaketin Venäjälle huhtikuussa 1992. Saman kuun lopussa Venäjä sai IMF:n jäsenyyden.¹¹¹ Bushin päätöstä apupaketin myöntämisestä Venäjälle voidaan tarkastella Venäjän epätoivoisen tilanteen lisäksi Yhdysvaltojen sisäpoliittisen tilanteen näkökulmasta. Maassa pidettiin presidentinvaalit vuonna 1992. Bushin vastaehdokas, Bill Clinton, kritisoi

¹⁰⁶ Tsygankov 2022, 62.

¹⁰⁷ Giles 2020, 45.

¹⁰⁸ Troitskiy 2008, 222–223.

¹⁰⁹ Sarotte 2021, 140; Colton 2008, 268.

¹¹⁰ Tarkoitetaan G7-järjestöä (Group of Seven), jossa olivat Saksan ja Yhdysvaltojen lisäksi Kanada, Ranska, Iso-Britannia, Italia ja Japani, eli tuohon aikaan maailman kehittyneimmät taloudet.

¹¹¹ Tsygankov 2022, 78; Kotz & Weir 2007, 162.

Bushia siitä, että tämä oli ollut aiemmin liian varovainen auttaessaan Neuvostoliittoa ennen sen romahtamista, eikä samaa virhettä pitäisi nyt tehdä Venäjän kohdalla.¹¹² Clintonin mielestä Bush vaikutti haluttomalta auttamaan Jeltsiniä ja Venäjää.¹¹³

Clinton oli ainakin jossain määrin oikeassa siinä, ettei Bushin hallinto tehnyt myönnytyksiä – ainakaan suuria sellaisia – Venäjälle ja sen taloudelle. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Yhdysvallat painotti Venäjän olevan vastuussa neuvostoajan veloista, jotka olivat vuonna 1991 noin 65 miljardia dollaria. Saman kannan ottivat myös Euroopan unioni ja G7-maat. Venäjä hyväksyi tämän näkemyksen, oletettavasti koska se pelkäsi asiasta valittamisen katkaisevan Yhdysvalloista saapuvan avun niin rahan kuin esimerkiksi viljalähetysten muodossa. Itse asiassa Venäjä meni niinkin pitkälle, että se otti vastuun jopa joistakin tsaarinajan veloista.¹¹⁴ Tämän voidaan nähdä olevan yksi niistä myönnytyksistä, joita Venäjä oli valmis lännelle ja erityisesti Yhdysvalloille tekemään edistääkseen ulkopoliittista asemaansa.

Kesäkuussa 1992 Jeltsin matkusti Yhdysvaltoihin ja piti puheen Yhdysvaltojen kongressille. Puheessaan hän ei piilotellut odotuksiaan ulkoisesta avusta maansa uudistuksille. Hän jopa liitti Venäjän menestyksen Yhdysvaltojen apuun, sanoen että hänen maallaan oli vain yksi mahdollisuus selviytyä. Jeltsinin mukaan, jos Yhdysvallat ei auta Venäjää nopeasti, eivätkä uudistukset onnistu, ei se tarkoittaisi vain Venäjän vaan myös Yhdysvaltojen romahtamista, koska se johtaisi uuteen ja kalliiseen kilpavarustelun aikaan.¹¹⁵

Samalla Yhdysvaltojen vierailulla Jeltsin tapasi ensimmäistä kertaa Bill Clintonin. Clinton itse sanoo tapaamisen olleen Jeltsinin puolelta lähinnä muodollisuus, jossa ulkomainen johtaja tapaa poliittisen opposition johtajan. Clinton kuvailee olleensa Jeltsinin suuri ihailija siitä asti, kun tämä oli noussut vastustamaan vuoden 1991 elokuun vallankaappausta. Samalla hän nostaa esille, että hänen silmissään vaikutti siltä, että Jeltsin piti enemmän Bushista kuin hänestä ja että Jeltsin uskoi Bushin voittavan marraskuun vaalit. Clinton ilmaisee, että hänelle tärkeintä oli viestittää Jeltsinille, että mikäli hän voittaisi, hän tukisi Jeltsiniä ja Venäjää.¹¹⁶ Kuitenkin, koska Bush oli alkanut osana vaalikampanjaansa tukemaan Venäjää avokätisemmin ja

¹¹² Sarotte 2021, 143.

¹¹³ Talbott 2002, 25.

¹¹⁴ Sarotte 2021, 139; Colton 2008, 267–268.

¹¹⁵ Tsygankov 2022, 63.

¹¹⁶ Clinton 2004, 404–405, 493.

julkisesti, oli Jeltsin halukas auttamaan Bushin uudelleenvalintaa, koska tämä takaisi hänelle jatkossakin kumppanin, jonka hän tunsu, josta hän piti ja johon hän luotti.¹¹⁷

Jeltsin itse muistelee ensimmäistä tapaamistaan Clintonin kanssa lyhyesti: ”Nautimme tuolloin lyhyen aamiaisen, jonka aikana ehdimme vaihtaa vain muutamia kohteliaita lauseita.”¹¹⁸ Talbott ja Colton kuvailevat tapaamisen sisältöä tarkemmin. Clinton erehtyi tapaamisen alussa puhumaan talousavustuksista Venäjälle sanamuodoilla, jotka ärsyttivät Jeltsiniä. Tämän jälkeen Jeltsin teki selväksi Venäjän olevan suurvalta, joka ei kerjännyt almuja länneltä. Sen sijaan Jeltsin halusi Yhdysvaltojen osoittavan johtajuutta Venäjän uudistusten tukemisessa. Jeltsinin visiossa Yhdysvaltojen roolimallia seuraisivat muut merkittävät länsimaat.¹¹⁹ Jeltsin uskalsi kenties puhua Clintonille tiukempaan sävyyn siksi, ettei – kuten Clintonkin totesi – uskonut tämän nousevan Yhdysvaltojen seuraavaksi presidentiksi.

Kotimaassaan Jeltsinin tilanne oli erittäin vaikea. Protestit uudistuksia kohtaan kasvoivat. Kesän 1992 aikana erityisesti venäläiset kommunistit ja äärinationalistit aktivoituivat, käyttäen myös väkivaltaisia keinoja mielenilmauksissaan. Maassa pelättiin uutta vallankumousta. Jeltsinillä tiimeineen ei ollut yhteistä visiota tai keinoja, joilla puuttua näihin kasvaviin sosiaalisiin levottomuuksiin.¹²⁰ Samaan aikaan maan taloustilanne jatkui synkkänä, kuten Jeltsinkin toteaa: ”Vuoden 1992 syyskuussa silmäilin talouslukuja yhdeksältä viime kuukaudelta. Ne olivat kauhistuttavia. Maa ryömi vääjäämättömästi kohti hyperinflaatiota, tuotannon romahtamista ja taloudellisten suhteiden katkeamista.”¹²¹

Jeltsin kohtasi vaikeuksia myös ulkopolitiikassa. Hänen oli tarkoitus vieraillla Japanissa syyskuussa 1992, mutta hän peruutti tämän vierailun aivan viime tingassa. Venäjän suhteet Aasiaan olivat jääneet 1990-luvun alussa taka-alalle koska, kuten edellä on jo mainittu, maa priorisoi Jeltsinin johdolla ulkosuhteissaan pitkälti taloudellisia näkökulmia ja piti täten fokuksensa läntisessä Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Alexei Bogaturov argumentoi, että mikäli Aasiassa olisi lännen sijasta ollut potentiaalia rahoittaa Venäjän uudelleenrakentamista, olisi Venäjän fokus saattanut hyvinkin siirtyä Tyynen valtameren alueelle jo 1990-luvun ensimmäisinä vuosina. Japani muodosti kuitenkin poikkeuksen verrattuna muihin Aasian

¹¹⁷ Talbott 2002, 31.

¹¹⁸ Jeltsin 1994, 202.

¹¹⁹ Talbott 2002, 32; Colton 2008, 269.

¹²⁰ Shevtsova 1999, 47–48, 51.

¹²¹ Jeltsin 1994, 239.

valtioihin Venäjän silmissä. Maassa oli dynaaminen talous, se oli päässyt osaksi lännen vauraiden maiden kerhoa ja sotilaallisesti sen nähtiin olevan Yhdysvaltojen liittolainen.¹²² Venäjä siis näki Japanin osana länttä ja antoi maiden välisille suhteille sen takia suuremman painoarvon.

Syyskuun 1992 vierailun tarkoituksena oli lähentää Venäjän ja Japanin suhteita ja ratkaista maiden välinen vanha aluekiista koskien Kuriilien saaria. Jeltsinin ja hänen lähipiirinsä ajatuksena oli palauttaa kaksi neljästä saaresta takaisin Japanille vastineeksi rahallisesta kompensatiosta. Stalin oli aikoinaan liittänyt nuo saaret osaksi Neuvostoliittoa toisen maailmansodan lopussa.¹²³ Jeltsin itse selittää vierailun peruuntumista sillä, etteivät maiden delegaatiot olleet edenneet neuvotteluissaan, vihjaten tämän johtuneen japanilaisista: ”Pikantiksi asian tekee se, että japanilaisilla on aina ollut tämän asian ratkaisemiseen vain yksi vaihtoehto: saaret ovat aina kuuluneet heille, ja ne on annettava heille. Asialle ei ole ratkaisua.”¹²⁴

Vaikka japanilaisten kanssa neuvottelu olikin haastavaa, päätyi Jeltsin perumaan vierailunsa todennäköisesti sisäpoliittisista syistä. Kun Jeltsinin tiimin ehdotus kahden saaren siirtämisestä Japanille tuli julki, kohtasi suunnitelma heti valtavaa kritiikkiä niin kansalaisten, Kuriilien saarten venäläisasukkaiden kuin parlamentinkin keskuudesta. Ottaen huomioon sisäpoliittisesti tulenaran tilanteen ja sen, ettei näyttäisi hyvältä, jos Jeltsin siinä tilanteessa ikään kuin taipuisi ja luovuttaisi Venäjälle kuuluvia alueita pois, päätti hän perua vierailunsa Japaniin.¹²⁵ Kaiken kaikkiaan tilanteesta syntyi taas yksi uusi takaisku Jeltsinin haastavalle alulle Venäjän presidenttinä. Hän pyrkii kuitenkin maalaamaan matkan perumisen syyksi sen, ettei lähtemisessä ollut yksinkertaisesti järkeä, joskin hän myös tiedostaa toimineensa protokollan vastaisesti:

En ole tottunut matkustamaan pelkän matkan takia, tapaamisen, diplomaattisen etiketin noudattamisen takia. - - Ja silloin keksin tuon paradoksaaliselta tuntuvan ratkaisun. Peruuttakaa matka, koska ongelmaan ei ole ratkaisua. Tuollaisia muotoiluja maailma ei tunne, ne eivät sovi protokollaan – juuri asioista sopimaanhan lähdetäänkin. Mutta vastaukseksi japanilaisen osapuolen äärimmäisen kovaan painostukseen minun oli

¹²² Bogaturov 2006, 57–58, 67.

¹²³ Tsygankov 2022, 85.

¹²⁴ Jeltsin 1994, 191.

¹²⁵ Bogaturov 2006, 66–67.

pakko keksiä yhtä luja vastaus. Soitin Japanin pääministerille Miyazawalle ja pyysin anteeksi matkan peruuntumista.¹²⁶

Vuoden 1992 loppua kohden Jeltsin aktivoitui sisäpolitiikassa pyrkien hakemaan kompromisseja Venäjän parlamentin kanssa. Parlamentin voimasuhteet olivat muuttuneet vuoden 1992 aikana. Monet demokraatit olivat siirtyneet keskustablokkiin ja samalla kommunistien ja nationalistien blokit olivat myös vahvistuneet. Yhdessä keskustalaiset, kommunistit ja nationalistit hallitsivat noin 70 prosenttia parlamentista. Kaikkia näitä blokkeja yhdisti se, että ne vastustivat Jeltsinin uudistuksia.¹²⁷ Jeltsinin erityisvaltuuksien jatkosta oli tarkoitus päättää kansanedustajien kongressissa 1.12.1992 ja tilanne näytti siltä, etteivät kansanedustajat halunneet Jeltsinin jatkavan maan hallitsemista presidentin asetuksilla. Jeltsin oli siis vaarassa menettää ”superpresidenttiytensä” ja Venäjä oli matkalla kohti poliittista umpisolmua. Ennen joulukuun kongressia tehdyissä kyselyissä kansalaisista vain 19 prosenttia ilmaisi tukevansa Jeltsiniä. Kongressistakin tuli lopulta farssi, joka ei johtanut ratkaisuihin. Kansanedustajat hylkäsivät Jeltsinin kompromissiesitykset, mutta samalla parlamentti oli niin jakautunut, ettei se kyennyt tarjoamaan konkreettisia ehdotuksia siitä, miten maata tulisi johtaa. Tämä johti siihen, että Jeltsin vaati kansanäänestyksen järjestämistä, jonka lopputulema määrittäisi sen, kenellä maassa on ylin valta, presidentillä vai parlamentilla.¹²⁸

Samaan aikaan sisäpoliittisen kriisin kanssa Jeltsin vieraili Euroopan komission tapaamisessa joulukuussa 1992. Helmut Kohl muisteli myöhemmin Strobe Talbottille, että Jeltsin koki olonsa komission tapaamisessa kuin sisäänpääsykoetta tekeväksi oppilaaksi. Jeltsin oli myös suoraan sanonut Kohlille, että hänestä tuntui, ettei Euroopassa pidetty hänestä tai Venäjästä. Kohl totesi Talbottille, että hänen mielestään EU:n jäsenvaltiot eivät tosiaan pitäneet Venäjästä, eivätkä ylipäättään Itä- ja Keski-Euroopan valtioista. Saksan liittokansleri, joka halusi yhdistää Euroopan, ei kokenut, että muut jäsenvaltiot todella olivat valmiita EU:n laajentumiseen tai edes läheisempään yhteistyöhön entisen neuvostoblokin maiden kanssa.¹²⁹

Vuosi 1992 päättyi siis Jeltsinin kannalta ikävissä merkeissä. Venäjän talous oli romahtamisasteessa ja hänen hyvin lyhyt kuherruskuukautensa Venäjän kansan kanssa oli päättynyt. Samaan aikaan hän oli napit vastakkain parlamenttinsa kanssa ja käytännössä ainoa

¹²⁶ Jeltsin 1994, 192–193.

¹²⁷ Kotz & Weir 2007, 194–195.

¹²⁸ Shevtsova 1999, 53, 55, 57–59.

¹²⁹ Sarotte 2021, 265–266.

toivo oli, että tuleva kansanäänestys ratkaisisi pattitilanteen. Sisäpoliittisen kriisin ohella maan ulkopoliittikka ei sujunut aivan niin sulavasti, kuin Jeltsin oli todennäköisesti toivonut. Vaikka Venäjä olikin saanut länneltä talousapua, ei sitä tai Jeltsiniä ollut otettu niin lämpimästi lännessä vastaan, kuin Jeltsin kenties odotti. Nyt lännessä odotti myös uusi aikakausi, kun Bill Clintonista tuli Yhdysvaltojen virkaa tekevä presidentti tammikuussa 1993 ja näin Jeltsin menetti ulkopoliittikasta itselleen tärkeän ja tutun tekijän, presidentti Bushin.

2.4 Jeltsin ottaa Clintonista mittaa

Bill Clinton ja Jeltsin tapasivat presidentteinä ensimmäisen kerran Kanadan Vancouverissa vuoden 1993 huhtikuussa. Tästä tapaamisesta alkoi aikakausi, jonka aikana presidentit tapasivat toisensa 18 kertaa muodostaen varsin läheisen yhteyden toisiinsa. Heidän välisellään suhteella oli merkitystä maailmanpolitiikalle aina 1990-luvun loppuun asti. Tästä syystä on hyödyllistä käsitellä heidän ensimmäistä kohtaamistaan hieman laajemmin. Se antaa kuvaa siitä, miten ja millaiseksi heidän suhteensa alkoi rakentua, ja toisaalta tapaamiseen perehtyminen avaa samalla myös mielenkiintoisen ikkunan Jeltsinin luonteeseen ja ajatusmaailmaan.

Jeltsin itse kuvailee ensimmäistä tapaamistaan Clintonin kanssa hyvin lyhyesti. Clinton oli monelta osin erilainen Bushiin verrattuna, eikä tämä jäänyt Jeltsiniltä huomaamatta: ”Clinton on kovin poikkeuksellinen. Nuori ja komea – näyttää suorastaan upealta ikäisekseen. Tehoa naisiin. Hän on saanut erinomaisen kasvatuksen ja koulutuksen.” Heidän ensimmäistä kohtaamistaan Vancouverissa hän kuvailee ”ystävällishenkiseksi päivälliseksi”.¹³⁰ Presidenttien ensimmäisen keskustelun sisällöstä Jeltsin ei kerro mitään, tyytyen toteamaan vain, että hänen ”oli välttämättä luotava kontakti Yhdysvaltojen uuteen presidenttiin, ymmärtääkseni millainen mies hän on. Uskon onnistuneeni.”¹³¹ Talbottin ja Clintonin muistelmat tarjoavat kuitenkin ikkunan siihen, mitä tuo presidenttien ensimmäinen kohtaaminen piti sisällään.

Clinton oli jo ennen Vancouveriin menoa korostanut Talbottille, että hän halusi saada tapaamisessa aikaan jotain, joka auttaisi Venäjää. Vancouverissa Clinton korosti tätä myös

¹³⁰ Jeltsin 1994, 183, 202.

¹³¹ Jeltsin 1994, 203.

Jeltsinille ja painotti haluavansa etsiä keinoja, joilla voisi auttaa Jeltsiniä ennen Venäjän tulevaa kansanäänestystä. Talbottin mukaan Jeltsin kuunteli Clintonin avustussuunnitelmia kärsimättömänä. Jeltsin ei pitänyt siitä, että tämä kaikki kuulosti siltä, kuin Yhdysvallat olisi rientämässä hänen pelastajakseen. Jeltsin tiesi itsekin, että hän tarvitsi maalleen ulkoista apua – mutta ei kuitenkaan liikaa, koska liiallinen avun määrä Yhdysvalloista johtaisi oppositiosta tulevaan kritiikkiin Venäjällä. Sekä Talbott että Clinton kuvailevat Jeltsinin sanoneen, että tilanne voisi näyttää siltä, kuin Jeltsin olisi ”Amerikan peukalon alla”. Jeltsin kaipasi kuitenkin kohtuullista korotusta Yhdysvaltojen tuelle demonstraationa siitä, että Venäjää oltiin valmiita tukemaan kansainvälisesti.¹³²

Yhdessä asiassa Jeltsin myönsi Clintonin ja Talbottin mukaan tarvitsevansa apua niin paljon ja niin pian kuin mahdollista. Kyse oli Baltian maissa olevista Venäjän sotilaista, jotka Jeltsin oli luvannut kotiuttaa vuoden 1994 loppuun mennessä.¹³³ Suhteet Venäjän ja Baltian maiden välillä olivat haastavat, vaikka Venäjä olikin tunnustanut Viron, Latvian ja Liettuan itsenäisyyden vuonna 1991. Baltian maat siirsivät katseensa itsenäistymisensä jälkeen länteen, mutta Venäjällä monet ihmiset, mukaan lukien useat korkea-arvoiset poliitikot, näkivät Baltian edelleen kuuluvan Venäjän etupiiriin. Siksi Baltian maiden lähentyminen lännen kanssa ja niiden toiveet esimerkiksi Natoon liittymisestä olivat kova pala nieltäväksi Venäjällä. Tässä tilanteessa Venäjän joukot Baltiassa toimivat pelinappuloina venäläisille. Venäjä pitkitti joukkojen kotiuttamista pyrkien saamaan lisää taloudellisia ja alueellisia myönnytyksiä Baltian mailta.¹³⁴

Kaikesta huolimatta Venäjä kotiutti joukkojaan Balteista ja samalla myös muualta Euroopasta, kuten entisen Itä-Saksan alueelta. Tämä oli valtava haaste Venäjälle jo pelkästään maan asuntomarkkinoiden osalta. Kotiin palaaville sotilaille oli rakennettava lyhyessä ajassa satojatuhansia asuntoja, eikä Venäjällä ollut resursseja tähän. He olivat jo saaneet esimerkiksi Saksasta miljardien dollarien avustuksen tätä tarkoitusta varten. Monet muutkin valtiot olivat mukana tukemassa Venäjää, mutta avun määrä ei ollut tarpeeksi iso venäläisten tarpeisiin nähden. Tässä tilanteessa Venäjä vaati jopa Baltian maita osallistumaan taloudellisesti

¹³² Clinton 2004, 495–496; Talbott 2002, 62–63.

¹³³ Talbott 2002, 63.

¹³⁴ Cichock 1999, 89, 92.

asuntojen rakentamiseen Venäjälle. Kun tämä ei onnistunut, katkesivat esimerkiksi Venäjän ja Viron neuvottelut joukkojen kotiuttamisesta taas hetkellisesti vuoden 1993 syyskuussa.¹³⁵

Vancouverissa Jeltsin kertoi voivansa pyytää apua sotilaiden kotiuttamiseen vain yksityisesti suoraan Clintonilta, koska häntä hävettivät ne olosuhteet, joissa Venäjän sotilaat elivät. Hän kertoi monien heistä asuvan teltoissa ja että hänen oli tehtävä jotain pitääkseen armeija rauhallisena. Sen lisäksi, että Jeltsin veti joukkoja pois Balteista, hän oli myös leikkaamassa niin armeijan rahoituksesta kuin sen koostakin. Clinton lupasi korottaa kotiuttamiseen tarkoitettua avun määrää.¹³⁶ Jeltsinin huoli armeijan olosuhteista liittyi varmasti osittain siihen, että hän eli koko presidenttiaikansa peläten armeijan vallankaappausta.¹³⁷ Tämä oli ymmärrettävää, koska edellisestäkään vallankaappausyrityksestä ei ollut kulunut kauaa ja armeijan olosuhteet olivat heikentyneet.

Kun Baltian asiat oli käsitelty, Jeltsin lähti yllättäen hyökkäykseen. Hän nosti esille useamman kylmän sodan aikaisen lakipykälän, jotka olivat edelleen Yhdysvaltojen lainsäädännössä. Hän koki, että nämä lait kohtelivat Venäjää kommunistisena valtiona, minkä hän taas demokraattina koki loukkaavaksi. Lait, joista Jeltsin puhui, olivat Clintonin ja Talbottin mukaan pitkälti vertauskuvallisia, eikä niillä ollut konkreettista vaikutusta maiden välisiin suhteisiin. Talbottin mukaan Jeltsin yritti jopa taivutella Clintonin antamaan virallisen lausunnon, joka voitaisiin tulkita Yhdysvaltojen osalta myöntymykseksi Jeltsinin vaatimuksia kohtaan. Clinton kuitenkin koki, ettei hänen ollut järkevää käyttää poliittista pääomaansa tällaisten asioiden muuttamiseen.¹³⁸

Yhtä Jeltsinin esille nostamista epäkohdista on syytä tarkastella tarkemmin. Hän kritisoi Clintonille niin kutsuttua Jackson-Vanik-lisäystä, joka oli Yhdysvaltojen vuoden 1974 kauppalain pykälä. Käytännössä pykälä liittyi ihmisoikeuskysymyksiin ja neuvostoaikaiseen maahanmuuttopolitiikkaan. Pykälän tarkoituksena oli painostaa Neuvostoliittoa taloudellisin keinoin parantamaan ihmisoikeuksiaan sallimalla kansalaistensa – erityisesti juutalaisten – maastamuuton esimerkiksi Israeliin.¹³⁹ Lisäys käytännössä menetti merkityksensä, kun

¹³⁵ Cichock 1999, 93–94.

¹³⁶ Clinton 2004, 497; Talbott 2002, 63.

¹³⁷ Kotz & Weir 2007, 261.

¹³⁸ Clinton 2004, 497; Talbott 2002, 63–64.

¹³⁹ ”Reassessing the Jackson-Vanik Amendment”. Council on Foreign Relations -järjestön verkkosivut. <<https://www.cfr.org/background/reassessing-jackson-vanik-amendment>> [luettu 2.12.2024].

Neuvostoliitto romahti, eikä sillä ollut enää konkreettisia vaikutuksia Venäjän ja Yhdysvaltojen suhteisiin.¹⁴⁰

Clinton oli siis oikeassa siinä, että Jackson-Vanik-lisäys oli vuonna 1993 enää pitkälti vertauskuvallinen, eikä sillä ollut vaikutuksia maiden välisiin suhteisiin. Toisaalta on ymmärrettävä myös Jeltsinin näkökulmaa. Pykälä oli edelleen olemassa Yhdysvaltojen lainsäädännössä, ja Neuvostoliiton seuraajana se koski, joskin symbolisesti, nyt Venäjää. Mutta Jeltsinin mielessä nämä olivat kaksi täysin eri valtiota: ”Neuvostoliitto oli potentiaalinen uhka sivilisoituneiden maiden yhteisölle. Neuvostoliittoa ei ole, Venäjä ei uhkaa ketään.”¹⁴¹ Jeltsin siis piti lakien olemassaoloa vielä kylmän sodan jälkeen loukkauksena uutta Venäjän valtiota kohtaan. Toisaalta tilanne on ymmärrettävä taloudelliselta kannalta. Venäjän vaikea taloustilanne tarkoitti sitä, että yksi Jeltsinin tärkeimmistä tehtävistä oli saada maahan ulkomaisia sijoituksia. Hän todennäköisesti halusi tämän tavoitteen tieltä pois kaikki mahdolliset esteet, olivatpa ne symbolisia tai ei. Ulkomaiset suorat sijoitukset Venäjälle olivat suhteessa muihin suurvaltoihin hyvin pieniä koko 1990-luvun ajan, joskin suurimpana syynä tähän voidaan silti pitää Venäjän poliittista epävakautta¹⁴².

Jeltsin ei käsittele muistelmissaan lainkaan Talbottin ja Clintonin kuvaamia keskusteluja. Tämä voi johtua siitä, että Baltian joukkojen tilanne oli Jeltsinille poliittisesti kiusallinen. Toisaalta Baltian maiden tilanne osoitti, että Venäjällä vallitsi yhä etupiirijatteluajattelua. Tämä taas saattoi olla herkkä aihe sekä Jeltsinille että Clintonille heidän yrittäessään rakentaa hyviä suhteita. Yhdysvaltain lainsäädäntöön liittyviä asioita Jeltsin ei mainitse mahdollisesti siksi, että hän tiesi niiden olevan varsin vähäpätöisiä, eikä hän toisaalta saanut Clintonilta myönnytyksiä lakipykäliin liittyen, eli mitään kerrottavaa ei ollut. Lakipykälien esille nostaminen saattoi olla myös Jeltsinin keino testata Clintonin luonnetta ja selvittää, kuinka pitkälle tämä olisi valmis tulemaan Jeltsiniä vastaan.

Eräs asia, josta sekä Talbott että Clinton mainitsevat, on Jeltsinin alkoholinkäyttö. Oli varsin yleisessä tiedossa, että Jeltsin käytti runsaasti alkoholia ja ilmeisesti tämä näkyi myös Vancouverissa. Clintonin ja Jeltsinin päivällistapaamisen jälkeen maiden delegaatiot lähtivät

¹⁴⁰ ”The Jackson-Vanik Amendment and Permanent Normal Trade Relations”. Yhdysvaltojen kongressin verkkosivut. <<https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12556/1>> [luettu 2.12.2024].

¹⁴¹ Jeltsin 1994, 406.

¹⁴² Bradshaw 2008, 90–91.

veneristeilylle. Talbottin mukaan laiva oli hädin tuskin ehtinyt lähteä liikkeelle, kun Jeltsin oli jo humalassa. Hänen puheensa alkoi sammaltaa ja hänen avustajansa yrittivät estää häntä juomasta enempää, tässä kuitenkin onnistumatta. Talbott oli huolissaan siitä, miten maiden välisiä suhteita voitaisiin hoitaa tällaisissa olosuhteissa. Clintonia tilanne ei kuitenkaan huolestuttanut ja hän totesi vain, että ainakaan Jeltsin ei ole ilkeä humalassa.¹⁴³

Vasta vuoden 2000 muistelmissaan Jeltsin myöntää käyttäneensä alkoholia uransa aikana, koska ”se oli ainoa keino päästä stressistä nopeasti eroon.” Hän ei kuitenkaan myönnä kärsineensä alkoholiongelmasta, vaan kuvailee alkoholin liittyvän perinteiseen venäläiseen elämäntyyliin.¹⁴⁴ Jeltsinin vaimo Naina Jeltsina taas kuvailee muistelmissaan huhuja miehensä alkoholismista silkaksi ”hölynpölyksi”. Jeltsinan mukaan Boris käytti alkoholia samalla tavalla kuin muutkin venäläismiehet, muttei koskaan menettänyt kontrollia alkoholin takia. Jeltsina myönsi kuitenkin olleensa huolissaan miehensä alkoholinkäytöstä tämän sydänvaivojen takia. Boris oli Jeltsinan mukaan kärsinyt ensimmäisen sydänkohtauksensa alle 40-vuotiaana.¹⁴⁵

Palataksemme Vancouveriin, Talbottin ja Clintonin versioissa Jeltsin siis käyttäytyi painostavasti Yhdysvaltojen vastavalittua presidenttiä kohtaan heidän tavatessaan ensimmäistä kertaa virallisesti, ja päätti illan humalaiseen veneajeluun. Kauempaa katsottuna tämä näyttäytyy vähintäänkin erikoisena strategiana Jeltsinille, joka tiesi tarvitsevansa Yhdysvaltojen nopeaa apua maansa katastrofaaliseen tilanteeseen. Jeltsinillä on kuitenkin oma käsityksensä virallisista tapaamisista, joita hän avaa mielenkiintoisesti muistelmissaan. Hän kuvailee vierailuja ”rasittaviksi, pakollisiksi ja valtavasti voimia ja aikaa vieviksi.” Tämän jälkeen hän jatkaa: ”En pidä tapaamisista, joissa kaikki on ennalta tiedettyä ja suunniteltua, myös lopputulos. Joissa improvisoiminen ei ole mahdollista. Joihin ei sisälly riskiä.”¹⁴⁶ Jeltsin nautti näyttävien asioiden tekemisestä. Hän teki politiikassa jatkuvasti yllättäviä siirtoja, joihin hänen vastustajansa eivät olleet varautuneet ja tuntui nauttivan siitä, että pääsi välillä sekoittamaan pakkaa:

Olen aina halunnut tehdä päätökseni yksin ja toteuttaa ne mahdollisimman nopeasti. Kun päätös on tehty, en voi sietää siitä seuraavaa paperisotaa, keskusteluja ja

¹⁴³ Clinton 2004, 498; Talbott 2002, 64–65.

¹⁴⁴ Jeltsin 2000, 318.

¹⁴⁵ Jeltsina 2020, 121–122.

¹⁴⁶ Jeltsin 1994, 189.

viivästyksiä. Mitä pidempään päätöksen toimeenpanemisessa kestää, sitä enemmän se menettää voimaansa ja vaikuttavuuttaan.¹⁴⁷

Tämä voi olla myös yksi syy sille, miksi Jeltsin yritti painostaa Clintonia lainsäädäntöön liittyvistä asioista. Lausunto, jossa Clinton olisi ilmoittanut suostuvansa Jeltsinin vaatimuksiin tai ainakin harkitsevansa niitä, olisi ollut yllättävä ja näyttävä voitto Jeltsinille. Virallisista vierailuista kirjoittaessaan Jeltsin nostaa esille myös oman venäläisyytensä ja sen mukanaan tuomat ominaisuudet:

Niin kuin tiedetään, meillä Venäjällä inhotaan kaikenlaisten sääntöjen, lakien, ohjeiden ja määräysten noudattamista, yleensä kaikkinaista ennalta säänneltyä käyttäytymissäännöstöä. Olemme epäjärjestykseen taipuvainen kansa, ja säännöt ovat usein meille myrkkyä.¹⁴⁸

Jeltsin siis sitoo omat epätavalliset käyttäytymistapansa virallisilla vierailuilla siihen, että venäläiselle luonteelle on ominaista poiketa siitä, mikä määritellään ”oikeaksi tavaksi” toimia. Hän toimii pikemminkin oman vaistonsa pohjalta. Jeltsin korostaa myös ymmärtävänsä, miten tärkeää neuvotteluiden onnistumisen kannalta ovat neuvottelevien osapuolten persoonallisuudet, tyylit ja suuntautumiset ja että politiikan maailmassa oli yritettävä hankkia arvovaltaa¹⁴⁹. Jeltsinille oli tärkeää löytää yhteys neuvottelukumppaninsa kanssa. Usein tämä yhteys löytyi iän ja sen tuoman kokemuksen perusteella. Aiemmin jo tuotiin esille, että Jeltsinillä oli hyvä suhde George Bushiin ja hän korosti nimenomaan Bushin ikää sekä sitä, että hän edusti sota-ajan sukupolvea. Tämä yhdisti heitä, mutta Clintonin kanssa oli aloitettava tyhjältä pöydältä.

On myös huomioitava, että kun Jeltsin puhuu siitä, miten ”meillä Venäjällä” on totuttu tekemään politiikkaa, hän tekee samalla tietoisesti tai tiedostamattaan pesäeroa länteen ja sen poliittisiin perinteisiin. Mikhail Troitskiyn mukaan Venäjän kulttuuriperintö on yksi sellaisista perusteista, joiden pohjalta Venäjä on hamunnut ”reilua kohtelua” kylmän sodan jälkeisessä maailmassa. Ajatuksena tässä on, että Venäjän panostus maailman kulttuuriperintöön on mittaamattoman arvokas, ja että sitä on kohdeltava erillisenä, mutta vähintäänkin samanarvoisena länsimaisen kulttuuriperinnön kanssa. Tässä diskurssissa venäläiset usein myös näkevät länsimaiset arvot ja perinteet, kuten juuri poliittiset traditiot ja tietyt poliittiset

¹⁴⁷ Jeltsin 2000, 2.

¹⁴⁸ Jeltsin 1994, 195.

¹⁴⁹ Jeltsin 1994, 190.

instituutiot, mahdottomiksi soveltaa Venäjälle, koska maalla on niin omaleimainen historia ja identiteetti.¹⁵⁰

Vancouverin tapaamisen toisena päivänä presidentit tapasivat virallisemmissa puitteissa. Talbottin ja Clintonin mukaan Jeltsin jatkoi edelliseltä päivältä tuttua hyökkäystään vaatien Yhdysvaltoja avaamaan markkinansa venäläisille tuotteille. Talbott tulkitsi tilannetta niin, että Jeltsin halusi tehdä vaikutuksen omaan delegaatioonsa pyrkimällä painostamaan Clintonia, jotta Moskovaan kulkisi viesti, että hän oli tehnyt amerikkalaisille selväksi, ettei Venäjää voinut komennella.¹⁵¹ Asetelma kääntyi pääläelleen, kun neuvotteluiden fokus siirtyi turvallisuusasioista talouteen. Clinton pääsi esittelemään mittavaa talousapupakettiaan Jeltsinille. Jeltsin kuitenkin huolestui tajutessaan, ettei rahaa olisi tulossa ennen huhtikuun lopun kansanäänestystä. Hän pyysi Clintonilta 500 miljoonaa dollaria heti, mutta Clinton ei voinut sitä hänelle antaa.¹⁵²

Jeltsin kuvailee Vancouverin vierailun toisen päivän tapaamista lyhyesti: ”Käsittelimme monia asioita. Se oli helppoa, sillä olimme päässeet henkilökohtaiseen kontaktiin, tavoittaneet tapaamisen hengen, josta tulikin vallitseva.” Paljon enemmän Jeltsin kertoo neuvottelujen päätteeksi järjestetystä lehdistökonferenssista. Tilaisuus päättyi Jeltsinin mukaan ”journalistien hyväksyviin suosionosoituksiin.”¹⁵³ On mielenkiintoista, että Jeltsin kertoo journalistien aplodeista eikä neuvottelujen sisällöstä. Ymmärrettävästi Venäjän presidentille olisi varsin korkea kynnyks myöntää, että hän on pyytänyt henkilökohtaisesti rahaa Yhdysvaltojen presidentiltä. Nämä rahat hän olisi todennäköisesti käyttänyt kansalaistensa rästissä oleviin palkkoihin ja eläkkeisiin, koska hän tarvitsi positiivista julkisuutta Venäjällä ennen huhtikuun lopun kansanäänestystä. Tämän sijaan Jeltsin haluaa tehdä lukijalle selväksi, että hänen tapaamisensa Clintonin kanssa oli ollut menestys. Hän halusi näyttäytyä tasavertaisena ja voimakkaana johtajana Clintonin vierellä – eikä presidentiltä, joka pyytää rahaa maansa pelastamiseen.

Näin päättyi Clintonin ja Jeltsinin ensimmäinen virallinen tapaaminen. Alku oli lupaava siitä näkökulmasta, että presidentit tuntuivat löytäneen jonkinlaisen yhteyden keskenään. Clinton

¹⁵⁰ Troitskiy 2008, 212, 214.

¹⁵¹ Clinton 2004, 497; Talbott 2002, 66.

¹⁵² Clinton 2004, 497–498; Talbott 2002, 67–68.

¹⁵³ Jeltsin 1994, 204.

toteaa Jeltsinistä: ”Vancouverista lähdettäessä luotin enemmän Jeltsiniin ja ymmärsin paremmin hänen valtavia haasteitaan ja hänen ominaista päättäväisyyttään voittaa ne. Lisäksi pidin hänestä. Hän oli iso karhu mieheksi, täynnä ilmeisiä ristiriitaisuuksia.”¹⁵⁴ Jeltsin taas kuvailee Clintonin ”ymmärtäneen kaiken oikein. Yleensäkin hän miellytti minua.”¹⁵⁵ Suhteet oli siis saatu käyntiin. Kotimaassaan Jeltsiniä kuitenkin odotti vaikea kesä ja syksy.

2.5 Presidentti pommittaa Venäjän sisäpolitiikan uusiksi

Huhtikuun 1993 kansanäänestyksestä ei tullut Jeltsinin toivomaa äänestystä koskien perustuslaillisia kysymyksiä, vaan maan parlamentti loi äänestyksestä käytännössä kisan siitä, kumpi on suositumpi: Jeltsin vai parlamentti. Äänestyksessä kysyttiin, 1) oliko äänestäjillä luottamusta presidenttiin, 2) hyväksyivätkö he hallituksen sosiaali- ja talouspolitiikan, 3) halusivatko he ennenaikaiset presidentinvaalit ja 4) halusivatko he ennenaikaiset parlamenttivaalit.¹⁵⁶ Hieman yllättäen kansanäänestyksestä tuli Jeltsinille moraalinen ja poliittinen voitto. Lähes 60 prosenttia äänestäjistä ilmaisi luottavansa presidenttiin ja 53 prosenttia kannatti hänen hallituksensa sosiaali- ja talouspolitiikkaa. Vain noin 32 prosenttia halusi ennenaikaiset presidentinvaalit ja 43 prosenttia ennenaikaiset parlamenttivaalit.¹⁵⁷ Jeltsin itse kirjoittaa yllättyneensä eniten siitä, miten ihmiset vastasivat toiseen kysymykseen:

Hiukan yli – mutta kuitenkin yli – puolet äänestykseen osallistuneista vastasi ”kyllä” uudistuksille, uusille hinnoille, yksityistämiselle ja muulle. Ja se oli erittäin säällinen osa työkykyisestä väestöstä. Sitä vastustajani eivät olleet odottaneet. Ainoa valttikortti, johon he luottivat, oli se, että väestö äänestää Jeltsinin puolesta kansalaissovun säilyttämiseksi mutta ei siedä hänen politiikkaansa. Ja tuo ainoa valttikortti vietiin heiltä.¹⁵⁸

Vaikka kansanäänestys oli Jeltsinille menestys, ei kyseessä ollut kuitenkaan ylivoimainen voitto. Hänen kannatuksensa oli suurinta Moskovassa ja Pietarissa, joissa asui suurin osa niistä ihmisistä, jotka hyötyivät tai tulisivat hyötymään hallituksen sosiaali- ja talouspolitiikasta. Muualla Venäjällä hänen kannatuksensa oli paljon heikompaa.¹⁵⁹ Shevtsova toteaaakin, ettei

¹⁵⁴ Clinton 2004, 498.

¹⁵⁵ Jeltsin 1994, 203.

¹⁵⁶ Kotz & Weir 2007, 205.

¹⁵⁷ Shevtsova 1999, 73–74.

¹⁵⁸ Jeltsin 1994, 316.

¹⁵⁹ Kotz & Weir 2007, 205.

Jeltsin voinut pitää kansanäänestyksen tulosta mandaattina muuttaa maata ja sen hallintorakennetta mielensä mukaan. Hän sai kansanäänestyksessä 7 miljoonaa ääntä vähemmän kuin vuoden 1991 presidentinvaaleissa. Monet äänestäjät vuonna 1993 tekivät valintansa sen perusteella, kumpi vaihtoehdoista oli vähemmän huono. Vaikka kansa oli pettynyt Jeltsiniin, monet näkivät parlamentin vielä huonompana vaihtoehtona johtamaan maata.¹⁶⁰

Kansanäänestyksen jälkeen Jeltsin tiimeineen alkoi valmistella maalle uutta perustuslakia. Lakia valmisteleivassa ryhmässä Jeltsinin tukijoilla oli enemmistö, mutta Jeltsin oli valmis myös tulemaan jonkin verran vastaan joissakin sellaisissa kysymyksissä, jotka hiersivät hänen vastustajiaan. Jeltsinille uuden perustuslain saaminen nopeasti valmiiksi ja käytäntöön oli tärkeää. Tämä ei johtunut niinkään siitä, että hän olisi erityisesti välittänyt perustuslaillisuudesta, vaan enemmänkin siitä, että perustuslaki toimisi keinona vahvistaa hänen valtansa laillisesti. Jeltsin uskoi, että vain hän voisi vahvalla johtajuudellaan stabilisoida maan tilanteen.¹⁶¹ Tämä tulee ilmi myös Jeltsinin omissa kirjoituksissa, joissa hän käsittelee Venäjän poliittista kaaosta 1990-luvun alussa:

Kun valtarakenteita, valtion virkamiehiä ja vallan instituutioita on tällainen määrä, ja kun kansa on näin sivilisoitunutta ja kulttuurillista, anarkialle on vain yksi selitys. Käyttöjärjestelmä ei toimi. Ja siksi koneisto ei pyöri. Kaikenhan on oltava alisteista jollekin yhdelle tiukasti osoitetulle periaatteelle, laille, säädökselle. Karkeasti sanoen, jonkun on oltava maassa ylin. Siinä kaikki.¹⁶²

Jeltsin puhunee yllä olevassa sitaatissa yleisesti perustuslaista ja että sen on oltava maassa ylin. Todennäköisesti hän kuitenkin halusi nimenomaan sellaisen perustuslain, jossa hänet presidenttinä määriteltäisiin valtion ylimmäksi auktoriteetiksi.

Perustuslain luominen kuitenkin tyssäsi kesällä 1993, kun Venäjän sisäiset tasavallat ja muut alueet alkoivat kritisoida perustuslakiprosessia ja vaativat erityisoikeuksia lakiin.¹⁶³ Huhtikuun kansanäänestys ei siis lopulta johtanut minkäänlaiseen ratkaisuun koskien maan poliittista pattitilannetta, ja 21. syyskuuta 1993 Jeltsin päätti toimia. Hän ilmoitti julkisesti hajottavansa parlamentin, ja että uudet parlamenttivaalit järjestettäisiin joulukuun alussa. Näiden vaalien

¹⁶⁰ Shevtsova 1999, 74.

¹⁶¹ Shevtsova 1999, 76.

¹⁶² Jeltsin 1994, 15.

¹⁶³ Shevtsova 1999, 76–77.

yhteydessä äänestettäisiin myös uudesta perustuslakiluonnoksesta.¹⁶⁴ Jeltsin itse kertoo tehneensä päätöksen parlamentin hajottamisesta syyskuun alussa: ”Olen tehnyt päätöksen. Kukaan ei tiedä siitä. Edes lähimmät avustajaniakaan eivät aavista, että olen tehnyt periaatteellisen valintani. Tällaista parlamenttia ei Venäjälle enää tule.”¹⁶⁵

Parlamentti piti Jeltsinin päätöstä laittomana ja sulkeutui Moskovan Valkoiseen taloon, jossa parlamentti oli siihen asti kokoontunut. Jeltsinin päätöksellä Valkoinen talo saarrettiin armeijan joukoilla. Osapuolten väliset neuvottelut eivät johtaneet mihinkään, koska kumpikaan ei ollut valmis kompromisseihin.¹⁶⁶ Lopulta 4. lokakuuta Jeltsin määräsi armeijan tankit ampumaan kohti Valkoista taloa. Arviolta noin 145 ihmistä kuoli ja 800 haavoittui. Pattitilanne ratkesi siis väkivalloin, parlamentti savustettiin ulos Valkoisesta talosta ja Jeltsin alkoi taas hallita maata presidentin asetuksilla joulukuun parlamentti- ja perustuslakiäänestykseen asti.¹⁶⁷ Jeltsin itse muistelee tapahtumia surumielisellä vivahteella, vaikka hän ei tunnukaan ottavan vastuuta tapahtumista, vaan maalaa kuvan entisen imperiumin eli Neuvostoliiton viimeisistä kuolonkorahduksista:

Panssarivaunuja, tykinlaukauksia, konetuliaseiden sarjatulta, uteliaita töllistelemässä näytelmää, jossa tapetaan oikeasti. Kuolleita, paljon, paljon kuolleita. Ja yhteinen suru – erottelematta omiin ja muihin. Kaikki olivat omia... - - Entinen imperiumi ei katoa noin vain. Se tuottaa meille yhä uusia järkytyksiä. Se tuottaa uusia sotureita, fanaatikkoja ja johtajia – sotilaita tai siviilejä. Imperiumi kostaa tuhoutumisensa.¹⁶⁸

Kuten Kotz ja Weir toteavat, Jeltsinin väkivaltaisilla toimilla lokakuussa 1993 ei ollut minkäänlaista laillista oikeutusta. Hän kuitenkin pyrki oikeuttamaan parlamentin väkivaltaisen hajottamisen niin itselleen kuin ulkomaailmallekin sillä, että se oli ainoa keino ratkaista maan politiikkaa vaivannut pattitilanne ja päästä eroon viimeisistä kommunismin voimista Venäjällä. Läntiset hallitukset tukivat Jeltsiniä, todeten että parlamentti oli edustanut menneisyyttä, kun taas Jeltsin edusti demokratiaa ja uudistusmielisyyttä.¹⁶⁹ Jeltsin nostaa itsekin esille saamansa kansainvälisen tuen toimilleen:

¹⁶⁴ Kotz & Weir 2007, 206.

¹⁶⁵ Jeltsin 1994, 351.

¹⁶⁶ Shevtsova 1999, 84.

¹⁶⁷ Sarotte 2021, 171–172.

¹⁶⁸ Jeltsin 1994, 398, 400.

¹⁶⁹ Kotz & Weir 2007, 206.

...käytännöllisesti katsoen kaikki suurimpien länsimaiden, Itä-Euroopan, Aasian ja Pohjois-Amerikan maiden johtajat ja hallitukset sekä kolmannen maailman maiden johtajat olivat ilmaisseet kannatuksensa kriisin ratkaisemistavalle, jota ehdotin syyskuun 21. päivän ukaasissani.¹⁷⁰

On huomioitava, että kansainvälinen tuki kohdistui tässä vaiheessa sille, että Jeltsin hajottaisi parlamentin ja järjestäisi uudet vaalit – ei sille, että hän hajottaa parlamentin väkivalloin. Jeltsin kuitenkin oli luottanut jo pitkään siihen, että mikäli hän joutuu tekemään jotain radikaalia parlamentin suhteen, hänellä olisi tärkeimpien länsimaiden johtajien tuki. Ensimmäinen länsijohtaja, jolle hän avautui potentiaalisista suunnitelmistaan, oli Helmut Kohl, kun he tapasivat Moskovassa vuoden 1993 alussa:

Halusin keskustella hänen kanssaan minun kannaltani periaatteellisesta asiasta: jos joudun rajoittamaan parlamentin toimintaa, miten hän arvelee lännen reagoivan toimenpiteisiin? - - Minulle oli selvää, että lännellä on tiettyjä demokratian perusarvoja. Ja että kyseisessä tapauksessa kajoan erääseen noista arvoista. Silti en pelännyt esittää tuota kysymystä Saksan liittokanslerille. Välimme olivat vilpittömät ja avoimet. Ja tiesin, ettei Helmut Kohl tulkitse aikeitani nurinkurisesti. Hän ilmaisi minulle tukensa ja varmuutensa siitä, että ”seitsikon” [G7-maat] muut johtajat suhtautuvat ymmärtävästi Venäjän tilanteen vakiinnuttamisen kannalta välttämättömiin koviinkin toimenpiteisiin.¹⁷¹

Yllä oleva lainaus kertoo kolme asiaa. Ensiksikin Jeltsin selvästi tiesi jo viimeistään alkuvuodesta 1993, että hän tulee todennäköisesti tekemään jonkinlaisen radikaalin toimenpiteen parlamenttinsa suhteen, ja hänelle oli tärkeää, että nimenomaan länsimaat ovat hänen tukenaan. Toisekseen Helmut Kohl oli Jeltsinille läheisin ja luotettavin länsijohtajista. Kolmanneksi Kohl on hyvin suurella varmuudella kertonut muille länsijohtajille, erityisesti Bill Clintonille, mitä Jeltsin oli häneltä kysynyt. Parlamentin väkivaltainen hajottaminen oli saattanut tulla länsijohtajille yllätyksenä, mutta muuten Jeltsinin toimet oli todennäköisesti ennakoitu lännessä varsin hyvin jo etukäteen, mikä taas antoi länsijohtajille aikaa päättää miten suhtautua asiaan. Tämä suhtautuminen näyttäytyi lopulta positiivisena Jeltsinin kannalta. Esimerkiksi Bill Clinton kirjoittaa Venäjän tapahtumista näin:

Sunnuntaina 3. lokakuuta Jeltsinin ja hänen duumassa olevien taantumuksellisten vastustajiensa yhteenotto puhkesi taisteluiksi Moskovon kaduilla. Aseistetut ryhmät kantoivat sirppi- ja vasaralippuja ja Stalinin kuvia... - - Toiset entisten kommunistimaiden uudistusjohtajat - - antoivat Jeltsiniä tukevia lausuntoja. Myös minä

¹⁷⁰ Jeltsin 1994, 376.

¹⁷¹ Jeltsin 1994, 180–181.

tein niin ja sanoin toimittajille olevan selvää, että Jeltsinin vastustajat olivat aloittaneet väkivallan, että Jeltsin oli tehnyt kaikkensa välttääkseen liiallisen väkivallan käytön ja että Yhdysvallat tuki häntä ja hänen pyrkimystään pitää vapaat ja oikeudenmukaiset parlamenttivaalit. Seuraavana päivänä Venäjän asevoimat ampui kranaatteja parlamenttirakennukseen ja uhkasi rynnätä sisään. - - Olin presidentin lentokoneessa matkalla Kaliforniaan, kun soitin Jeltsinille ja välitin kannustusviestin.¹⁷²

Clintonin lainaus ja Kohlin lupaukset Jeltsinille länsijohtajien tuesta kertovat sen, että länsi oli valmis katsomaan joitakin Jeltsinin toimia sormien läpi, koska he yksinkertaisesti uskoivat Jeltsinin edustavan demokratiaa ja uudistuksia, jotka toisivat Venäjän lähemmäs länttä. On huomionarvoista, että Clinton mainitsee tekstissään sirppi- ja vasaraliput ja Stalinin kuvat. Tämä herättää lukijassa ajatuksen synkän ja menneisyyteen tähtäävän kommunismin paluusta, jota vastaan on taisteltava. Tätä taistelua myös Jeltsin käytti yhtenä syynä sille, miksi halusi hajottaa parlamentin. On kuitenkin varsin ristiriitaista, että länsijohtajat edelleen pyrkivät maalaamaan Jeltsinistä kuvaa demokraattina, kun tämä oli juuri käskenyt armeijaa ampumaan maansa parlamenttirakennusta. Jeltsin hyvin todennäköisesti ymmärsi viimeistään syksyllä 1993, että lännessä pelättiin kommunismin paluuta ja Venäjän epävakautta niin kovasti, että hänellä oli sisäpoliittisesti suhteellisen vapaat kädet toimia, kunhan hän ainakin näennäisesti toimisi jossain määrin demokraattisesti.

Parlamentin hajottamisen jälkeen Jeltsin hallitsi maata vapaasti aina joulukuun vaaleihin asti, joissa hyväksyttiin uusi perustuslaki ja valittiin uusi parlamentti. Parlamentin hajottamisesta voimaantuneena Jeltsin hylkäsi aiemmat perustuslakiluonnokset. Hän antoi uuden perustuslain luonnin vastuun lähimmille avustajilleen, eikä laista käyty minkäänlaista julkista ja laajaa keskustelua tai debattia. Tämä johti siihen, että joulukuussa hyväksytty perustuslaki antoi käytännössä kaiken todellisen vallan presidentille, myös ulkopolitiikan johtamisessa.¹⁷³

Shevtsova kuvailee vuoden 1993 perustuslakia ”voittavan osapuolen manifestiksi”, joka ei syntynyt yhteiskunnan ja auktoriteettien yhteistyönä. Hänen mukaansa ihmisten oli pakko hyväksyä uusi perustuslaki kansanäänestyksessä, koska ainoa vaihtoehto olisi ollut se, että maalla ei olisi ollut perustuslakia lainkaan.¹⁷⁴ Mikhail Krasnov ja William Partlett taas argumentoivat, etteivät 1990-luvun uudistajat kyenneet arvioimaan kokonaisvaltaisesti Venäjän perustuslain mallia ja hukkasivat ne elintärkeät hetket, kun Venäjästä olisi voinut tehdä

¹⁷² Clinton 2004, 538.

¹⁷³ Kotz & Weir 2007, 197, 207.

¹⁷⁴ Shevtsova 2001, 76.

dynaamisen, muutoskykyisen ja kokonaisvaltaisesti demokraattisen valtion. Sen sijaan he jatkoivat neuvostoaikaista johtajakeskeisyyden perinnettä, mikä johti kompromissien mahdottomuuteen ja loi ”voittaja saa kaiken” -tilanteen.¹⁷⁵

Hyvä uutinen Jeltsinille oli se, että kansa äänesti uuden perustuslain puolesta. Huono uutinen taas oli, että samaan aikaan järjestetyissä parlamenttivaaleissa uudistusmieliset liberaalit kokivat tappion, kun vaalien voittajaksi nousi Venäjän liberaalidemokraattinen puolue (LDPR), jota johti Vladimir Žirinovski.¹⁷⁶ Nimestään huolimatta puolue ei ollut demokraattinen, saati liberaali. Sergei Markov ja Michael McFaul kutsuvat Žirinovskia Venäjän fasisistien ja nationalististen voimien karismaattiseksi johtajaksi, joka piti Neuvostoliiton hajottamista laittomana vaatien Venäjää laajentumaan takaisin vanhoille rajoilleen.¹⁷⁷ Jeltsin toteaa Žirinovskin menestyksen vuoden 1993 parlamenttivaaleissa paljastaneen ”yhteiskunnastamme moraalisia ja yhteiskunnallispsykologisia mätäpäiseitä, joista meillä ei ole ollut aavistustakaan. Yksi niistä on vastustuskyvyn puute fasismin suhteen.”¹⁷⁸

Shevtsova näkee Žirinovskin vaalivoiton kertoneen toisaalta siitä, että kansan luottamus Jeltsiniin oli edelleen laskusuunnassa ja toisaalta siitä, että kaipuu Neuvostoliittoon ja vanhoihin hyviin aikoihin oli nostanut päätään yhteiskunnassa. Neuvostoliiton hajoaminen koettiin yhä enemmän tappioksi ja traumaksi.¹⁷⁹ Eli vaikka Jeltsin oli saanut uuden, itseään miellyttävän perustuslain, joka antoi hänelle todella vahvat valtaoikeudet, oli hän kuitenkin jälleen kohtaamassa parlamentin, joka oli häntä kohtaan vihamielinen. Samaan aikaan kansan usko Jeltsiniin, uudistuksiin ja länteen heikkeni jatkuvasti.

¹⁷⁵ Krasnov & Partlett 2019, 648, 652.

¹⁷⁶ Shevtsova 1999, 97, 101.

¹⁷⁷ Markov & McFaul 1993, 244–245.

¹⁷⁸ Jeltsin 1994, 121.

¹⁷⁹ Shevtsova 1999, 97–98.

3 ”Tyystin rauhallisia aikakausia ei valitettavasti ole...”

Jeltsin kuvailee vuoden 1993 olleen hänelle niin stressaava, ettei hän tiennyt itsekään, miten hän siitä selvisi.¹⁸⁰ Hänen kannaltaan valitettavaa oli se, että vuosi 1994 osoittautui myös vaikeaksi. Opposition voitto vuoden 1993 joulukuun parlamenttivaaleissa pakotti Jeltsinin muokkaamaan hallituksensa kokoonpanoa. Hän nosti pääministerikseen Viktor Tšernomyrdinin, keskustalaispoliitikon, joka julisti läntisten talousmetodien tuoneen enemmän harmia kuin hyvää Venäjälle. Tämä ei tarkoittanut sitä, että Venäjä olisi luopunut šokkiterapiasta, mutta nyt Jeltsinin hallinto ainakin myönsi, että siihenastiset talousuudistukset eivät olleet toimineet toivotusti ja niihin olisi tehtävä joitakin muutoksia.¹⁸¹ Länsimyönteinen ulkoministeri Kiriyenko sai vielä pitää pestinsä. Jeltsin ja Kiriyenko joutuivat heti vuoden 1994 alussa vastatusten sellaisen aiheen kanssa, joka tulisi monilta osin määrittelemään Venäjän ja lännen suhteita oikeastaan aina tähän päivään asti. Kyseessä oli Naton halukkuus laajentua itään päin, lähemmäs Venäjää.

Tässä luvussa käsitellään aikakautta loppuvuodesta 1993 aina vuoden 1995 loppuun asti. Näitä vuosia leimasivat kolme merkittävää teemaa: Nato, Bosnia ja Tšetšenia. Nato päätti virallisesti aloittaa laajentumisprosessin kohti itää vuonna 1994, eikä tämä ollut mieluisa kehitys Venäjän näkökulmasta. Laajentumiseen liittyvät kysymykset tulisivat olemaan läsnä lännen ja Venäjän suhteissa aina 1990-luvun loppuun asti. Jugoslavian hajoamissodat olivat alkaneet 1990-luvun alussa ja vuonna 1994 Bosnian sota nousi tapetille. Bosniassa taisteluiden yksi osapuoli olivat serbit. Clinton halusi Naton aloittavan ilmaiskut serbejä vastaan tilanteen vuoksi, kun Venäjä taas vastusti iskuja. Vuoden 1994 lopussa Jeltsin päätti hyökätä Tšetšeniaan ja näin alkoi ensimmäinen Tšetšenian sota. Nämä kolme teemaa – Nato, Bosnia ja Tšetšenia – johtivat siihen, että Venäjän ja lännen suhteet pantiin ensimmäistä kertaa todella kovalle koetukselle.

3.1 Nato kääntää katseensa kohti itää

Monet entisen Varsovan liiton maat – etunenässä Tšekki, Unkari, Puola ja Baltian maat – olivat ilmaisseet tahtonsa päästä osaksi Natoa nopeasti Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen. Syynä

¹⁸⁰ Jeltsin 2000, 318.

¹⁸¹ Kotz & Weir 2007, 196–197.

tähän oli länteen integroitumisen lisäksi pelko Venäjää kohtaan. Esimerkiksi Puolan presidentti Lech Walesa totesi Clintonille keväällä 1993, että he kaikki pelkäsivät Venäjää ja sitä, että jos maa päättäisi adoptoida aggressiivisemmän ulkopoliitiikan, se voisi kohdistua juuri Puolaan. Walesa painotti, ettei Puolaa saanut jättää haavoittuvaan asemaan, ja että maa tarvitsi Yhdysvaltojen voiman taakseen, erityisesti koska sitä tai muita entisen Varsovan liiton maita ei ollut Walesan mielestä edelleenkään hyväksytty osaksi läntistä Eurooppaa. Viron presidentti Lennart Meri totesi Strobe Talbottille samana vuonna, että entisen Neuvostoliiton alueelle oli syntynyt turvallisuustyhjiö ja että Naton tulisi täyttää se. Tällaiset vetoamukset tekivät vaikutuksen Clintoniin, joka alkoi uskoa yhä vahvemmin, että vain Nato voisi ylläpitää Euroopan vakautta.¹⁸²

1993 elokuussa Jeltsin vieraili Walesan luona Puolassa. Tällä vierailulla ovelana poliitikkona tunnetuksi tullut Walesa onnistui puhumaan Jeltsinin pussiin ja sai tämän toteamaan, että Puolan mahdollinen jäsenyys Natossa ei olisi vastakkain minkään maan intressien kanssa, ei myöskään Venäjän. Yllättäen Walesa sai Jeltsinin toistamaan nämä sanat myös tapaamisen virallisessa julkilausumassa ja lehdistötilaisuudessa. Jeltsin tosin ilmeisesti katui sanojaan nopeasti, mutta Walesa oli saanut tapaamisesta todennäköisesti enemmän irti kuin olisi voinut uskoakaan.¹⁸³ Jeltsin kuvailee vuoden 1994 muistelmissaan yleisesti kanssakäymistään Walesan ja Tšekin presidentin Václav Havelin kanssa ensimmäisinä presidenttivuosinaan. Näistä kuvailuista nousee esille suhteiden vaikeus, joista Jeltsin tuntuu syyttävän Neuvostoliiton painolastia:

Olen tavannut heidät monta kertaa. Ja sanonpa että kanssakäymisessä on tietynlaista psykologista vaikeutta. Yllämme häilyy kirottu Neuvostoliiton perintö, tuo valtio kun julistautui omavaltaisesti ”isoksiveljeksi” maidemme välisissä suhteissa. Havelin ja Walesan on pakko säilyttää tietty etäisyys Venäjään, se on heidän velvollisuutensa kansaansa kohtaan. Mutta minä ymmärrän sen.¹⁸⁴

Jeltsin tapasi Havelin Prahassa elokuussa 1993. Tšekki oli jo pitkään vaatinut Venäjää myöntämään, että Neuvostoliiton suorittama Tšekkoslovakian miehitys vuonna 1968 oli ollut laitton hyökkäys itsenäistä valtiota vastaan: ”Myös Prahassa joutui makselemaan vanhoja velkoja. Sen myöntäminen, että Neuvostoliiton tunkeutuminen maahan vuonna 1968 oli

¹⁸² Sarotte 2021, 161–162.

¹⁸³ Sarotte 2021, 164.

¹⁸⁴ Jeltsin 1994, 184.

aggressiota, oli Václav Havelille tavattoman tärkeää. Niin myös koko Tšekin kansalle.”¹⁸⁵ Tuolla vierailulla Jeltsin totesikin, että Tšekkoslovakian miehitys oli ollut isku itsenäisen valtion suvereniteettia vastaan. Samalla hän kuitenkin sanoi, että uutta, demokraattista Venäjää ei voi pitää syyllisenä tapahtuneeseen ja vastuun kantavat Neuvostoliitto ja kommunistipuolue.¹⁸⁶ Jeltsinin mielestä Venäjää ei siis voi pitää vastuullisena Neuvostoliiton teoista. Tämä on jossain määrin ristiriitaista, koska Jeltsin kuitenkin piti Venäjää Neuvostoliiton manttelinperijänä jälkimmäisen hajotessa. Ilmeisesti hän kuitenkin ajatteli, että Venäjä voisi aloittaa ulkopolitiikkansa puhtaalta pöydältä. Entiset Varsovan liiton maat eivät selvästi ajatelleet näin, ja pitivät Venäjää uhkana.

Vuoden 1993 syyskuussa kävi ilmi, että Jeltsinin alustava hyväksyntä Puolan Nato-jäsenyydelle oli sittenkin ollut yksi askel liikaa niin hänelle itselleen kuin todennäköisesti myös Venäjän muulle johdolle. Hän lähetti 15.9. Clintonille kirjeen, jossa hän toteaa, että vaikka Venäjä kunnioittaa jokaisen suvereenin valtion oikeutta päättää omasta puolustuksestaan, ei Naton laajentuminen ollut heidän silmissään oikea ratkaisu Euroopan turvallisuuden takaamiseksi. Jeltsin painottaa kirjeessään, että tärkeintä olisi luoda koko Euroopan kattava turvallisuussysteemi, joka ei perustuisi blokkipolitiikkaan. Hän kuitenkin pehmentää sanomaansa toteamalla ymmärtävänsä, että Naton mahdollinen laajentuminen ei tarkoittaisi sitä, että allianssi kääntyisi Venäjää vastaan, eikä Natoa nähdä Venäjällä maan vastaisena blokkina. Toisaalta Jeltsin toteaa myös, että on otettava huomioon se mahdollisuus, että Venäjän kansa ja oppositio reagoisivat laajentumiseen hyvin negatiivisella tavalla. Kirjeen loppupuolella Jeltsin nostaa vielä esille sen mahdollisuuden, että Venäjäkin voisi jonakin päivänä liittyä Natoon.¹⁸⁷

Jeltsinin ajatusta kollektiivisesta turvallisuussysteemistä on vaikea määritellä erityisen tarkasti, koska hän ei tee sitä itsekään. Käytännössä hän painottaa muistelmissaan sitä, että kylmän sodan jälkeisessä maailmassa ”uhka ei ole lähtöisin supervalloista”, vaan suurinta vaaraa edustavat pienet paikalliset sodat ja kansallisuuskonfliktit:

¹⁸⁵ Jeltsin 1994, 186.

¹⁸⁶ Matz 2001, 191.

¹⁸⁷ ”Retranslation of Yeltsin letter on NATO expansion”. Yhdysvaltojen kansallisen turvallisuusarkiston verkkosivut. <<https://nsarchive.gwu.edu/document/16376-document-04-retranslation-yeltsin-letter>> [luettu 8.12.2024].

Etniset konfliktit ovat uuden aikakauden ydinpommi. - - Ja niin kuin 1960-luvulla erilaisten sivilisaatioiden piiriin kuuluvat ihmiset ojensivat toisilleen kätensä yhdistääkseen voimansa sota vastaan - - samoin meidänkin on nyt yhdistyttävä uuden sodan uhkaa vastaan. Ellei saada kehitetyksi kollektiivista turvallisuusjärjestelmää pienten sotien puhkeamisen uhan, kontrolloimattoman, hillittömän asekaupan, poliittisen terrorismin ja kansainvälisen oikeuden rikkomusten varalta, emme tule näkemään rauhaa uudella aikakaudella. Ihmiset ovat aina halunneet sotia ja silti myös aina halunneet elää rauhassa. Tällainen kaksinaisuus on ihmisluonnolle ominainen. Tyystin rauhallisia aikakausia ei valitettavasti ole, kaikista sopimuksistamme huolimatta. Ja tämä merkitsee, että rauhaa on puolustettava.¹⁸⁸

Vaikka Yhdysvallat olikin halukas laajentamaan Natoa pitkällä tähtäimellä, ei se halunnut hosua päätöksen kanssa. Clintonin hallinnossa oli syksyllä 1993 noussut huoli siitä, että keskustelu Naton laajentumisesta oli siihen mennessä tapahtunut enemmänkin Itä- ja Keski-Euroopan maiden ehdoilla, eikä siinä ollut mietitty asiaa lännen näkökulmasta. Yhdysvaltojen näkökulmasta ei ollut järkevää tarjota uusille valtioille jäsenyyttä nopeasti, koska nämä maat eivät olleet vielä kykeneviä osallistumaan Naton toimintaan esimerkiksi taloudellisesti. Täten nämä maat pääsisivät Yhdysvaltojen näkökulmasta enemmänkin nauttimaan Naton tuomasta turvasta ilman, että ne voisivat antaa vastineeksi mitään merkittävää. Mutta koska Clintonin ja hänen hallintonsa tavoite oli kuitenkin laajentaa Natoa, kehittivät he vuoden 1993 lopulla uuden Naton rauhankumppanuusohjelman (Partnership for Peace, Pfp), jonka oli tarkoitus toimia välineenä Naton asteittaiselle laajentumiselle.¹⁸⁹

Käytännössä rauhankumppanuusohjelman tarkoituksena oli ottaa halukkaat maat mukaan Naton toimintaan opettelemaan sitä, mitä allianssin jäseneltä vaadittiin. Yhteistyöohjelman ajatuksena oli, että osallistujamaat voisivat kehittää sotilaallista suorituskykyään Naton vaatimusten mukaisiksi sekä osallistua kansainvälisiin kriisinhallintatehtäviin, ja täten saada kokemusta puolustusyhteistyöstä muiden maiden kanssa. Kumppanuusohjelmaan osallistuminen ei suoraan taannut Naton jäsenyyttä, vaikka se luotiinkin lähentämään Naton ja Itä- ja Keski-Euroopan maiden suhteita. Natoon liittyminen edellytti sitä, että potentiaaliset jäsenvaltiot omaksuvat allianssin arvomaailman, ja kumppanuusohjelman nähtiin edistävän tätä tavoitetta. Käytännössä ohjelma loi hierarkian, jossa Nato oli opettaja ja Keski- ja Itä-Euroopan maat oppilaita. Samalla ohjelma tarjosi Yhdysvalloille lisää aikaa päättää, millä aikataululla Naton laajentuminen tapahtuu. Ja vaikkei sitä ääneen todettukaan, oli

¹⁸⁸ Jeltsin 1994, 216.

¹⁸⁹ Sarotte 2021, 173–174.

rauhankumppanuusohjelman yksi tarkoitus myös rauhoitella Venäjää: yksikään uusi maa ei saisi Naton täyttä jäsenyyttä lähitulevaisuudessa.¹⁹⁰

Clinton lähetti ulkoministerinsä Warren Christopherin Venäjälle lokakuussa 1993 esittelemään ajatusta rauhankumppanuusohjelmasta Jeltsinille ja Kozyreville. Kun Jeltsin sai kuulla, että rauhankumppanuusohjelma kohtelisi kaikkia Itä- ja Keski-Euroopan maita tasavertaisesti ja että kaikilla mailla – myös Venäjällä – olisi oikeus liittyä ohjelmaan, hän kehui ideaa loistavaksi. Hän totesi Christopherille, että rauhankumppanuusohjelma häivyttäisi kaikki Venäjällä nousseet pelot koskien uusien maiden halukkuutta liittyä Natoon. Jeltsin käski Christopheria kertomaan Clintonille, että hän oli todella innoissaan tästä ideasta. Kozyrev oli kuitenkin skeptisempi. Hän koki rauhankumppanuusohjelman ja Christopherin puheet savuverhoksi, ja että rauhankumppanuusohjelma oli luotu vain välineeksi Naton tulevaa laajentumista varten. Tämän tosin Christopherkin vahvisti osittain, kun hän keskustelun lopussa totesi lyhyesti, että jossain vaiheessa tulevaisuudessa kysymykseen tulisi myös uusien maiden jäsenyys Natossa. Ilmeisesti tämä huomautus meni Jeltsiniltä ohi, mutta ei Kozyrevilta.¹⁹¹ Jeltsinille ajatus kumppanuusohjelmasta edusti oletettavasti hänen toivettaan kollektiivisesta turvallisuussysteemistä.

1994 tammikuussa Clinton lähti Belgiaan Nato-kokoukseen esittelemään rauhankumppanuusohjelmaa Nato-maiden johtajille. Hän totesi, että ohjelma mahdollistaisi sen, ettei Eurooppaan vedettäisi uutta, kylmän sodan aikaisen rautaesiripun kaltaista rajaa, koska ohjelmaan pääsisivät kaikki halukkaat maat mukaan.¹⁹² Clinton itse kirjoittaa päättäneensä tehdä kaikkensa luodakseen ”ensimmäistä kertaa historiassa yhtenäisen, vapaan, demokraattisen ja turvallisen Euroopan.”¹⁹³ Nato-kokouksen jälkeen Clinton tapasi Prahassa Walesan ja Havelin. He vaativat Clintonia tekemään julkisesti selväksi sen, että kumppanuusohjelmaan osallistuminen olisi ensimmäinen askel kohti täyttä Nato-jäsenyyttä. Yhdysvaltojen puolustushaarakomentajien neuvoston puheenjohtaja John Shalikashvili oli jo todennut Walesalle aikaisemmin yksityisesti, että vaikkei rauhankumppanuusohjelmaan osallistuminen tarkoittanut Nato-jäsenyyttä, ei sitä ollut myöskään suunniteltu pysyväksi odotushuoneeksi. Hän sanoikin ohjelman tarkoittavan, että kyse ei ollut enää siitä, laajentuisiko

¹⁹⁰ Sarotte 2021, 174–175; Behnke 2012, 101–102.

¹⁹¹ Sarotte 2021, 178–179.

¹⁹² Sarotte 2021, 185.

¹⁹³ Clinton 2004, 556.

Nato, vaan siitä, milloin ja miten tämä tapahtuisi.¹⁹⁴ Todennäköisesti Venäjän reaktio mielessään Clinton ei voinut kuitenkaan sanoa näitä asioita julkisesti ääneen, erityisesti koska hän lähti Prahasta suoraan Venäjälle. Tässä vaiheessa Jeltsinkin oli ymmärtänyt, että kumppanuusohjelman perimmäinen tavoite oli Naton laajentaminen.

Clinton pyrki Venäjällä vakuuttamaan Jeltsinin siitä, että kumppanuusohjelma oli paras tapa edetä myös Venäjän näkökulmasta, koska se tarjosi Venäjälle väylän edetä integroitumisessaan osaksi Euroopan turvallisuusarkkitehtuuria. Jeltsin oli jossain määrin myöntäväinen Clintonin suostuttelulle ja sille, että Naton laajentuminen tapahtuisi hallitusti ja asteittain. Hän kuitenkin ilmaisi, että Venäjän tulisi olla ensimmäinen entisen itäblokin valtioista, joka liittyisi Natoon. Samalla hän toisaalta totesi, ettei Venäjä ollut vielä valmis liittymään allianssiin, osin siksi että hän oli huolissaan Kiinan reaktiosta.¹⁹⁵ Venäjän ja Kiinan suhteiden kehittymiseen 1990-luvulla perehdytään tarkemmin luvussa 4. On myös syytä huomata, että vaikka Jeltsin väläytteli toisinaan keskusteluissaan lännen kanssa potentiaalista Venäjän liittymistä Natoon, ei Venäjä koskaan ottanut liittymistä viralliseksi poliittiseksi tavoitteekseen¹⁹⁶. Jeltsin ei myöskään puhu muistelmissaan mitään siitä, että Venäjä olisi ollut halukas pääsemään osaksi Natoa.

Venäjän suhtautuminen Natoon ja Naton suhtautuminen Venäjään olivat täynnä ristiriitaisuuksia, jotka koskivat myös yleisesti Venäjän ja lännen suhteita. Kylmän sodan päättyessä ja Varsovan liiton hajotessa Natoon kohdistui eksistentiaalinen kriisi – miksi liittouman tulisi vielä olla olemassa, kun sen vastinpari oli lakannut olemasta?¹⁹⁷ Länsi, etunenässä Yhdysvallat, kuitenkin koki, että vain Nato kykenisi jatkossa turvaamaan yhtenäisen ja rauhallisen Euroopan olemassaolon. Venäjä ei sinänsä ennen vuotta 1994 vastustanut ajatusta Naton olemassaolon jatkumisesta, koska allianssi oli ilmaissut, että sen tulevaisuuden funktio olisi kollektiivisessa rauhanturvaamistyössä. Tämä oli tavoite, jota Jeltsin hallintoineen tuki.¹⁹⁸ Vaikka Nato ilmaisikin allianssin olemassaolon jatkumisen syyksi rauhan takaamisen, oli kuitenkin selvää, että Venäjä oli edelleen jonkinlainen ongelma allianssille, ei niinkään sotilaallisen uhan vaan identiteetin näkökulmasta. Venäjää ei koettu osaksi Eurooppaa ja se nähtiin ennemminkin ”toisena”, johon länsi peilasi itseään. Venäjä ei yksinkertaisesti sopinut eurooppalaiseen ja länsimaiseen identiteettiin, joten myös tässä suhteessa länsi ja Nato pyrkivät

¹⁹⁴ Sarotte 2021, 186–187.

¹⁹⁵ Sarotte 2021, 187–188.

¹⁹⁶ Colton 2008, 269.

¹⁹⁷ Behnke 2012, 108.

¹⁹⁸ Pouliot 2010, 169.

omaksumaan jonkinlaisen opettajan roolin, jonka tehtävänä oli pitää Venäjä kurissa ja opettaa sille länsimaisia arvoja.¹⁹⁹

Vaikka Venäjä ei tähän oppipojan rooliin halunnut, edusti Nato Venäjän 1990-luvun alun länsimyönteisessä politiikassa yhtä niistä läntisistä organisaatioista, joiden kanssa se halusi päästä läheiseen yhteistyöhön. Tästä ovat osoituksena Jeltsinin alustava innostus rauhankumppanuusohjelmasta ja satunnaiset viittaukset Venäjän mahdolliseen Nato-jäsenyyteen. Vuosi 1994 tulee osoittautumaan kuitenkin käännteentekeväksi niin Venäjän Natosuhteelle kuin länsimyönteisen politiikan jatkuvuudelle.

3.2 Bosnian sota lyö kiilaa Venäjän ja lännen välille

Vuosi 1994 toi mukanaan vaikean elementin Venäjän ja lännen suhteisiin, kun Jugoslavian hajoamissodat kiihtyivät erityisesti Bosniassa. Sota Bosniassa alkoi vuonna 1992, kun Bosnian serbit ja Jugoslavian armeija – josta oli Serbian presidentin Slobodan Miloševićin johdolla tullut käytännössä Serbian armeija – eivät hyväksyneet Bosnian itsenäistymispyrkimyksiä. Serbijoukot aloittivat sodan valtaamalla niin paljon Bosnian alueita kuin mahdollista, tyhjentäen ne muusta kuin serbiväestöstä. Serbien harjoittamat väkivaltaiset etniset puhdistukset ja sodan laaja medianäkyvyys saivat lännen kuvailemaan tilannetta humanitaariseksi katastrofiksi.²⁰⁰ Clinton oli ottanut jo vuoden 1992 kesällä presidenttiehdokkaana ollessaan esille mahdollisuuden siitä, että Nato osallistuisi Bosnian sotaan esimerkiksi ilmaiskulla serbejä vastaan.²⁰¹

Jos lännessä oltiin varsin yksimielisiä siitä, että Serbia oli syypää moniin Jugoslavian aluetta riivaaviin ongelmiin, ei Jeltsin ollut valmis osoittelemaan sormella ketään vuoden 1994 muistelmissaan:

Entisen Jugoslavian sota on Euroopan ja koko maailman tuska. Se lienee nyt ulkopoliittikkamme kaikkein vaikein asia. - - Me näemme konfliktin taustalla seuraavanlaisia ”kerrostumia”. Ensimmäinen kerrostuma on näkyvillä: Jugoslavia, liittovaltion malli. Historiallisten ongelmien vyyhti. - - Saman katon alle päätyneitä erilaisia ihmisiä. - - Mutta keinotekoisesti konstruoitu politiikka ei ottanut huomioon

¹⁹⁹ Behnke 2012, 109–110.

²⁰⁰ Torsti 2011, 224–225; ÓTuathail 2002, 602.

²⁰¹ Pouliot 2010, 159.

kansan piirissä piileviä konflikteja. Jugoslavian ongelmat alkoivat ketjureaktiona Neuvostoliiton tapahtumiin. Ja sitten maa leimahti tuleen. Siksi suhtaudummekin erityisen varovaisesti sotilaalliseen puuttumiseen Jugoslavian konfliktiin – näyttää kovin samanlaiselta.²⁰²

Kuten yllä oleva lainaus osoittaa, Jeltsinkin näki Jugoslavian tilanteen humanitaarisena katastrofina. Erona lännen käsitykseen verrattuna on kuitenkin se, että Jeltsin näkee tilanteessa serbien nationalististen pyrkimysten sijaan inhimillisen ja jossain määrin samaistuttavankin elementin, kun hän vertaa Jugoslavian tapahtumia Neuvostoliiton tapahtumiin. Vaikka Neuvostoliitto hajosi monien hämmästykseksi lopulta hyvin rauhanomaisesti, olisi se voinut hyvin hajota myös samalla tavalla kuin Jugoslavia – väkivaltaisesti. Ilmeisesti Jeltsin ajattelee, että jos näin olisi käynyt ja Neuvostoliitossa olisi leimahtanut sotia eri ryhmittymien ja alueiden välille, eivät ulkopuoliset valtiot olisi saaneet ottaa osaa taisteluihin. Ja siitä syystä hän haluaa myös pysyttellä Jugoslavian taisteluiden ulkopuolella.

Mielenkiintoista on kuitenkin, että vuoden 1993 loppuun asti Venäjä tuki lännen toimia koskien Bosnian sotaan jakaen käsityksen siitä, että serbien ekspansionismi ja aggressiivinen etnonationalismi kohdistuivat suvereenia ja itsenäistä valtiota vastaan, ja olivat siksi tuomittavia. Venäjä esimerkiksi äänesti YK:n turvallisuusneuvostossa yhtenäisenä rintamana läntisten jäsenmaiden kanssa sanktioista serbejä vastaan vuosien 1992 ja 1993 aikana. Muutama eroavaisuus Venäjän ja lännen välillä kuitenkin säilyi: Venäjä vastusti systemaattisesti ulkopuolisten valtioiden voimankäyttöä Jugoslaviassa ja kritisoi välillä länttä serbivastaisuudesta. Venäjän yhteisymmärrystä lännen kanssa Jugoslavian tilanteesta vuoden 1993 loppuun asti voi selittää osin se, että maan asema kansainvälisessä turvallisuuspolitiikassa oli heikko. Diplomatian pelikentällä sen oli jossain määrin alistuttava oppilaan rooliin, jossa se halusi olla hyödyksi lännelle saavuttaakseen siten lännen kunnioitusta omille pyrkimyksilleen.²⁰³

Venäjän ja lännen yhteisymmärrys Jugoslaviasta ja Bosnian sodasta alkoi kuitenkin rakoilla vuoden 1993 lopulla, kun Natossa alettiin pohtia yhä vakavammin sotilaallista osallistumista Bosnian sotaan. Clinton halusi, että myös Venäjä osallistuisi Naton ja sen liittolaismaiden rinnalla tähän, mutta Jeltsin ei nähnyt tätä oikeaksi ratkaisuksi:

²⁰² Jeltsin 1994, 231–232.

²⁰³ Pouliot 2010, 160–161.

Miksi Yhdysvallat niin vaatii meidän aseellista osallistumistamme sanktioihin hyökkääjää (joksi katsotaan Serbia) vastaan? Kansainvälisen ennakkotapauksen luomiseksi. - - Kun kaksi maatamme sopii täsmällisesti yhteisistä toimista, sillä on vaikutuksensa maailmaan. Tuloksena on jossakin mielessä maailman hallituksen malli. Ja jos joku rikkoo lakia, sanktiot ovat väistämättömiä. Tällainen näkemys maailmanpolitiikasta on käynyt mahdolliseksi vasta nyt, Venäjän uuden politiikan ansiosta.²⁰⁴

Tämä lainaus paljastaa muutaman asian Jeltsinin ajattelusta. Ensinnäkään hän ei yksinkertaisesti ole valmis tuomitsemaan Serbiaa hyökkääjäksi, vaikka tiedostaa lännen niin tekevän. Toisekseen hän näkee tai ainakin haluaa viestittää, että Venäjä on maailmanpolitiikassa Yhdysvaltojen kanssa samalla tasolla. Puheet maailman hallituksen mallista kuvaavat ajattelumaailmaa, jossa Venäjä on perinyt Neuvostoliiton suurvalta-aseman ja kykenee nyt toimimaan Yhdysvaltojen rinnalla ikään kuin globaalin politiikan johtajana ja suunnannäyttäjänä. Tämän tutkielman tehtävänä ei ole määritellä, oliko Venäjä kykeneväinen kyseiseen rooliin 1990-luvun ensimmäisellä puoliskolla, mutta Jeltsinin ajatukset kertovat ennemminkin siitä, millaisena hän halusi, että Venäjä nähdään maailmanpolitiikassa. Seuraavaksi Jeltsin selittää, miksei hän halua viedä Venäjää sotilaalliseen operaatioon Jugoslaviaan lännen rinnalla:

Mutta vaikka ymmärrämme yhteisten toimien tärkeyden, emme ole halunneet vaikuttaa liian tottelevaisilta, ohjailtavilta. Saati olla sellaisia. Siitä koituisi vahinkoa arvovallallemme, luottamukselle politiikkaamme kohtaan, Euroopan ja maailman voimatasapainolle ja – mikä tärkeintä – Jugoslavialle itselleen. Aina tarvitaan joku, joka esiintyy asianajajana, edustaa sanktioiden uhkaamaa maata. Muutoin joudutaan odottamaan ”sotaa voitokkaaseen loppuun saakka”. Kovien ratkaisujen tyrkyttäminen on kanta sekkin, käyttäytymismalli sekkin mutta – johonkin rajaun saakka.²⁰⁵

Käytännössä Jeltsinin viesti on, että hän on valmis puolustamaan serbejä, kun länsi on valmis koventamaan otteitaan serbejä kohtaan. Hän ei toki mainitse Serbiaa laisinkaan, eikä ota kantaa siihen, onko sanktioiden kohde syyllinen vai syytön, mutta puheet asianajajana toimimisesta sanktioiden uhkaamalle maalle viittaavat Serbiaan. Historiallisesti Venäjää ja Serbiaa yhdistävät slaavilaisuus ja ortodoksiuskonto ja maiden välille kehittyi kylmän sodan päättymisen jälkeen myös vahvat taloussuhteet²⁰⁶.

²⁰⁴ Jeltsin 1994, 232.

²⁰⁵ Jeltsin 1994, 232.

²⁰⁶ Jovic-Lazic & Ladjevac 2023, 47–48, 55.

Venäjän kanta Bosnian sodasta oli, että pelkästään serbien syyttäminen vallitsevasta tilanteesta oli epäreilua ja että serbien pyrkimyksenä oli vain pidätellä Bosnian muslimeja, joiden joukossa oli Venäjän näkemyksen mukaan paljon ekstremistejä ja terroristeja.²⁰⁷ Lännessä kuitenkin uskottiin, että Venäjän asenne perustui ainakin jossain määrin Venäjän ja Serbian perinteiseen slaavilaiseen yhteyteen. Tämä teema nousee esille Jeltsinin vuoden 2000 muistelmissa, kun Kosovon sota, jossa Serbia ja Nato olivat jälleen osallisina, puhkesi vuonna 1998 aiheuttaen taas kitkaa lännen ja Venäjän välille. Tähän sotaan palataan tarkemmin luvussa 4, mutta tässä vaiheessa on relevanttia nostaa esille puhelu, jonka sisältö liittyy myös vuoden 1994 tilanteeseen sekä Venäjän ja Serbian suhteeseen. Jeltsinin mukaan Clinton soitti hänelle päivää ennen kuin Nato aloitti ilmapommituksensa serbejä vastaan vuonna 1999, yrittäen vakuuttaa Jeltsinin operaation tarpeellisuudesta. Tässä Clinton ei kuitenkaan onnistunut:

Olin hämmästynyt vielä yhdestä argumentista, jonka Clinton esitti. Clinton sanoi, että oli tietysti harmi, että Milošević oli serbi. Yhteisen solidaarisuuden vuoksi, olisi ollut parempi, jos hän olisi irlantilainen tai jonkun muun maan kansalainen. Luuliko Clinton todella, että ongelmana oli kansallinen sympatiamme serbejä kohtaan? Eikö hän ymmärtänyt, että me puhuimme Amerikan lähestymistavasta Kosovon ongelmaa kohtaan, koko Euroopan kohtalosta, koko maailman kohtalosta? Tässä ei ollut kyse vain jostakin erityisestä ”slaavilaisesta veljeydestä”, joka nähtiin osana Venäjän ja Serbian suhteita. Olisimme reagoineet samalla tavalla, olipa kyseessä mikä tahansa toinen maa – Puola, Espanja tai Turkki. Maalla tai kansalaisuudella ei ollut mitään merkitystä.²⁰⁸

On mahdotonta tietää, totesiko Clinton Jeltsinille todella niin, että olisi parempi, jos konfliktin osapuolena olisi Serbian sijasta jokin toinen maa, johon Venäjällä ei olisi niin läheisiä yhteyksiä. Ei kuitenkaan ole relevanttia, keksikö Jeltsin tämä argumentin päästään. Huomionarvoista on Jeltsinin väite siitä, että Venäjän ja Serbian läheisillä suhteilla ei ollut vaikutusta Venäjän asettumiseen serbien puolelle läpi 1990-luvun. Jeltsinin mukaan Venäjä olisi tehnyt näin minkä tahansa maan puolesta, jonka se koki tulevan kohdelluksi epäreilulla tavalla. Nostaessaan esille, että Kosovon konfliktin ratkaisutavassa on kyse niin Euroopan kuin koko maailmankin kohtalosta, Jeltsin kritisoi sitä, että Yhdysvaltojen mielestä paras ratkaisukeino on sotilaallinen väliintulo. Jeltsin ei ikinä halunnut Naton olevan yksin vastuussa Euroopan turvallisuudesta, koska se sulkisi Venäjän ulkopuolelle ja vesittäisi Jeltsinin ajatuksen kollektiivisesta turvallisuussysteemistä, jossa Venäjällä olisi iso rooli.

²⁰⁷ Sarotte 2021, 204.

²⁰⁸ Jeltsin 2000, 256–257.

Nato aloitti ilmaiskut serbejä vastaan huhtikuun alussa 1994, kun serbit olivat piirittäneet muslimivaltaisen Goražden kaupungin. YK:n turvallisuusneuvosto oli tehnyt aiemmin päätöksen rankaista serbejä, mikäli nämä hyökkäisivät niin kutsutuille turva-alueille, jollainen Goražde oli. Venäjällä ei siis ollut keinoja estää Naton hyökkäystä.²⁰⁹ Clinton soitti Jeltsinille 10.4. lepytelläkseen Jeltsiniä, joka oli tyrmistynyt Naton käytöksestä, joka oli hänen mielestään yliaggressiivista tilanteeseen nähden. Clinton yritti vakuuttaa Jeltsiniä siitä, että hänen tavoitteensa oli saada kaikki osapuolet neuvottelupöydän ääreen. Jeltsiniä tämä puheenvuoro ei vakuuttanut.²¹⁰ Naton iskut osoittautuivat lopulta tehottomiksi. Vaikka serbit vetäytyivät Goraždesta, sota jatkui edelleen.²¹¹ Naton vuoden 1994 ilmaiskujen hyödyllisyydestä ja oikeutuksesta on keskusteltu laajasti jälkikäteen, ja esimerkiksi Shevtsova sanoo uskovansa, että länsi olisi voinut välttää ilmaiskut etsimällä muunlaisia painostuskeinoja serbejä ja Venäjää vastaan.²¹² Länsi tarvitsi Venäjän apua Jugoslaviassa, mutta sotilaallinen väliintulo etäännytti osaltaan Venäjää lännestä sen sijaan, että tilanteeseen olisi haettu kollektiivista ratkaisua.

Keskustelu Naton laajentumisesta sekä Naton ilmaiskut serbejä vastaan osoittivat, että Jeltsinin ja Kozyrevin laskelmat olivat epäonnistuneet. Venäjää ei ollut vuoteen 1994 mennessä otettu kunnolla osaksi lännen tärkeimpiä instituutioita, kuten Natoa. Länsi ei myöskään ollut auttanut Venäjän uudistuksissa niin innokkaasti, kuin Jeltsin hallintoineen oli toivonut. Länsi ei tunnistanut Venäjää osaksi itseään ja Kozyrevkin myönsi, että kuherruskuukausi lännen kanssa oli tullut päätökseensä.²¹³ Osin tässä oli kyse siitä, että Venäjän odotukset lännen avusta ja vastaanottavaisuudesta olivat alusta alkaen olleet epärealistisia, ja länteen päin suuntautuminen oli ollut jopa yli-innokasta. Toisaalta länsimyönteisyydellä oli myös kannattajansa, ja yhteistyö lännen ja sen instituutioiden kanssa nähtiin edelleen tärkeänä Venäjän tulevaisuuden kannalta.²¹⁴

Suhteiden kehittäminen länteen siis jatkui vielä vuonna 1994 ja sen jälkeenkin, mutta Venäjä alkoi suhtautua länteen realistisemmin. Maalle ei ollut tarjolla avoimia ovia tärkeimpiin instituutioihin, kuten Natoon tai Euroopan unioniin. Vaikka Nato oli ilmaissut haluavansa Venäjän mukaan rauhankumppanuusohjelmaansa, oli selvää, ettei Venäjä tulisi saamaan

²⁰⁹ Talbott 2002, 122.

²¹⁰ Sarotte 2021, 190.

²¹¹ Talbott 2002, 123.

²¹² Shevtsova 2010, 154.

²¹³ Tsygankov 2022, 67.

²¹⁴ Berger 2020, 116–117, 121.

täysjäsenyyttä allianssiin, vaikka se sitä hakisi. Samaan aikaan Nato teki sotilasoperaatioita oman toimivalta-alueensa ulkopuolella Venäjän vastustelusta huolimatta. Tämä todennäköisesti sai Jeltsinin uskomaan, että länsi ja Nato olivat valmiita tekemään päätöksiä ilman Venäjää. Venäjä kuitenkin halusi olla mukana päätöksenteossa ja todistaa maailmalle olevansa edelleen suurvalta.

3.3 Kapellimestarin sydänkohtaus

Vuoden 1994 elokuussa Jeltsin koki tietynlaisen julkisen romahduksen. 31.8.1994 viimeisetkin puna-armeijan sotilaat poistuivat Saksasta. Kyse oli valtavasta operaatiosta: vuoden 1990 jälkeen lähes 550 000 sotilasta ja muuta armeijan henkilöstöä olivat poistuneet maasta. Joukkojen poistuminen hoidettiin kaikkien sopimusten mukaisesti. Saksan liittokansleri Helmut Kohl oli antanut Venäjälle valtavasti rahaa joukkojen siirrosta aiheutuneisiin kustannuksiin ja oli kiitollinen Jeltsinille siitä, että tämä piti kiinni sovitusta. Venäjän kannalta kyse oli kuitenkin muustakin kuin symbolisesta tapahtumasta. Joukkojen poistuminen Saksasta oli nöyryyttävä kokemus Venäjän ulkopoliittisessa historiassa.²¹⁵

Natsien kukistaminen toisessa maailmansodassa oli keskeinen elementti Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän kansalliselle identiteetille ja ylpeydelle. Koska armeijan olot olivat romahtaneet 1990-luvulla, Saksasta palasi takaisin Venäjälle kodittomia, työttömiä ja vihaisia sotilaita, jotka voisivat löytää poliittisen kotinsa äärioikeistosta. Tämä oli vahva symboli siitä dramaattisesta nöyryytyksestä, jonka ennen niin voimakas puna-armeija oli kokenut. Toisaalta tilanne oli kenties rinnastettavissa myös laajemmin koko Venäjän yhteiskunnan kokemaan lamaannukseen, jonka 1990-luvun alku ja maan taloudelliset ongelmat olivat tuoneet mukanaan. Samalla puna-armeijan vetäytymisellä Saksasta oli myös konkreettinen seuraus: Natolla oli nyt oikeus laajentua entisen Itä-Saksan alueelle, kohti Venäjää.²¹⁶

Saksa järjesti joukkojen poistumisen kunniaksi seremonian, johon Jeltsin osallistui Kohlin kanssa. Tapahtuman arvokkuuden kannalta oli kuitenkin valitettavaa, että Jeltsin saapui paikalle humalassa. Hän oli aloittanut juomisen jo edeltävänä iltana ja jatkoi seremonian alkuun

²¹⁵ Sarotte 2021, 192.

²¹⁶ Sarotte 2021, 192–193.

asti.²¹⁷ Kun tapahtumaan osallistunut orkesteri alkoi soittaa, päätti Jeltsin kaikkien yllätykseksi napata puikon kapellimestarilta ja ohjata orkesteria. Samalla hän yritti saada yleisöä mukaan laulamaan kanssaan venäläistä kansanlaulua ”Kalinkaa”. Jeltsinin avustajat olivat kauhuissaan ja kirjoittivat hänelle tapahtuman jälkeen kirjeen, jossa he ilmaisivat huolensa Jeltsinin alkoholinkäytöstä.²¹⁸ Jeltsin kirjoittaa tapahtumista vuoden 2000 muistelmissaan:

Muistan yhden tapahtuman vuodelta 1994 Berliinin matkaltani, kun kaikki maailman televisioyhtiöt lähettivät kuvaa humalaisesta Jeltsinistä ohjaamassa armeijan orkesteria. Ne olivat vaikeita päiviä minulle. Ulkopuolelta katsottuna sellainen käytös saattoi näyttää villiltä ja kiusalliselta. Mutta tiesin jotain mitä avustajani, toimittajat tai kritisoijani eivät. Stressi, jonka olin kokenut vuoden 1993 lopulla - - oli niin valtavaa, etten vielääkään ymmärrä miten selvisin siitä. - - Siellä, Berliinissä, kun koko Eurooppa juhlisti viimeisten joukkojemme vetäytymistä, tunsin äkkiä, etten kestänyt enää. - - Minulla napsahti.²¹⁹

Tämän jälkeen hän jatkaa mainiten myös avustajiltaan saamansa kirjeen:

Miltä minusta tuntuu nyt, kun noita aivan liian tuttuja kuvia minusta ohjaamassa orkesteria näytetään? En tunne häpeää, välinpitämättömyyttä tai ärtymystä. Mutta voin tuntea ihoni ryömivän, kun mietin sitä hätää, jännitystä ja valtavaa stressin aiheuttamaa painolastia, joka vyöryi päälleni noina päivinä, puskien minua maahan. Muistan että tuo painolasti väistyi muutaman shottilasillisen jälkeen. Ja siinä kepeässä olotilassa koin pystyväni ohjaamaan orkesteria. Tuon tapahtuman jälkeen joukko avustajiani kirjoitti minulle kirjeen, jossa he sanoivat, että käytökseni ja improvisointini tekivät haittaa niin minulle kuin yhteistyöllemme. En pyytänyt anteeksi avustajiltani. Kukaan heistä ei kyennyt auttamaan minua. Etäisyys välillämme oli liian iso.²²⁰

Jeltsin siis myöntää, että Saksan tapahtumien symboliikka oli liikaa hänelle, joskin siihen liittyi hänen mukaansa myös aikaisempien tapahtumien painolastia. Objektiiivisesta näkökulmasta katsottuna on totta, että Jeltsin oli kokenut 1990-luvun alussa paljon: kaksi vallankaappausyritystä, Venäjän talouden romahdus ja jatkuva kamppailu duuman kanssa. Vaikka Jeltsin ei ollut syytön joihinkin Venäjällä tapahtuneisiin asioihin, oli hän silti ehtinyt kokea paljon vain muutamassa vuodessa. Hänen ratkaisunsa stressin lievittämiseen oli alkoholi. Saksassa kyse oli varmasti ainakin osittain siitä, että joukkojen vetäytyminen teki hallaa sille tavoitteelle, että muu maailma oppisi näkemään Venäjän taas suurvaltana ja kohtelevaan sitä sellaisena.

²¹⁷ Colton 2008, 311.

²¹⁸ Sarotte 2021, 192.

²¹⁹ Jeltsin 2000, 318.

²²⁰ Jeltsin 2000, 318–319.

Osittain Jeltsinin jatkuvasti otsikoissa ollutta impulsiivisuutta ja alkoholinkäyttöä voi selittää hänen luonteellaan. Shevtsova kuvailee Jeltsiniä ihmiseksi, joka eli poliittisesta kamppailusta, ja kun voitto oli saavutettu, vajosi tämä jonkinlaiseen melankoliaan. Esimerkiksi alkuvuodesta 1994, kun Jeltsin oli pitkän kamppailun jälkeen saanut Venäjälle haluamalaisensa perustuslain, oli tämä kadonnut julkisuudesta ja vetäytynyt mökilleen.²²¹ Hän oli helmi- ja maaliskuun aikana yhteensä viisi viikkoa poissa töistä. Hän perui tapaamisia, eikä lukenut hänelle lähetettyjä dokumentteja.²²² Hänen avustajansa yrittivät selittää tilannetta parhain päin kertomalla presidentin sairastuneen flunssaan, mutta tekevän silti töitä. Tosiasiassa Shevtsova epäilee Jeltsinin jälleen kerran vajonneen henkiseen synkkyyteen ja alkoholinkäyttöön, ja näistä tilanteista vain uusi poliittinen taistelu voisi herättää hänet takaisin eloon.²²³ Voisi ajatella, että tällainen ihminen pyrki täten hakeutumaan tietoisesti uusiin taisteluihin, mutta Jeltsin ei näe asiaa näin:

Väitetään että Jeltsinin heikkous on siinä, että hän itse luo tielleen esteitä, jotka sitten on raivattava sankarillisesti kammottavalla ponnistuksella. Mutta ei se niin ole. Esteet ovat aina etsineet minut. Aina. Minä en ole etsinyt niitä...²²⁴

Halusi tai ei, uudet kamppailut odottivat Jeltsiniä jo kulman takana vuoden 1994 kulkiessa eteenpäin. Hän lensi Washingtoniin tapaamaan Clintonia 27. syyskuuta keskustelemaan esimerkiksi uusista aserajoitussopimuksista ja Venäjän biologisten aseiden kehittämisen lopettamisesta²²⁵. Keskustelu Jeltsinin ja Clintonin sekä heidän delegaatioidensa välillä sujui hyvin. Yhdessä vaiheessa Jeltsin jopa ehdotti Clintonille, että nämä luopuisivat ydinasesalkuistaan, koska hän piti turhana sitä, että hänen mukanaan kulki jatkuvasti ihminen, joka kantoi salkkua. Clinton selvästi yllättyi tästä avauksesta ja ilmaisi, että hänen näkökulmastaan kansan oli tärkeää nähdä, kuka oli vastuussa maan ydinaseiden käytöstä ja siksi salkuista ei tulisi luopua, joskin hän totesi samalla, ettei ollut aiemmin miettinyt asiaa.²²⁶

²²¹ Shevtsova 1999, 105.

²²² Aron 2000, 574.

²²³ Shevtsova 1999, 105.

²²⁴ Jeltsin 1994, 305.

²²⁵ Sarotte 2021, 196–197.

²²⁶ ”Memorandum of Conversation: Expanded Session on Security Issues with President Yeltsin of the Russian Federation”. Yhdysvaltojen kansallisen turvallisuusarkiston verkkosivut. <<https://nsarchive.gwu.edu/document/16828-document-02-memorandum-conversation-expanded>> [luettu 10.12.2024].

Washingtonin tapaamisessa keskusteltiin myös Naton laajentumisesta. Clinton sanoi Jeltsinille suoraan, että laajentuminen tulisi tapahtumaan. Samaan hengenvetoon hän kuitenkin totesi myös, että se tulisi tapahtumaan hallitusti, ilman yllätyksiä, ilman kiirettä eikä ketään suljettaisi prosessin ulkopuolelle. Clinton sanoi, että hän halusi tehdä Jeltsinin kanssa yhteistyötä, että Naton laajentumisessa ei ollut kyse Venäjän vastaisuudesta ja että lopullisena tavoitteena oli yhtenäinen ja turvallinen Eurooppa, johon myös Venäjä kuuluisi.²²⁷ Jeltsin suhtautui kaikkeen tähän asiallisesti, mikä saattoi johtua siitä, että hän oli nyt kotimaassaan paremmassa asemassa kuin aiemmin. Venäjän talous oli kohentunut ja hänen asemansa maan johtajana oli vahva. Hän oli myös vetänyt viimeisetkin Venäjän armeijan joukot pois Baltiasta muutama viikko ennen Washingtonin tapaamista, mikä oli ilahduttanut länsimaita. Tästä syystä hänen ei tarvinnut olla Washingtonissa uhmakas vankistaakseen asemaansa kotimaassaan.²²⁸ Hän esitti kuitenkin Clintonille toiveen siitä, että Clinton toteaisi julkisesti, ettei Nato ollut sulkemassa Venäjää ulkopuolelleen ja että laajentuminen tapahtuisi hillitysti ja hallitusti, pitkän ajan kuluessa.²²⁹

Lähtiessään Yhdysvalloista Jeltsin totesi, että kaikki ongelmat olisivat ratkaistavissa ja että tämä oli ollut hänen paras Yhdysvaltain matkansa ikinä.²³⁰ Hän myös kutsui Clintonin Budapestiin joulukuussa Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (ETYJ) huippukokoukseen. Clinton vastasi myöntävästi kutsuun.²³¹ Amerikkalaiset olivat kuitenkin helpottuneita Jeltsinin lähdöstä. Salaisen palvelun agentit olivat joutuneet matkan aikana noutamaan humalaisen Jeltsinin yöllä kadulta. Hän oli hoiperrellut majoituksestaan ulos pelkissä alusvaatteissa, yrittäen saada itselleen taksia, jotta pääsisi hakemaan pizzaa.²³² Voinee siis todeta, että Jeltsinin avustajiltaan saama kirje Berliinin tapahtumien jälkeen ei ollut vaikuttanut presidentin toimintaan.

Jeltsinillä oli myös jatkuvasti ongelmia sydän- ja verisuonisairauksiensa vuoksi. Paluumatkalla Yhdysvalloista hänen oli tarkoitus vieraila pikaisesti Irlannissa tapaamassa maan pääministeriä Albert Reynoldsia. Jeltsin ei kuitenkaan tullut ulos lentokoneesta, eikä hän kyennyt lopulta tapaamaan pääministeriä lainkaan. Koska Berliinin tapahtumista oli vain kuukausi, kansainvälinen lehdistö veikkasi syyksi saman tien liiallista alkoholinkäyttöä. Jeltsinin tiimi

²²⁷ Sarotte 2021, 197; Talbott 2002, 136.

²²⁸ Sarotte 2021, 197.

²²⁹ Talbott 2002, 136.

²³⁰ Sarotte 2021, 197.

²³¹ Talbott 2002, 137.

²³² Sarotte 2021, 197–198.

selitti tapahtunutta sillä, että presidentti oli ollut Yhdysvaltojen vierailun jälkeen yksinkertaisesti liian väsynyt poistumaan lentokoneesta. Tosiasiassa hän oli saanut lievän sydänkohtauksen lennon aikana. Hän pyysi Reynoldsilta jälkikäteen anteeksi.²³³ Berliinin ja Irlannin tapahtumat eivät tehneet hyvää Jeltsinin julkikuvalle ja toisaalta kertoivat siitä, että hän oli sekä henkisesti että fyysisesti hyvin synkissä vesissä.

Jeltsinin humalainen käytös huipputapaamisissa ei ollut mennyt ohi myöskään eurooppalaisilta johtajilta. Jacques Chirac, josta tulisi Ranskan presidentti vuonna 1995, yritti vakuuttaa amerikkalaisia syksyllä 1994, että Jeltsin pitäisi päästää helpommalla, koska tämä selvästi kärsi kaikesta Venäjän kokemasta, kuten joukkojen vetämisestä pois Euroopasta. Chirac myös nosti esille, että Jeltsin oli tehnyt yhteistyötä lännelle tärkeissä asioissa, kuten ydinasekysymyksissä, ja myös Bosnian sodan suhteen oli tapahtunut jonkinlaista edistymistä. Kaikkeen tähän peilaten Chirac totesi ymmärtävänsä, että Naton laajeneminen oli jotain sellaista, mitä Jeltsin ei pystynyt täysin hyväksymään. Myös Saksan liittokansleri Helmut Kohl yritti vuoden 1994 lopulla saada Clintonin hidastamaan Naton laajentumisprosessia, koska heillä ei ollut varaa menettää Jeltsiniä.²³⁴ Jeltsin muisteleeekin lämmöllä suhdettaan Chiraciin ja Kohliin:

Onneksi minua oli siunattu kahdella mahtavalla liittolaisella, Helmut Kohlilla ja Jacques Chiracilla. Emme olleet ainoastaan kasvaneet yhdessä neuvottelupöydissä, vaan meidät oli myös muovattu samasta muotista. Kohl ja Chirac eivät ole vain kollegojani, eivät vain vastinparini; olemme kaikki kolme sodan lapsia. Edustamme samaa sukupolvea. Olemme suoria, avoimia, jopa jyrkkiä. Tunnumme aitoa sympatiaa toisiamme kohtaan.²³⁵

Jälleen kerran Jeltsin nostaa esille, miten tärkeää hänelle olivat henkilökohtaiset suhteet politiikassa sellaisten ihmisten kanssa, joihin hän pystyi samaistumaan. On myös huomionarvoista, että vaikka todennäköisesti Jeltsinillä oli läheisiä suhteita myös pienempien maiden johtajien kanssa, nostaa hän nimenomaan muistelmissaan useimmiten esille suhteensa isojen valtioiden johtajien kanssa. Sellaisten johtajien, joiden sanalla oli merkittävää painoarvoa ainakin lännessä 1990-luvulla. Kaikki nämä suhteet joutuivat kuitenkin koetukselle vuoden 1994 joulukuussa Budapestissa ETYJ:n huippukokouksessa.

²³³ Aron 2000, 578; Colton 2008, 315.

²³⁴ Sarotte 2021, 198, 204.

²³⁵ Jeltsin 2000, 147.

3.4 Budapest ja ”kylmä rauha”

Syksyllä 1994 Naton laajentuminen alkoi konkretisoitua. Clinton päätti, että Nato ilmoittaisi joulukuun alussa käynnistävänsä virallisen laajentumisprosessin. Laajentumisen ensimmäisessä vaiheessa Natoon liittyisivät Unkari, Tšekki ja Puola. Myöhemmin allianssiin voisivat Yhdysvaltojen mielestä potentiaalisesti liittyä entisistä Varsovan liiton maista myös Ukraina, Baltian maat, Romania ja Bulgaria. Washingtonissa koettiin, ettei näitä maita tulisi jättää Euroopan ”harmaalle alueelle” tai Venäjän vaikutuspiiriin. Samalla luotiin myös suunnitelmia siitä, että uudet maat voisivat liittyä Natoon jo ennen kuin ne olisivat standardisoineet kalustonsa Nato-maiden kanssa. Tämä tulisi nopeuttamaan laajentumisprosessia huomattavasti.²³⁶

Venäjällä raivostuttiin näistä uusista käännteistä. Jeltsin oli vihainen ja koki tulleeensa huijatuksi. Vaikka Clinton oli luvannut hänelle, että laajentuminen tapahtuu hallitusti ja pitkän ajan kuluessa, eikä hän tekisi asioita Jeltsinin selän takana, vaikutti venäläisten silmissä nyt siltä, että Clinton oli syönyt sanansa. Tilanne oli hankala myös Venäjän ulkoministeri Kozyreville. Hänen vastustajansa kotimaassa olivat aina pitäneet häntä liian länsimielisenä, ja nyt venäläisten pahimmat pelot lännen suhteen olivat käymässä toteen Kozyrevin vahtivuorolla. Jeltsinin pettymystä lisäsi se, että Venäjällä oli tulossa presidentinvaalit vuonna 1996. Hän oli toivonut, ettei Naton laajentuminen tapahtuisi missään muodossa ennen vaaleja, koska se olisi kova isku hänen jo valmiiksi heikoille kannatusluvuilleen. 1.12.1994 Nato kuitenkin antoi julkilausuman, jossa todettiin, että allianssi odottaa ja toivottaa tervetulleeksi laajentumisen, joka koskisi Itä-Euroopan demokraattisia valtioita.²³⁷

Tämä kaikki teki joulukuun ETYJ-huippukokouksesta erittäin jännittyneen. ETYJ:n roolin vahvistaminen Euroopassa oli ollut Venäjälle jo pitkään tärkeä tavoite, koska se oli yksi harvoista paikoista, joissa Venäjä oli tasavertaisessa asemassa Yhdysvaltojen kanssa. Kyseisessä huippukokouksessa oli tarkoitus myös allekirjoittaa Budapestin muistio, jossa Yhdysvallat, Iso-Britannia ja Venäjä antaisivat Ukrainalle sen pitkään toivomat turvatakuut sen alueellisesta koskemattomuudesta vastineeksi siitä, että maa luopui ydinaseistaan. Venäläiset pelkäsivät, että Yhdysvallat vähättelisi ETYJ-kokouksen merkitystä korostamalla Naton roolia

²³⁶ Sarotte 2021, 199–200.

²³⁷ Sarotte 2021, 201–202.

Euroopan turvallisuuden takaajana, ja heidän pelkonsa kävivätkin toteen. Clinton totesi puheenvuoronsa aikana, että ”Nato on edelleen Euroopan turvallisuuden peruskallio” eikä yhdelläkään allianssin ulkopuolisella maalla ole oikeutta estää Naton laajentumista. Venäjän delegaatio järkyttyi Clintonin puheenvuorosta ja Jeltsin, jonka puheenvuoro oli Clintonin jälkeen, oli raivoissaan.²³⁸

Jeltsinin puhe oli dramaattinen. Hän totesi, että Eurooppa, joka ei ollut vielä edes ehtinyt päästää irti kylmän sodan perinnöstä, oli nyt vaarassa päätyä ”kylmään rauhaan”. Tämän jälkeen hän puhui siitä, että kun Nato etsii paikkaansa Euroopassa, ei sen tulisi luoda uusia jakolinjoja vaan edistää Euroopan yhtenäisyyttä. Jeltsin koki, että Naton laajentumissuunnitelmat sotivat tätä tavoitetta vastaan, eikä hän ymmärtänyt miksi allianssi oli kylvämässä epäluottamuksen siemeniä Eurooppaan varsinkaan nyt, kun Venäjä ja länsi eivät olleet enää vihollisia vaan kumppaneita. Lopuksi hän totesi vielä, että jos Naton laajentuminen johtui siitä, että lännessä pelättiin Venäjän menevän väärään suuntaan yhteiskuntana, niin vielä oli aivan liian aikaista luovuttaa demokratian suhteen Venäjällä.²³⁹

Jeltsinin puheen seurauksena huippukokous lähes epäonnistui, mutta lopulta Budapestin muistio kuitenkin saatiin allekirjoitettua. Clinton oli paluumatkalla raivoissaan tiimilleen siitä, että nämä olivat raahanneet hänet Budapestiin toimimaan Jeltsinin nyrkkeilysäkkinä. Myöhemmin Clinton vielä avautui Kohlille siitä, että Jeltsinin sanat ja käytös olivat todella loukanneet häntä.²⁴⁰ On kuitenkin jossain määrin hämmentävää, mikäli Jeltsinin puheet kylmästä rauhasta todella tulivat Clintonille yllätyksenä. Jeltsin oli lähettänyt 6.12.1994 juuri ennen Budapestin kokousta Clintonille kirjeen, jossa tämä avasi jälleen huoliaan Naton laajentumisesta ja sen aikataulusta. Hän muistuttaa kirjeessä heidän sopineen, että laajentumisprosessi ei sisältäisi yllätyksiä, eikä laajentumisen tulisi tapahtua ilman Venäjän mielipiteen ja intressien huomioimista. Jeltsin toteaa myös, että mikäli Nato päättää laajentua nopeutetussa aikataulussa, tullaan se tulkitsemaan Venäjällä siten, että Nato haluaa luoda uudelleen jakolinjat Eurooppaan.²⁴¹ Clinton siis tiesi hyvin, että Jeltsin oli tilanteesta huolissaan, ja että Budapestissa hänellä olisi mahdollisuus rauhoitella tilannetta ja lepytellä

²³⁸ Sarotte 2021, 202–204.

²³⁹ Pouliot 2010, 168.

²⁴⁰ Sarotte 2021, 204–205.

²⁴¹ ”Official-Informal No. 248 Yeltsin-Clinton Letter”. Yhdysvaltojen kansallisen turvallisuusarkiston verkkosivut. <<https://nsarchive.gwu.edu/document/16830-document-03-official-informal-no-248-yeltsin>> [luettu 12.12.2024].

Jeltsiniä. Sen sijaan hän päätti puheessaan puolustaa Naton roolia Euroopan turvallisuuden takaajana, mikä oli liikaa Jeltsinille.

Talbott kuvailee Jeltsinin puhetta uudesta ”kylmästä rauhasta” vedenjakajaksi, josta alkoi uusi aikakausi Venäjän ja lännen suhteissa. Clinton ei kuitenkaan halunnut menettää Jeltsiniä ja uskoi edelleen, että tilanteen voisi korjata. Hän lähetti varapresidenttinsä Al Goren Moskovaan tapaamaan Jeltsiniä muutama viikko Budapestin huippukokouksen jälkeen. Hieman yllättäenkin Jeltsin totesi Gorelle nopeasti, että kaikesta huolimatta Venäjä ja Yhdysvallat sekä hän ja Clinton olivat edelleen kumppaneita. Jeltsin kertoi Gorelle kokeneensa Naton julkilausuman allianssin laajentamisen aloittamisesta ja Clintonin puheen Budapestissa tunteettomiksi ja jopa riemuitseviksi, mikä loukkasi häntä. Hän myös pelkäsi, että jos Nato aloittaisi laajentumisen jo vuonna 1995, osuisi se päällekkäin hänen presidentinvaalikampanjansa kanssa. Gore kuitenkin vakuutti Jeltsinille, ettei Naton laajentuminen tulisi edistymään konkreettisella tasolla vuoden 1995 aikana, ja että hitaasti etenevä laajentuminen tapahtuisi yhteistyössä Venäjän kanssa. Jeltsin oli tyytyväinen kuulemaansa. Clinton oli tullut Budapestin jälkeen siihen tulokseen, että oli järkevintä odottaa laajentumisen kanssa siihen asti, että sekä hän että Jeltsin olisivat tulleet uudelleenvalituiksi presidenteiksi, sillä molempien maiden vaalit osuivat vuoteen 1996.²⁴²

Samaan aikaan kun Gore oli Moskovassa tapaamassa Jeltsiniä, oli Jeltsin tehnyt päätöksen, jolla olisi kauaskantoisia seurauksia niin Venäjän sisä- kuin ulkopolitiikassa. Hän oli päättänyt aloittaa sodan Tšetšenian separatistitasavaltaa vastaan. Tšetšenia oli julistautunut itsevaltaisen johtajansa Džohar Dudajevin johdolla itsenäiseksi Venäjästä vuonna 1991, ja Dudajev teki selväksi, ettei hän kokenut lojaliteettia Jeltsiniä kohtaan. Koska Venäjä oli pitkälti koko 1990-luvun alun sisäpoliittisesti epävakaa tilanteessa, ei Jeltsinin hallinto uhrannut juurikaan kiinnostusta Tšetšenian tilannetta kohtaan. Jeltsin alkoi kuitenkin kiinnittää Tšetšeniaan huomiota vuoden 1993 syksyn jälkeen, kun hän oli selvinnyt vallankaappausyrityksestä ja saanut itselleen suosiollisen perustuslain Venäjälle.²⁴³

Miksi Jeltsin päätti hyökätä Tšetšeniaan? Matthew Evangelistan mukaan selityksiä voi olla useita, eikä totuutta välttämättä saada koskaan tietää. Jeltsinin oma argumentti Tšetšeniaan

²⁴² Talbott 2002, 141, 143–144, 146.

²⁴³ Shevtsova 1999, 110–111.

hyökkäämiselle oli pelko siitä, että Tšetšenian itsenäistymispyrkimykset voisivat levitä muihin Venäjän tasavaltoihin aiheuttaen dominoefektin, joka lopulta johtaisi ”Venäjän alueellisen yhtenäisyyden tuhoutumiseen.”²⁴⁴ Jeltsinin mukaan ”emme voi katsoa toimettomina, kun pala Venäjää irtoaa, koska se olisi alkua maan romahtamiselle.”²⁴⁵ Toinen selitys sodan aloittamiselle saattoi olla Jeltsinin pyrkimys omien kannatuslukujensa kohottamiseksi. Venäjän kansa näki hänet heikkona ja sairaana johtajana, eikä ollut mitenkään varmaa, että hänet valittaisiin vuonna 1996 uudelleen maan presidentiksi. Jeltsinin ajatuksena oli todennäköisesti, että voitokas ja nopeasti suoritettu operaatio Tšetšeniassa kohentaisi hänen suosiotaan. Tšetšeniassa, kuten muuallakin Venäjällä, oli valtavia ongelmia väkivallan ja järjestäytyneen rikollisuuden suhteen, jotka taas ihmisten mielissä yhdistyivät kapitalismin haittavaikutuksiin.²⁴⁶ Nopea ja onnistunut operaatio olisi siis kenties Jeltsinin mielessä osoittanut, että Venäjän johto – ja hän itse – olivat vahvoja, ja että maa teki työtä rikollisuuden kitkemiseksi.

Jeltsin oli ympäröinyt itsensä vuoden 1994 aikana yhä vahvemmin niin sanotuilla ”sotahaukoilla”, ja Venäjän voimaministeriöt, kuten sisä- ja puolustusministeriöt, saivat yhä enemmän vaikutusvaltaa maassa. Jeltsin alkoi kuunnella yhä enemmän turvallisuusneuvostoaan esimerkiksi Tšetšeniaa koskevissa päätöksissä, eivätkä hänen maltilliset neuvonantajansa saaneet ääntään kuuluviin. Jeltsinin puolustusministeri Pavel Gratšov lupasi Jeltsinille, että operaatio onnistuisi kahdessatoista päivässä. Myös turvallisuusneuvoston puheenjohtaja Oleg Lobov vakuutti Jeltsinin siitä, että sota olisi voittoa, nopeasti ohi ja nostaisi takuuvarmasti Jeltsinin kannatuslukemia kansan keskuudessa.²⁴⁷ Myöhemmin Lobov kielsi sanoneensa näin, mutta myönsi kuitenkin odottaneensa, että sodasta tulisi nopea ja menestyksekkäs.²⁴⁸

Jeltsin itse valaisee jonkin verran motiivejaan sodan aloittamiselle vuoden 2000 muistelmissaan:

Jos me julistamme sodan rikollisuutta vastaan yhdessä paikassa ja voitamme, tämä auttaisi hajottamaan Venäjän rikollismaailman. Meidän oli aloitettava Tšetšeniasta. Meidän oli poistettava bandiittien tunne siitä, ettei heitä rangaistaisi ja annettava - - todella voimakas isku sitä rikollismaailmaa vastaan, joka oli miehittänyt kokonaisen

²⁴⁴ Evangelista 2004, 16.

²⁴⁵ Jeltsin 2000, 58–59.

²⁴⁶ Evangelista 2004, 17.

²⁴⁷ Evangelista 2004, 65.

²⁴⁸ Colton 2008, 290.

tasavallan. - - Jotkut ovat väittäneet, että pahensin tarkoituksellisesti Tšetšenian tilannetta vahvistaakseni omaa valtaani ja tehdäkseni presidentin hallinnosta raaemman. Mutta se on pötypuhetta, täyttä hourailua! - - Ensimmäisen Tšetšenian operaation pääpiirre oli juuri tämä: yritin pysäyttää sotilaallisen konfliktin kärjistymisen yhdistämättä sitä mihinkään tiettyyn taktiseen etuun. - - En koskaan Tšetšenian kampanjan aikana väistänyt vastuuta, edes silloin kun muut ihmiset antoivat käskyjä. Otin vastuun itselleni.²⁴⁹

Vaikka ensimmäisen Tšetšenian sodan tausta onkin jossain määrin hämärän peitossa ja vaikka Jeltsinin olivat ympäröineet ihmiset, jotka kannustivat häntä sodan aloittamiseen, vastuu sodan aloittamisesta ei kuulu kenellekään muulle kuin Jeltsinille, kuten hän itsekin toteaa. Mutta vaikka Jeltsin väittää vuoden 2000 muistelmissaan, ettei paennut vastuuta sodan aloittamisesta, ei tämä välttämättä ollut täysi totuus. Kun sota alkoi 11.12.1994, Jeltsin kirjautui samoihin aikoihin sairaalaan jonkinlaisen nenäoperaation vuoksi. Hän pysyi sairaalassa monta viikkoa eristäytyneenä ulkomaailmasta.²⁵⁰ Tšetšenian sota osoittautui alusta alkaen katastrofaaliseksi päätökseksi Jeltsinin kannalta. Joukkojen lähettäminen Tšetšeniaan käynnisti pitkittyneen ja verisen yhteenoton, joka kauhistutti erityisesti Venäjän naapurimaiden johtajia. Yhdysvaltojen Moskovan suurlähetystö kiteytti tilanteen toteamalla sodan paljastaneen ”Venäjän valtion heikkoudet ja sen ensimmäisen demokraattisesti valitun presidentin traagiset puutteet.”²⁵¹

Sota tulisi kestämään lähes kaksi vuotta tappaen tuhansia ihmisiä ja ajaen satoja tuhansia pakolaisiksi. Venäjän iskujen massiiviset siviiliuhrimäärät ja todisteet venäläisjoukkojen tšetšeneihin kohdistamasta kidutuksesta ja laittomista teloituksista olivat selvät, mutta Venäjä ei muuttanut politiikkaansa.²⁵² Sodan pitkittyessä ja inhimillisen kärsimyksen lisääntyessä Jeltsinin suosio Venäjän kansan keskuudessa laski alemmas kuin koskaan aiemmin, ja häntä näkyi julkisuudessa yhä vähemmän.²⁵³ Jeltsin ei siis saavuttanut Tšetšenian operaatiolla mitään niistä tavoitteista, joita hän oli sodalle asettanut. Sota ei ollut voitokas, se ei päättynyt nopeasti, se ei nostanut hänen suosiotaan ja sodassa kuoli valtava määrä venäläisiä. Sota teki myös hallaa Venäjän ulkopoliittisille tavoitteille, kuten seuraavassa kappaleessa tulemme huomaamaan.

²⁴⁹ Jeltsin 2000, 58.

²⁵⁰ Kotz & Weir 2007, 340.

²⁵¹ Sarotte 2021, 205.

²⁵² Evangelista 2004, 13, 15.

²⁵³ Kotz & Weir 2007, 208.

3.5 ” Kaksi presidenttiä. Kaksi tavallista miestä.”

Miten suuret länsimaat reagoivat Tšetšenian sotaan? Julkisesti länsimaiden johtajien kannanotot sotaan olivat varsin maltillisia ja niissä korostui ajatus siitä, että kyseessä oli Venäjän sisäinen asia. Esimerkiksi Clinton otti Jeltsiniin yhteyttä sodan tiimoilta vasta helmikuun puolivälissä 1995, kun sotaa oli kestänyt jo kaksi kuukautta. Hän korosti verenvuodatuksen lopettamista ja rauhaan pyrkimistä, todeten samalla, että Tšetšenia on osa Venäjää. Yhdysvallat halusi Jeltsinin menestyvän vuoden 1996 presidentinvaaleissa, eikä siksi halunnut julkisesti kritisoida Jeltsiniä. Esimerkiksi Yhdysvaltojen ulkoministeri Warren Christopher totesi, että ”Venäjä operoi demokraattisessa kontekstissa”, eikä maata tulisi tuomita.²⁵⁴ Käytännössä tämä tarkoitti siis sitä, että Yhdysvaltojen näkökulmasta Venäjän yhtenäisyyden säilyttäminen oli tärkeintä, eikä Tšetšenian itsenäistyminen ollut asia, jota he olisivat tukeneet.

Yhtä varovaisesti Tšetšenian sotaa lähestyi myös Euroopan unioni. EU järjesti ensimmäisen kokouksen Tšetšenian tilannetta koskien tammikuun puolivälissä 1995, eli vasta kuukausi sodan aloittamisen jälkeen. EU ei suostunut tunnistamaan Tšetšenian itsenäisyyttä ja ilmaisi, ettei Tšetšenia saanut uhata Venäjän alueellista yhtenäisyyttä. Tämän taustalla oli todennäköisesti EU:n pelko siitä, että mikäli Venäjä – joka oli ydinasevaltio – alkaisi hajota sisältä käsin, aiheuttaisi se epävakautta Euroopassa. Myös EU:n johtajat uskoivat edelleen, että Jeltsinin rooli Venäjän demokratisoitumisprosessin johtajana oli korvaamaton.²⁵⁵ Eli kuten Yhdysvallat, myös EU ilmaisi jossain määrin epäsuorasti, että Venäjä sai suorittaa sotarikoksiaan Tšetšeniassa, koska ajatus Venäjän hajoamisesta ja Jeltsinin ”menettämisestä” olivat lännelle liikaa.

Tässä vaiheessa tutkielmaa on aiheellista kysyä, miksi Euroopan unionia ei ole juurikaan käsitelty. Syy siihen on se, että Jeltsin mainitsee EU:n muistelmissaan vain muutaman kerran, lähinnä sivulauseissa. EU ja Venäjä allekirjoittivat kesäkuussa 1994 kumppanuus- ja yhteistyösopimuksen, joka oli siihen mennessä merkittävin konkreettinen edistysaskel niiden välisissä suhteissa²⁵⁶. Jeltsin ei mainitse sanallakaan tätä sopimusta. EU:n puuttumiselle Jeltsinin muistelmista voi olla monia syitä. Jeltsin tuntuu korostaneen ulkopoliitikassa

²⁵⁴ Evangelista 2004, 212–213.

²⁵⁵ Forsberg & Herd 2005, 458–459.

²⁵⁶ Forsberg & Herd 2005, 460.

kahdenkeskisiä suhteita. Kuten kappaleessa 2.4 tuotiin ilmi, Jeltsin ei juuri välittänyt kansainväliseen politiikkaan liittyvästä byrokratiasta ja säännöistä, vaan hän halusi saada aikaan tuloksia nopeasti. EU:lla ei ole selkeää, pysyvää johtajaa, jonka kanssa käydä kahdenvälisiä neuvotteluja. Toki esimerkiksi Ranskaa ja Saksaa voidaan pitää EU:n mahtimaina, mutta Jeltsin näki nämä maat enemmän Venäjän kahdenkeskisinä kumppanivaltioina ja toisaalta Nato-maina, kuin EU:n jäsenenä.

Tämä ei tarkoita sitä, etteikö Venäjä olisi halunnut lähentyä Euroopan ja EU:n kanssa. Venäjällä eli erityisesti 1990-luvun alussa käsitys, jonka mukaan Venäjä oli osa Eurooppaa ja integroituminen Eurooppaan ainakin jossain muodossa oli yksi sen prioriteeteista. Yhteistyö EU:n kanssa osoittautui kuitenkin haastavaksi niin Venäjän kuin Euroopankin takia. Venäjän koko ja sijainti kahdessa maanosassa ja toisaalta sen suurvaltapyrkimykset, jotka alkoivat näkymään yhä enemmän 1990-luvun edetessä, aiheuttivat epäröintiä EU:ssa.²⁵⁷ Koska oli nähtävissä, ettei Venäjän ja EU:n yhteistyöstä ole tulossa niin syvää kuin Venäjällä 1990-luvun alussa toivottiin, on tämä myös todennäköisesti yksi syy, miksi Jeltsin jätti EU:n niin vähälle huomiolle muistelmissaan.

Palataksemme takaisin vuoteen 1995, länsi jatkoi julkisesti Jeltsinin tukemista Tšetšenian sodan aikana. Kulisseissa sävy oli kuitenkin erilainen. Jeltsin järjesti Moskovassa toukokuussa voitonpäivän paraatin, kun toisen maailmansodan päättymisestä tuli kuluneeksi 50 vuotta. Länsimaiden johtajat oli kutsuttu paikalle, mutta he epäröivät osallistumistaan. Clinton avautui Kohlille siitä, miten hän koki, että jos hän ei saapuisi paikalle, olisi se isku vasten Jeltsinin kasvoja, mutta samalla Tšetšenian takia paraatiin osallistuminen näyttäisi huonolta. Kohl ymmärsi Clintonia ja totesi olevansa äärimmäisen pettynyt siihen, että hän joutui soittamaan Jeltsinille viikoittain kertoakseen tälle, että Venäjän julkisuuskuva kärsi koko ajan, mitä kauemmin Tšetšenian sota kesti. Kohl myös kertoi uskovansa, että Jeltsinillä ei ollut enää tilanne hallussa. Samalla Kohl kuitenkin totesi, että heidän oli pidettävä Jeltsinistä kiinni, koska he tarvitsivat tätä erityisesti Bosniassa, jossa väkivaltaisuuDET olivat jälleen lisääntyneet.²⁵⁸ Lopulta Moskovan paraatiin osallistuivat kaikki lännen tärkeimmät johtajat, rinta rinnan Jeltsinin kanssa.

²⁵⁷ Lamin & Vodichev 2008, 122.

²⁵⁸ Sarotte 2021, 227–229.

Bosnian tilanne eskaloitui taas kesällä 1995, kun serbijoukot iskivät Sarajevoon ja Srebrenicaan. Nato aloitti uuden operaation elokuun lopussa ja teki ilmaiskuja serbijoukkojen aseisiin. Nato ei ilmoittanut iskuista etukäteen Venäjälle, mikä herätti Jeltsinissä valtaisa ärtymystä. Samaan aikaan hän alkoi kyllästyä ulkoministeriinsä Kozyreviin. Naton ilmaiskut ja sen tulevaisuudessa hämmöittävä laajentuminen, joita Kozyrev ei ollut kyennyt mitenkään hillitsemään, aiheuttivat Jeltsinissä epäluottamusta Kozyrevia kohtaan. Lokakuun lopussa Jeltsin ilmoitti jo julkisesti haluavansa löytää uuden ulkoministerin.²⁵⁹

Lokakuussa 1995 Jeltsin piti New Yorkissa YK:n yleiskokouksessa tulistuneen puheen, jossa hän tuomitsi Naton ilmaiskut varoittaen, että Naton potentiaalinen laajentuminen merkitsisi uutta vastakkainasettelun aikakautta. Kozyrev totesi Talbottille kokouksen aikana, että hänen poistumisensa ulkoministerin paikalta tarkoittaa sitä, että viimeinen länsimyönteinen hahmo poistuu Jeltsinin läheltä ja hänet tulevat ympäröimään ihmiset, joiden ajattelu perustuu kylmän sodan aikaiseen maailmaan. Yleiskokouksen jälkeen Jeltsin ja Clinton tapasivat Hyde Parkissa, jossa sijaitsee vanha Rooseveltin suvun kartano. Presidenttien tarkoituksena oli jälleen keskustella Natosta, ja Hyde Parkin valinta tapaamispaikaksi ei ollut sattumaa: Clinton tiesi, että Jeltsin piti entistä Yhdysvaltojen presidenttiä Franklin D. Rooseveltia Venäjän toisen maailmansodan aikaisena liittolaisena ja viimeisenä Venäjän kumppanina ennen kylmän sodan alkua. Amerikkalaisten toiveena oli, että tämä kumppanuuden henki valtaisi Jeltsinin tapaamispaikassa.²⁶⁰

Rooseveltin tiluksilla oleminen Clintonin kanssa oli selvästi tehnyt Jeltsiniin vaikutuksen. Yhdessä vaiheessa he istuivat vanhoissa keinutuoleissa, joissa Roosevelt ja Churchill olivat istuneet toisen maailmansodan aikana. Tästä hetkestä otettu valokuva on päätynyt Jeltsinin vuoden 2000 muistelmiin. Clinton antoi fyysisen kopion kuvasta Jeltsinille jäähyväislahjaksi sen jälkeen, kun Jeltsin luopui presidenttiydestään: ”Kun Bill lähti, katsoin valokuvaa, jonka hän oli antanut minulle. Hän ja minä istuimme kuuluisissa Rooseveltin tuoleissa. Katsoimme kohti sinistä taivasta. Kaksi presidenttiä. Kaksi tavallista miestä. Se on hieno valokuva.”²⁶¹ Tämä on Jeltsinin ainoa maininta Hyde Parkin tapaamisesta. Selvästi hänelle merkitsi paljon tuo historiallinen ilmapiiri ja se, että hän sai jakaa sen Clintonin kanssa. Kenties hän koki heidän

²⁵⁹ Sarotte 2021, 232–233, 236; Talbott 2002, 177.

²⁶⁰ Talbott 2002, 178–179.

²⁶¹ Jeltsin 2000, 382.

olleen nykypäivän versiot Rooseveltista ja Churchillista, jotka yhdessä ratkoivat globaaleja ongelmia.

Heti Hyde Parkin tapaamisen alussa Jeltsin ilmaisi haluavansa löytää Clintonin kanssa kompromissin, jossa molemmat osapuolet tulisivat hieman toisiaan vastaan. Hän totesi, että viime kuukausina Yhdysvaltojen ja Venäjän väliset suhteet olivat ajautuneet sivuraiteille, mutta hän ei uskonut sen johtuvan hänestä itsestään tai Clintonista, eikä hän kokenut heidän välillään olevan epäluottamusta. Hän kertoi Clintonille, että Naton täydellinen vastuu Bosnian tilanteesta asetti hänet huonoon asemaan kotimaassaan, koska hänen vastustajansa kokivat, että Jeltsin oli myynyt itsensä lännelle. Jeltsin vaati Natoa löytämään keinon, jolla Venäjä pääsisi mukaan Bosniaan ilman, että se toimisi Naton alaisuudessa. Jos tämä ei onnistuisi, Jeltsin ilmoitti sen aiheuttavan suoraan sen, että hän häviäisi vuoden 1996 presidentinvaalit. Lopulta Jeltsin ja Clinton pääsivät alustavaan sopimukseen siitä, että Venäjä lähettäisi Bosniaan omia rauhanturvajoukkojaan, jotka toimisivat jonkinasteisessa yhteistyössä Nato-joukkojen kanssa. Kun tästä kaikesta oli sovittu, Jeltsin totesi Clintonille, että heidän välinen kumppanuutensa oli heidän arvokkain asiansa ja että koko maailma tarvitsi sitä. Jeltsinin ajatuksissa heidän perintönsä – ”Billin ja Borisin” perintö – jäisi elämään, vaikka he jättäisivätkin tulevaisuudessa roolinsa maidensa presidentteinä.²⁶²

Jo Hyde Parkissa oli nähtävissä, että Jeltsinin terveydentila oli jälleen heikentynyt. Kolme päivää tapaamisen jälkeen, 26.10.1995, Jeltsin sai sydänkohtauksen.²⁶³ Tämä ei toki ollut Jeltsinin ensimmäinen sydänkohtaus, mutta se oli siihen mennessä kaikkein vakavin. Tämä tuli ilmeisesti Jeltsinille jonkinlaisena yllätyksenä:

Useimmat johtajat tyypillisesti jättävät huomiotta oman terveytensä. - - Pidin itseäni aina poikkeuksena heidän joukossaan. Harrastin urheilua; minulla ei ollut isoa vatsaa; kävin uimassa jäisessä vedessä; kävin hiihtämässä; pelasin lentopalloa ja tennistä ja rakastin kävelyä. - - Ja siksi luotin aina omaan kehooni. Ajattelin, että se parantuisi itsestään. Olin väärässä.²⁶⁴

Venäjän kansan keskuudessa levisi huhuja Jeltsinin terveydentilasta ja jopa potentiaalisesta kuolemasta. Kulisseissa käytiin kamppailua siitä, kuka olisi Jeltsinin seuraaja. Kaikkien yllätykseksi Jeltsin kuitenkin palasi julkisuuteen joulukuun alussa, antaen lyhyitä haastatteluja

²⁶² Talbott 2002, 180–181, 183.

²⁶³ Sarotte 2021, 237.

²⁶⁴ Jeltsin 2000, 15.

sairaalasta käsin, näyttäen jo terveemmältä. Jeltsinille tuli kuitenkin lisää huonoja uutisia Venäjän parlamenttivaaleista joulukuun 17. päivänä. Kommunistit ja äärioikeisto Žirinovskin johdolla lujittivat valtaansa duumassa.²⁶⁵ Samaan aikaan Tšetšenian tilanteessa ei ollut tapahtunut edistymistä ja Jeltsinin haaveet jatkokaudesta alkoivat näyttää yhä vaikeammilta:

Tällaisella moraalisen vastuun taakalla oli hyvin vaikeaa siirtyä toiselle kaudelle. Siinä tilassa olin, kun uusi vuosi oli alkamassa. Se oli vuosi, jolloin ei vain maan, vaan myös minun itseni oli tehtävä suuri valinta, asettuisinko ehdolle toiselle kaudelle kesäkuun presidentinvaaleissa ja kohtaisinko heinäkuun toisen äänestyskierroksen.²⁶⁶

Jeltsinin läheisimmätkään ihmiset eivät uskoneet hänen menestymismahdollisuuksiinsa vaaleissa. Hänen kannatuslukunsa liikkui 5 ja 8 prosentin välillä, kun taas hänen tärkeimmän vastustajansa, Venäjän kommunistisen puolueen johtajan Gennadi Zjuganovin, kannatuslukemat olivat noin 20 prosentin tienoilla.²⁶⁷ Jeltsin päätti silti asettua ehdolle, omien sanojensa mukaan siksi, että hän koki jonkinlaisen valaistumisen hetken ja toisaalta hän ei halunnut jättää maata kommunistien käsiin:

Sanoin itselleni, ”jos minä asetun ehdolle, voitan heidät varmasti. Tiedän sen! Huolimatta kaikista ennusteista, huolimatta kaikista mittauksista, huolimatta poliittisesta eristämisestäni. Minä tulen voittamaan.” Ajatus lähtemisestä ja siten kommunistien valtaannousun mahdollistamisesta oli sietämätön.²⁶⁸

Vuonna 1996 Jeltsin aloittaisi raskaan vaalikampanjansa lännen tukemana. Kampanjointi tulisi kuitenkin käymään kalliiksi Jeltsinin terveydelle, vaikuttaen hänen kykyynsä toimia presidenttinä.

²⁶⁵ Shevtsova 1999, 142–143, 148.

²⁶⁶ Jeltsin 2000, 16.

²⁶⁷ Shevtsova 1999, 155–156.

²⁶⁸ Jeltsin 2000, 17.

4 ”Emme rakenna diplomatiaamme voimankäytöllä.”

Jeltsin ilmoitti virallisesti asettuvansa ehdolle presidentinvaaleissa 15.2.1996.²⁶⁹ Samoihin aikoihin hän mylläsi hallintoaan ja nosti uudeksi ulkoministerikseen Jevgeni Primakovin. 21.2. Clinton soitti Jeltsinille kannustuspuhelun, jossa tämä onnitteli Jeltsiniä päätöksestä pyrkiä uudestaan presidentiksi. Samalla hän totesi ymmärtävänsä, että Jeltsin tulee kokemaan vaikean taistelun, kuten hän itsekin tulevissa Yhdysvaltojen presidentinvaaleissa, mutta uskovansa siihen, että Jeltsin tulee voittamaan. Puhelun aikana Jeltsin varmisti Clintonilta, että heidän sopimuksensa oli voimassa ja Naton laajentumiskehitys olisi tauolla vuoden 1996 ajan. Clinton vahvisti asian olevan näin. Kiitollisena tästä Jeltsin esitti vielä yhden toiveen puhelun lopussa: IMF:n johtaja Michel Camdessus oli tulossa vierailulle Moskovaan ja Jeltsin toivoi, että Clinton voisi edesauttaa IMF:ää antamaan Venäjälle vähintään 9 miljardin dollarin lainan. Tämän rahan Jeltsin sanoi käyttävänsä ”sosiaalisiin ongelmiin” ennen vaaleja. Clinton lupasi auttaa Jeltsiniä asiassa. Puhelun päättyessä Jeltsin lähetti vielä ison halauksen Clintonille.²⁷⁰

Yhdysvallat ja muut länsimaat olivat valmiita auttamaan Jeltsiniä voittoon. Clinton onnistui vakuuttamaan IMF:n myöntämään Venäjälle 10.2 miljardin dollarin lainan. Laina oli siinä mielessä poikkeuksellinen, ettei sitä ollut – aikaisempien lainojen tapaan – sidottu minkäänlaisiin vaatimuksiin Venäjän talousuudistuksia kohtaan. Oli jopa räikeän selvää, että IMF:n rahojen tarkoituksena oli auttaa Jeltsiniä voittamaan vaalit. Nämä rahat mahdollistivat sen, että kun Jeltsin matkusti keväällä ja kesällä 1996 ympäri Venäjää, hän pystyi jakamaan rahaa paikallisille yhteisöille sekä maksamaan rästissä olleita valtion työntekijöiden palkkoja ja eläkkeitä. Kohlin ja Clintonin keskustellessa Venäjän vaaleista, Kohl uskoi, että Jeltsin voittaa varmasti, jos hän jatkaa rahan antamista kansalaisilleen ja että lännen oli jatkettava hänen tukemistaan, joskin jossain määrin hienovaraisesti. Clinton oli samaa mieltä todeten, että mikäli tuki olisi liian selkeää, se voisi pidemmällä tähtäimellä tehdä hallaa Jeltsinin kampanjalle.²⁷¹

²⁶⁹ Sarotte 2021, 247.

²⁷⁰ ”Memorandum of Telephone Conversation: The President’s Discussion with President Yeltsin on the Russian Election, Bilateral Relations, START II Ratification and NATO”. Yhdysvaltojen kansallisten turvallisuusarkiston verkkosivut. <<https://nsarchive.gwu.edu/document/16826-document-06-memorandum-telephone-conversation>> [luettu 20.12.2024].

²⁷¹ Sarotte 2021, 247–248.

Tässä luvussa käsitellään aikakautta alkuvuodesta 1996 aina vuoden 1999 loppuun asti. Vuotta 1996 leimasivat Venäjän presidentinvaalit, joissa Jeltsin kampanjoi, kuten yllä oleva kappale osoittaa, pitkälti länneltä saatujen rahojen voimin. Raskas vaalikampanja päättyi siihen, että Jeltsin koki jälleen uuden sydänkohtauksen. Tällä kertaa hänen sairaslomansa oli pitkä: hän oli poissa noin kahdeksan kuukauden ajan. Palatessaan takaisin töihin hän joutui heti tekemään konkreettisia päätöksiä Naton laajentumisen suhteen. Samaan aikaan Venäjän ulkopolitiikka alkoi muotoutua uusiksi, kun uusi ulkoministeri Primakov alkoi kehittää konseptiaan moninapaisesta maailmasta, jossa erityisesti Kiinalla olisi iso rooli, ja näin Venäjän katse kääntyi lännen lisäksi myös Aasiaan. Tähän johti myös Venäjän pettymys länteen: Nato aloitti jälleen pommitukset entisen Jugoslavian alueella. Kosovon tilanne oli lähellä johtaa Venäjän ja Naton konkreettiseen yhteenottoon vuonna 1999. Kaiken tämän ohessa Jeltsinin terveystilanne heikkeni jatkuvasti, ja vuonna 1999 hän oli valmis ojentamaan viestikapulan itse valitsemalleen seuraajalleen, Vladimir Putinille.

4.1 Virtuaali-Jeltsin voittaa vaalit

G7-maat osoittivat konkreettisen tukensa Jeltsinin presidentinvaalikampanjalle saapumalla Moskovaan 1996 huhtikuussa. Kokoon tumisen julkilausuttuna tarkoituksena oli keskustella ydinaseturvallisuudesta. Niin Jeltsinille kuin lännen johtajillekin oli kuitenkin selvää, että tapahtuman tosiasiallinen tarkoitus oli auttaa Jeltsinin vaalikampanjaa osoittamalla, että hänellä oli lännen tärkeimpien kumppanien tuki takanaan. Ennen tapaamista Jeltsin kutsui Talbottin Moskovaan keskustelemaan. Hän totesi Talbottille, että tämän tuli teroittaa Clintonille, että hän ei saisi kohdella Jeltsiniä ikään kuin ”pikkuveljenään” Moskovassa, vaan kansalaisille tuli näyttää, että he olivat tasavertaiset suurvaltojen johtajat. Samalla hän vaati, ettei Clinton saisi tavata Zjuganovia, hänen päävastustajaansa, kahden kesken. Talbott lupasi, ettei kahdenkeskistä tapaamista tule. Lopuksi Jeltsin vaati vielä amerikkalaisia ja Clintonia muistamaan, että hän oli Venäjän ensimmäinen demokraattinen presidentti, joka oli onnistunut tuhoamaan Neuvostoliiton ja kommunismin.²⁷² Jeltsinillä oli selvästi edelleen jonkinlainen ajatus siitä, että Yhdysvallat ja muu länsi ei kohdellut häntä ja Venäjää oikealla tavalla, ja hän halusi muistuttaa, että oli noussut asemaansa omilla avuillaan, ei lännen tuella.

²⁷² Talbott 2002, 197–198.

Kaikesta huolimatta Jeltsin oli hyvin tyytyväinen siihen, että lännen johtajat saapuivat Moskovaan:

Muistan Moskovassa vuoden 1996 alussa pidetyn ydinturvallisuutta käsitelleen poikkeuksellisen huippukokouksen. Se oli ensimmäinen Venäjällä pidetty huippukokous; pelkästään sillä oli valtava poliittinen merkitys. - - Tämä ennennäkemätön kahdeksan maan johtajan kokous oli korvaamaton moraalisen tuen osoitus minulle.²⁷³

Jeltsinin vaalikampanja oli pitkä ja laaja:

Se oli todennäköisesti ensimmäinen kerta, kun olin osallistunut niin laajaan kampanjaan: lensin ympäri maata. Tapasin valtavasti ihmisiä joka päivä. Puhuin stadioneilla, urheiluareenoilla ja konserttisaleissa, joiden yleisö koostui metelöivistä, viheltävistä ja taputtavista nuorista. Ja se antoi minulle valtavasti voimaa.²⁷⁴

Jeltsinillä ei ollut kokemusta tämän mittaluokan vaaleista ja hänen kampanjointitavassaan oli tuttuja piirteitä länsimaisista vaaleista: pitkä ja huolella suunniteltu kampanja, jonka aikana hän tapasi tärkeitä kohderyhmiä ja oli jatkuvasti esillä. Yksi selitys tähän on se, että Clinton oli lähettänyt Jeltsinin avuksi amerikkalaisia poliittisia konsultteja, jotka tekivät Moskovassa töitä Jeltsinin kampanjan eteen neljän kuukauden ajan. Yksi näistä konsulteista oli työskennellyt aiemmin Clintonin kuvernöörkampanjassa. Amerikkalaiset toivat ”länsimaista kampanjointityyliä” Jeltsinin tiimiin: he tekivät erilaisia mielipidemittauksia ja hioivat Jeltsinin kampanjan viestintää. Koska Jeltsin ei henkilönä ollut tuohon aikaan Venäjällä suosittu, keskittyivät amerikkalaiset konsultit kommunistipoliitikko Zjuganovin ja muiden Jeltsinin vastaahdokkaiden mustamaalaamiseen. Konsultit työskentelivät kulisseeissa piilossa, koska Jeltsinin ja amerikkalaisten pelkona oli, että heidän roolinsa nähtäisiin ulkomaisena vaikuttamisena.²⁷⁵

Jeltsin ei vuoden 2000 muistelmissaan mainitse mitään näistä amerikkalaisista konsulteista. Mielenkiintoista on, että Clinton sivuaa aihetta omissa muistelmissaan kirjoittaessaan Jeltsinin kampanjoinnista: ”Tähän kampanjaan sisältyi amerikkalaismallisia vaalitapahtumia ja televisiomainoksia.²⁷⁶” Minkäänlaista suoraa mainintaa siitä, miksi kampanja oli ollut

²⁷³ Jeltsin 2000, 139.

²⁷⁴ Jeltsin 2000, 39.

²⁷⁵ Strickland 2020, 173–174.

²⁷⁶ Clinton 2004, 707.

”amerikkalaismallinen”, Clinton ei kuitenkaan anna. Jeltsinin tiimillä oli amerikkalaisten avun lisäksi myös toinen etu taskussaan: Venäjän oligarkkien loputtomat rahahanat. Jeltsin avustajineen teki sopimuksen varakkaimpien oligarkkien kanssa siitä, että he tukivat rahallisesti hänen kampanjaansa, ja vastineeksi Kreml takasi heille erilaisia sisäpiirikauppoja. Käytännössä tilanne johti siihen, että valtion omaisuutta huutokaupattiin polkuhinnoilla etukäteen valituille henkilöille.²⁷⁷ Oligarkit tukivat Jeltsinin uudelleentalintaa, koska olivat huolissaan siitä, mitä heille ja heidän omaisuudelleen tapahtuisi, mikäli kommunistien Zjuganov nousisi valtaan. Koska vuonna 1996 käytännössä kaikki media oli joko oligarkkien tai valtion omistuksessa, oli heidän varsin helppoa aloittaa massiivinen informaatioisota Jeltsinin puolesta.²⁷⁸

Jeltsinillä oli siis sekä lännen että oman maansa rikkaimpien ja vaikutusvaltaisimpien ihmisten moraalinen ja konkreettinen tuki takanaan. Vain muutama päivä ennen vaalien ensimmäistä kierrosta kesäkuun puolivälissä, Ranskan presidentti Chirac ja Saksan liittokansleri Kohl antoivat Jeltsinin kampanjalle salaista lainaa yhteensä 5 miljardin dollarin edestä²⁷⁹. Ei siis ole suoranainen ihme, että Jeltsin sai vaalien ensimmäisellä kierroksella 16.6.1996 35.3 prosenttia äänistä, vaikka hänen kannatuksensa oli vain muutamaa kuukautta aiemmin ollut ylimmilläänkin noin 8 prosentin tietämissä. Zjuganov sai ensimmäisellä kierroksella 32 prosenttia äänistä, mikä tarkoitti sitä, että nämä kaksi miestä kohtaisivat toisensa 3.7. toisella kierroksella.²⁸⁰ Ennen toista kierrosta Jeltsinille tapahtui kuitenkin katastrofi. Hän koki uuden, erittäin vakavan sydänkohtauksen: ”Se tapahtui kesäkuun 26. päivänä, muutama päivä ennen toista vaalikierrosta. - - Kipu viilsi suoraan lävitseni, valtava, musertava kipu.”²⁸¹

Jeltsinin kampanjatiimi teki nopean päätöksen siitä, että Jeltsinin sairaus piilotettaisiin yleisöltä. He loivat ”virtuaalisen” Jeltsinin, jota näytettiin mediassa lavastetuissa haastatteluissa, joita ei tosiasiallisesti koskaan tapahtunut, ja häneltä julkaistiin esinauhoitettuja puheita.²⁸² Jeltsin itse kuvailee tilannetta hankalaksi:

Kaikki tapaamiseni ja vierailuni ensimmäisen ja toisen kierroksen välillä oli peruttava. Kasvojen pelastava tekosyymme oli taktiikan muutos: Presidentin voitto oli taattu. Meidän piti myös yrittää estää vuodot sairaudestani ja salata tiedot kaikilta. Perheeni

²⁷⁷ Talbott 2002, 221.

²⁷⁸ Kotz & Weir 2007, 262–263.

²⁷⁹ Shevtsova 2010, 23.

²⁸⁰ Kotz & Weir 2007, 263.

²⁸¹ Jeltsin 2000, 35.

²⁸² Kotz & Weir 2007, 264.

ulkopuolella vain lääkäriini ja lähipiiriini kuuluneet vartijat ja avustajat tiesivät sydänkohtauksesta. Tietenkin avustajani ja minä kävelimme nuoralla. Ja oliko todella sallittua salata tällainen tieto yleisöltä? Tänäkin päivänä olen varma siitä, että jos olisimme antaneet voiton Zjuganoville tai lykänneet vaaleja, Venäjä olisi kärsinyt paljon pahemmin.²⁸³

Jeltsinin tiimin taktiikka toimi, ja hän voitti vaalien toisen kierroksen saamalla 54 prosenttia äänistä. Vaalien rehellisyyttä epäiltiin Venäjällä laajasti ja todisteita vaalivilpistä oli runsaasti.²⁸⁴ Joka tapauksessa Jeltsin oli nyt virallisesti valittu uudelle kaudelle:

Minä voitin. Se oli fantastinen, uskomaton saavutus. Vuoden alussa edes lähimmät avustajani eivät uskoneet minun pystyvän siihen, mutta olin todistanut heidät vääräksi. Voitin kaikista ennusteista huolimatta, huolimatta heikoista arvosteluista, huolimatta sydänkohtauksestani ja poliittisista kriiseistä, jotka olivat kummitelleet ensimmäistä kauttani presidenttinä. Vaikka halusin hyppiä ja tanssia, makasin sairassyngyssäni ja tuijotin jännittyneenä kattoon.²⁸⁵

Jeltsinin periksiantamattomuudella oli oma osansa siinä, että hän voitti vaalit, mutta on myös selvää, että ilman sairautensa piilottelua, lännen ja oligarkkien erittäin avokätistä tukea ja todennäköisesti jonkinlaista vaalivilppiä, ei hän olisi tullut uudelleenvalituksi. Vielä muutama kuukausi ennen vaaleja hän oli kaikkein epäsuosituin kaikista ehdokkaista. Lännessä kuitenkin huokaistiin helpotuksesta, kun Jeltsinin voitto varmistui. Shevtsova kirjoittaa siitä, miten 1990-luvun puolivälissä Washingtonissa, Berliinissä, Lontoossa ja Pariisissa poliitikoilla oli hyvin vähän kärsivällisyyttä puheille, joissa kritisoitiin Jeltsiniä. Lännelle Jeltsin oli edelleen antikommunismien symboli ja niin pitkään, kun hän oli vallassa, Venäjän hallinnon toimet erityisesti sisäpolitiikassa eivät huolestuttaneet lännen johtajia juuri ollenkaan. Lännen tärkein huolenaihe oli pitää kommunistit poissa vallasta Venäjällä.²⁸⁶ Tästä syystä länsi oli valmis tukemaan Jeltsiniä niin avokätisesti ja esimerkiksi lykkäämään Naton laajentumisprosessia Venäjän vaalien jälkeiseen aikaan. Presidentinvaalit olivat osoitus siitä, että länsi oli riippuvainen Jeltsinistä – ja tämä ei varmastikaan jäänyt Jeltsiniltä huomaamatta.

Jeltsin ei vaalivoittonsa jälkeen ollut halukas kertomaan julkisuudessa terveysongelmistaan. Hän piti hyvänä neuvostoaikeista tapaa: mitä vähemmän kansa tiesi johtajansa terveyshuolista, sitä rauhallisempina he pysyisivät. Toisaalta hän myös koki, että hänen ongelmasta olivat

²⁸³ Jeltsin 2000, 36.

²⁸⁴ Kotz & Weir 2007, 264.

²⁸⁵ Jeltsin 2000, 38.

²⁸⁶ Shevtsova 2010, 23.

henkilökohtaisia, eivätkä kuuluneet kansalle.²⁸⁷ Lopulta hänen tyttärensä Tanya vakuutti isänsä siitä, että hänen tulisi kertoa sairaudestaan julkisuudessa, koska hänen poissaolonsa ilman selityksiä olisi kummallista ja herättäisi kysymyksiä. Jeltsin kertoi 5.9.1996 televisiossa Venäjän kansalle, että hänen sydämensä ei voinut hyvin ja että hänelle tehtäisiin jonkinlainen operaatio kuun lopussa Moskovassa. Kyseessä ei ollut mikä tahansa operaatio, vaan hänelle tehtiin avosydänleikkaus. Lääkärien mukaan hänen kuntonsa oli niin huono, että ilman operaatiota hänellä olisi vain muutama vuosi elinaikaa jäljellä.²⁸⁸

Vielä ennen operaatiota 7. syyskuuta Saksan liittokansleri Kohl vieraili Moskovassa Jeltsinin luona. Naton laajentumisen kannattajien keskuudessa lännessä oli herännyt ajatus siitä, että nyt kun Jeltsin oli voittanut vaalit ja hän oli heikossa kunnossa, voisi hetkeä hyödyntää ja viedä laajentuminen nopeasti maaliin. Kohl oli kuitenkin huolissaan siitä, mitä tämä tekisi Venäjän ja lännen suhteille pitkällä aikavälillä. Jeltsin osoitti jälleen luottamustaan Kohliin kertomalla hänelle rehellisesti terveydentilastaan ja avautumalla huolistaan liittyen tulevaan leikkaukseen. Hän myönsi jopa harkinneensa operaation suorittamista Saksassa tai Yhdysvalloissa, mutta ymmärsi, että sitä olisi liian vaikeaa myydä Venäjän kansalle. Vierailun jälkeen Kohl painotti Clintonille, ettei Naton tulisi lähettää kutsuja uusille maille vielä vuonna 1996, koska Venäjää ei pitänyt nyt painostaa liikaa. Clinton oli samaa mieltä ja ilmoitti myös Ranskan presidentille Chiracille, ettei Naton tulisi luoda mielikuvaa siitä, että se olisi hyödyntämässä Jeltsinin terveysongelmia. Odotus ei kuitenkaan kestänyt kauaa, sillä kutsut lähtisivät vuonna 1997.²⁸⁹ Clinton otti Jeltsiniin vielä yhteyttä 15.9.1996 toivottaen tälle voimia tulevaan leikkaukseen. Samalla hän lupasi auttavansa Kohlin ja Chiracin kanssa Jeltsiniä kaikin mahdollisin tavoin, eivätkä he tulisi järjestämään Jeltsinille minkäänlaisia yllätyksiä tämän poissaolon aikana.²⁹⁰

Jeltsinin leikkaus viivästyi, koska hänen piti ennen sitä saada itseään hieman parempaan kuntoon. Lopulta hänet leikattiin 5. marraskuuta:

Operaatiostani ei ole mitään erityistä kerrottavaa. Se tapahtui 5. marraskuuta. - - Neljän sepelvaltimon ohituksen, kuten alun perin oletettiin, sijaan tarvittiinkin viisi.

²⁸⁷ Jeltsin 2000, 43–44.

²⁸⁸ Colton 2008, 376–377.

²⁸⁹ Sarotte 2021, 261–262.

²⁹⁰ ”Memorandum of Telephone Conversation: Conversation with President Boris Yeltsin of Russia”. Yhdysvaltojen kansallisen turvallisuusarkiston verkkosivut. <<https://nsarchive.gwu.edu/document/16829-document-08-memorandum-telephone-conversation>> [luettu 22.12.2024].

Amerikkalainen kirurgi - - ja kaksi kansleri Helmut Kohlin lähettämää saksalaista sepelvaltiomokirurgia - - seurasivat operaatiota videon välityksellä.²⁹¹

Operaatio kesti 7 tuntia ja Jeltsinin toipumisprosessi oli pitkä. Joulukuun 23. päivänä hän pystyi ensimmäisen kerran palaamaan Kremliin muutamaksi tunniksi, mutta jo 7.1.1997 hän palasi takaisin sairaalaan, tällä kertaa keuhkokuumeen takia.²⁹² Positiivista oli kuitenkin se, että Tšetšeniaan saatiin loppuvuodesta 1996 viimein neuvoteltua rauha, ja näin ensimmäinen Tšetšenian sota tuli päätökseensä.²⁹³ Hiljalleen Jeltsin pystyi palaamaan takaisin töihin, ja vuodesta 1997 olikin tulossa hänelle ja Venäjälle erittäin tapahtumarikas. Nyt oli viimein aika viedä Naton laajentuminen maaliin asti ja samalla määritellä, millaiset suhteet allianssi ja Venäjä rakentaisivat.

4.2 ”Invalidien huippukokous” Helsingissä

Jeltsinin pitkittynyt poissaolo Kremlistä ja julkisuudesta johti siihen, että kommunistit aloittivat duumassa vuoden 1997 alussa kampanjan, jonka tarkoituksena oli erottaa Jeltsin presidentin virasta. Maan perustuslaki oli kuitenkin epäselvä sen suhteen, kenellä oli valta erottaa presidentti, ja koska Jeltsin ei suostunut eroamaan, ei mitään tapahtunut. Jeltsinin avustajat vakuuttivat, että presidentti kykeni tekemään ”paperitöitä”, mutta kulisseyksissä alettiin jo puhua Jeltsinin jälkeisestä ajasta. Samalla Jeltsinin kannatus sulki jälleen pohjalukemiin kansalaisten keskuudessa.²⁹⁴ Vastoin kaikkia odotuksia Jeltsin kuitenkin palasi takaisin töihin helmimaaliskuussa, ja hänen ensimmäinen matkansa Venäjän ulkopuolelle suuntautui Helsinkiin.

Jeltsin ja Clinton tapasivat Helsingissä 20.–21.3.1997. Tapaamisen agendana oli jälleen kerran Naton laajentuminen. Koska Nato oli nyt virallisesti päättänyt lähettää kutsut uusille valtioille vuonna 1997, oli Clinton todennut avustajilleen ennen presidenttien tapaamista Helsingissä, että laajentuminen oli yksinkertaisesti asia, joka Jeltsinin oli sisäistettävä ja jota ei voi välttää. Clinton halusi kuitenkin välttää tilanteen, jossa Jeltsin näyttäytyisi häviäjänä. Siksi hän oli valmis avaamaan Venäjälle ovia muihin instituutioihin, joiden jäsen Venäjä ei vielä ollut, kuten

²⁹¹ Jeltsin 2000, 45–46.

²⁹² Colton 2008, 379.

²⁹³ Shevtsova 1999, 203.

²⁹⁴ Shevtsova 1999, 208–209.

Pariisin klubiin²⁹⁵ ja Maailman kauppajärjestykseen.²⁹⁶ Jeltsin oli itse jo pitkään toivonut, että Venäjä otettaisiin virallisesti mukaan G7-maihin ja tästä instituutiosta alettaisiin puhua G8-maina. Muutama viikko ennen Helsingin tapaamista Jeltsin esitti jälleen kyseisen pyynnön Clintonille. Clinton olisi halunnut omien sanojensa mukaan suostua pyyntöön siltä istumalta, mutta vielä tuolloin Yhdysvaltojen valtiovarainministeriö ei suostunut pyyntöön Venäjän heikon taloustilanteen vuoksi.²⁹⁷

Näistä asetelmista presidentit delegaatioineen kokoontuivat Helsinkiin. Ihmiset odottivat näkevänsä fyysisesti heikossa kunnossa olevan Jeltsinin. Helmut Kohl oli vierailut Jeltsinin luona Moskovassa tammikuun alussa ja viestinyt matkan jälkeen Clintonille, ettei Jeltsinin elinvoimaisuudesta ollut juuri mitään jäljellä. Kohl oli huolissaan, ettei sydänleikkaus ollut vienyt Jeltsinin terveyttä parempaan suuntaan ja että nyt oli korkea aika viedä Naton laajentumisprosessi eteenpäin, koska Jeltsin ei välttämättä olisi heidän keskuudessaan enää kauaa. Kohl ei uskonut Jeltsinin kestävän edes toista presidenttikauttaan loppuun asti.²⁹⁸ Kohlin johtopäätökset Jeltsinin terveydestä näyttäytyvät kuitenkin jälkikäteen jossain määrin hätköidyiltä. Colton kuvailee, että sen jälkeen, kun Jeltsin palasi takaisin töihin helmimaaliskuussa, oli hän vuoden loppuun asti varsin aktiivinen ja hyvässä kunnossa²⁹⁹. Jeltsin itse kuvailee, että sydänleikkauksen ja pitkän toipumisajan jälkeen ”kaikki ympärilläni huomasivat, että olin lahtunut ja liikuin kevyemmin. En kävellyt; minä juoksin. Aloin puhua nopeammin. En edes tunnistanut itseäni peilistä.”³⁰⁰

Jeltsin ei siis ilmestynyt Helsinkiin niin heikossa kunnossa, kuin monet oletivat. Itse asiassa Clinton saapui paikalle vaikeassa tilanteessa: hän oli telonut polvensa juuri ennen matkaa ja oli siksi pyörätuolissa. Yhdysvaltojen uusi ulkoministeri Madeleine Albright kutsuikin Helsingin tapaamista ”invalidien huippukokoukseksi”, ottaen huomioon molempien presidenttien terveystilanteet.³⁰¹ Kun presidentit kävivät töihin Helsingissä, Jeltsin aloitti keskustelun toteamalla, että tällä tapaamisella oli valtava strateginen merkitys Euroopalle ja koko

²⁹⁵ Pariisin klubi on vuonna 1956 perustettu julkisten velkojien epävirallinen ryhmä. Sen tarkoituksena on etsiä ratkaisuja velallisvaltioiden maksuvaikeuksiin. ks. ”Pariisin klubi”. Valtiovarainministeriön verkkosivut. <<https://vm.fi/kansainvaliset-rahoitusasiat/pariisin-klubi>> [luettu 9.5.2024].

²⁹⁶ Talbot 2002, 237, 242.

²⁹⁷ Clinton 2004, 740.

²⁹⁸ Sarotte 2021, 265–266.

²⁹⁹ Colton 2008, 379.

³⁰⁰ Jeltsin 2000, 49.

³⁰¹ Sarotte 2021, 268–269.

maailmalle. Jeltsin koki tärkeäksi, etteivät Venäjän ja lännen suhteet ottaisi takapakkia ja että he kulkisivat kohti uutta vuosituhatta tasapainoisessa ja rauhallisessa tilanteessa.³⁰² Clinton esitti Jeltsinille toiveensa siitä, että Nato laajentuisi ja samalla allekirjoittaisi yhteistyösopimuksen Venäjän kanssa. Jeltsin esitti Clintonille vastatoiveena, että Nato ei laajentuisi entisiin Varsovan liiton maihin, jättäen siten ulkopuolelleen esimerkiksi Baltian maat ja Ukrainan.³⁰³ Jeltsin ilmaisi olevansa valmis tekemään asiasta Clintonin kanssa suullisen, niin sanotun herrasmiehsopimuksen.³⁰⁴ Clinton ilmoitti, ettei voinut suostua tähän. Hän huomautti, että jos Nato jättäisi Varsovan liiton maat suunnitelmiensa ulkopuolelle, tarkoittaisi se käytännössä sitä, että se ilmoittaisi vetävänsä Eurooppaan uuden rajan.³⁰⁵

Jeltsin jatkoi vielä yrittämistä. Hän halusi, että Clinton lupaisi hänelle edes sen, ettei Nato ottaisi uusia jäseniä lähitulevaisuudessa. Clinton ei kuitenkaan suostunut Jeltsinin pyyntöön. Hän selitti Jeltsinille, ettei luvassa ole massiivista ja nopeaa laajentumista, ja että Nato on valmis toimimaan läpinäkyvästi prosessissa. Toisaalta Clinton myös muistutti, ettei hän voi tehdä sopimuksia ja sitoumuksia Naton puolesta, eikä estää maiden pääsyä sotilasliittoon. Clinton totesi, että paras vaihtoehto Venäjälle olisi allekirjoittaa yhteistyösopimus Naton kanssa, koska muut vaihtoehdot saisivat Venäjän näyttämään heikolta. Tämän jälkeen Jeltsin lähti vielä viimeiseen yritykseen ja halusi Clintonin lupaavan, etteivät entiset Neuvostoliiton maat olisi mukana ensimmäisillä Naton laajentumiskierroksilla. Clinton ei taipunut. Hän muistutti Naton toimivan konsensusperiaatteella, ja että kaikilla halukkailla mailla tulee olla mahdollisuus liittyä Natoon. Tässä vaiheessa Jeltsin luovutti ja totesi ainakin yrittäneensä.³⁰⁶

Mielenkiintoisena seikkana Helsingin kokouksesta puhuttaessa on vertauskuva, joka ilmenee sekä Jeltsinin että Talbottin muistelmissa. Talbott lähti Helsingistä Brysseliin Naton päämajaan kertomaan Naton ja sen potentiaalisten uusien jäsenmaiden kannalta hyvät uutiset koskien Helsingin tapaamista ja Jeltsinin ”suostumista” Naton laajentumiseen. Uutiset kerrottuaan hän kuvailee tunnelman muuttuneen helpottuneeksi ja iloiseksi, koska erityisesti Keski-Euroopan maat, jotka pyrkivät Natoon, olivat pelänneet, että Helsinki olisi ”uusi Jalta”.³⁰⁷ Jaltalla tarkoitetaan tässä tilanteessa Jaltan konferenssia, joka pidettiin Krimin niemimaalla vuonna

³⁰² Talbott 2002, 238.

³⁰³ Clinton 2004, 740.

³⁰⁴ Talbott 2002, 240.

³⁰⁵ Clinton 2004, 740–741.

³⁰⁶ Talbott 2002, 241.

³⁰⁷ Talbott 2002, 243.

1945 toisen maailmansodan lähentyessä päättymistään. Konferenssiin osallistui Yhdysvaltojen, Iso-Britannian ja Neuvostoliiton johtajat. Konferenssin päätösten seurauksena Eurooppa jakautui lopulta itä- ja länsiblokkeihin. Tämä jätti esimerkiksi Puolan, Tšekin (silloinen Tšekkoslovakia) ja Unkarin pitkälti Neuvostoliiton armoille. On ymmärrettävää, että kyseisten maiden johtajat olivat hyvin helpottuneita Helsingin kokouksen lopputulemasta ja siitä, että niillä oli nyt mahdollisuus päästä osaksi Natoa ja tiivistää suhteitaan länteen.

Myös Jeltsin nostaa esille Jaltan konferenssin, mutta hyvin eri tavalla kuin Talbott. Hän kuvailee Helsingin tapaamisen olleen unohtumaton siksi, että Clinton saapui paikalle pyörätuolissa:

Olin juuri käynyt läpi sydänoperaation, joten kaikki odottivat näkevänsä heikon Jeltsinin ja terveen Clintonin. Tilanne oli kuitenkin päinvastainen. Yhdessä vaiheessa työnsin Clintonin pyörätuolia vähän aikaa. Tilanne vaikutti olleen hänelle hieman epämiellyttävä, mutta hän hymyili silti kameroille. Nämä kuvat näytettiin kaikkialla maailmassa. Kuva oli symbolinen: Se ei ollutkaan terve Amerikka, joka työnsi sairasta Venäjää pyörätuolissa; sen sijaan Venäjä auttoi Yhdysvaltoja. Kuva palautti myös mieleen sodanjälkeisen Jaltan sopimukset, jotka neuvotteli mahtava Yhdysvaltojen presidentti Franklin Roosevelt, joka oli myös pyörätuolissa.³⁰⁸

Miksi Jeltsin nostaa Jaltan konferenssin esille muistelmissaan? Johtuiko se vain siitä, että Clinton oli Rooseveltin tapaan pyörätuolissa, ja tämä herätti Jeltsinissä miellelyhtymän Jaltaan? Vai viittaako Jeltsin tällä ajatukseen siitä, että hän ja Clinton – jonka hän rinnastaa muistelmissaan Rooseveltiin – neuvottelivat Helsingissä Jaltan konferenssin hengessä? Kuten jo aiemmin on tullut ilmi, yksi syy sille, miksi Venäjä vastusti Naton laajentumista, oli se, että maa pelkäsi sen johtavan Euroopan jakautumiseen uudestaan. Tässäkin mielessä on ymmärrettävää, että Jalta pyöri Jeltsinin mielessä ja hän saattoi hyvinkin kokea Helsingin olleen ”uusi Jalta”. Jeltsinin lainaus on myös jälleen selvä merkki siitä, että hän halusi maailman näkevän Venäjän tasavertaisena Yhdysvaltojen rinnalla. Venäjä oli 1990-luvun aikana ollut monessa suhteessa ”oppipojan” roolissa maailmanpolitiikassa, mutta nyt Jeltsin tekee selväksi sen, ettei se suostu enää tähän asemaan.

Helsingin tapaamisesta ei löydy sellaisia valokuvia, joissa Jeltsin työntäisi Clintonia pyörätuolissa. Vaikuttaa siis siltä, että Jeltsin on keksinyt kuvien olemassaolon päästään tai ainakin liioitellut niiden merkitystä päästäkseen kertomaan tarinan, jossa ”vahva Venäjä”

³⁰⁸ Jeltsin 2000, 131–132.

työntää ”heikkoa Amerikkaa”. Helsingin tapaamisen konkreettista sisältöä hän kuvailee vain toteamalla, että ”Helsingissä julistin, että Nato oli tekemässä virheen, joka johtaisi uuteen vastakkainasetteluun idän ja lännen välillä. - - Venäjällä ei kuitenkaan ollut siltä osin mitään, millä vastustaa Natoa, joten uhkaavilla lausunnoilla ei ollut juurikaan painoarvoa.”³⁰⁹

Jeltsin ei kuitenkaan joutunut poistumaan tyhjin käsin Helsingistä. Clinton lupasi hänelle vastineeksi Naton laajentumiseen sekä Naton ja Venäjän yhteistyökumppanuuteen suostumisesta jäsenyyden tai ainakin jäsenyyden tukemisen uudessa G8-maiden liitossa, Maailman kauppajärjestössä ja muissa kansainvälisissä järjestöissä.³¹⁰ Näistä uusista mahdollisuuksista Jeltsiniä miellytti selvästi eniten jäsenyys G8-maissa.

G8-mailla (Group of Eight) tarkoitetaan Venäjän lisäksi Yhdysvaltoja, Iso-Britanniaa, Saksaa, Ranskaa, Italiaa, Kanadaa ja Japania. Ryhmä syntyi alun perin vuonna 1975 kuuden maan – Ranskan, Yhdysvaltojen, Italian, Saksan, Iso-Britannian ja Saksan – kesken. Se perustettiin epävirallisen dialogin harjoittamisen foorumiksi tärkeiden demokraattisten teollisuusvaltioiden johtajia varten. Kanada liittyi ryhmään vuonna 1977. Venäjä alkoi saada kylmän sodan päättymisen jälkeen kutsuja G7-tapaamisiin, mutta virallisesti siitä tuli ryhmän jäsen vuonna 1997.³¹¹ Jeltsin oli selvästi ärsyynyt siitä, että Venäjää roikotettiin ryhmän ulkopuolella ennen vuotta 1997:

...1990-luvulla Venäjä alkoi saada kutsuja G7-tapaamisiin, aluksi ”erityisvieraana”, joka oli suljettu talouskeskustelujen ulkopuolelle. Vaikutti siltä, että tämä ”seitsemän plus yksi” formaatti sopi monille jäsenmaille, koska se mahdollisti heidän lähentymisensä kanssamme. Mutta se sai Venäjän kokemaan itsensä pääsykoetta suorittavaksi opiskelijaksi. Tätä oli mahdotonta hyväksyä. Mielestäni kaksoisstandardeja ei pitäisi olla. Joko me olimme ryhmän jäseniä tai sitten emme.³¹²

G8 ei ole minkäänlainen virallinen instituutio tai kansainvälinen organisaatio, vaan pikemminkin eräänlainen klubi, jossa osallistujat voivat keskustella erilaisista ongelmista keskenään.³¹³ Ryhmän epävirallinen luonne todennäköisesti miellytti Jeltsiniä, joka ei nauttinut ulkopoliittikan virallisuudesta. Hän itse kuvailee Venäjän G8-ryhmään pääsyä omaksi saavutukseksi:

³⁰⁹ Jeltsin 2000, 131.

³¹⁰ Clinton 2004, 741.

³¹¹ Omer 2019, 49, 52.

³¹² Jeltsin 2000, 130–131.

³¹³ Omer 2019, 52.

Venäjältä tuli vihdoinkin täysivaltainen jäsen kesäkuussa 1997, Coloradon Denverin huippukokouksessa. Delegaatiomme osallistui lähes kaikkiin kokouksiin. Paradoksaalisella tavalla uskon, että tiukka kantamme Naton itälaajenemiseen, jonka olin muotoillut Helsingin Venäjä-Yhdysvallat-kokouksessa kuukausia aiemmin oli merkittävä tekijä siinä, että saavutimme tämän uuden statuksen.³¹⁴

Yllä oleva Jeltsinin lainaus on nähtävä siltä kannalta, että hän todennäköisesti yritti puhua sekä itselleen että Venäjän kansalle sen puolesta, että Venäjä todella saavutti jotain vastineeksi Naton itälaajentumisesta. On kuitenkin vaikea nähdä, että Naton laajentuminen ja G8-ryhmään kuulumisen olisivat millään tavalla verrannollisia. Nato oli massiivinen sotilasliitto, kun taas G8 oli löyhä klubi, joka ei tehnyt minkäänlaisia virallisia päätöksiä. Toisaalta G8 oli kaikkea sitä, mistä Jeltsin oli haaveillut, kun hän päätti viedä Venäjää ulkopoliittisesti kohti länttä. Klubissa hän oli samalla tasolla muiden tärkeimpien länsijohtajien kanssa, tasavertaisena:

Venäjä on yksi maailman vaikutusvaltaisimmista maista. Sen rakenne on ainutlaatuinen. Meillä on valtavat luonnonvarat, kehittynyttä teknologiaa, uskomattomat sisämarkkinat, korkeatasoiset työmarkkinat ja dynaaminen yhteiskunta. Siksi meidät otettiin mukaan G8:aan. Miksi pitäisimme itseämme köyhänä sukulaisena? Emme olleet klubin kahdeksanneksi paras jäsen. Päinvastoin meitä todella kunnioitettiin.³¹⁵

Yksi tärkeä aihe, jota Jeltsin pyrki G8-tapaamisissa nostamaan esille, oli Venäjän talouden integrointi osaksi lännen taloutta. Hän vaati kaikkien Venäjän kaupankäynnin rajoitusten poistamista ja että länsi tunnistaisi Venäjän markkinataloudeksi.³¹⁶ Jeltsin oli edelleen selvästi ärsyyntynyt siitä, että länsi ei tukenut Venäjän talousuudistuksia sillä tavalla, kuin Jeltsin olisi toivonut. Tämän ärtymyksen jakoi myös Jeltsinin uusi ulkoministeri Jevgeni Primakov, joka mylläsi Jeltsinin kanssa Venäjän ulkopoliittikan suuntaa vuodesta 1997 alkaen.

4.3 Moninapainen maailma ja ”suuren Euroopan” konsepti

Kun Jevgeni Primakov nousi Andrei Kozyrevin tilalle Venäjän ulkoministeriksi 1996 tammikuussa, halusi hän tehdä nopeasti selväksi olevansa erilainen kuin edeltäjänsä. Primakov oli vanha nomenklatuuran jäsen, entinen KGB:n työntekijä ja oli kuulunut Gorbatšovin

³¹⁴ Jeltsin 2000, 131.

³¹⁵ Jeltsin 2000, 137.

³¹⁶ Jeltsin 2000, 138.

lähipiiriin ennen Neuvostoliiton romahdusta. Primakov oli kritisoinut koko Kozyrevin ulkoministerikauden ajan tätä siitä, että tämä oli ollut liian länsimyoenteinen.³¹⁷ Kun Primakov aloitti ulkoministerinä, hän argumentoi uudenlaisen ulkopolitiikan puolesta, joka perustuisi tasapainoon ja monimuotoisuuteen. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että Primakov halusi rajoittaa Yhdysvaltojen hegemoniaa maailmanpolitiikassa luomalla moninapaisen maailman, jossa Venäjällä on toisaalta iso rooli, mutta myös tasapainoiset suhteet niin itään kuin länteenkin. Primakovin retoriikassa Venäjä oli sekä Eurooppaa että Aasiaa, ja tästä syystä sen geopoliittisiin intresseihin kuuluivat Yhdysvaltojen ja Euroopan lisäksi esimerkiksi Kiina ja Intia, joiden kanssa Primakov halusi perustaa strategisen allianssin.³¹⁸ Tämä uusi moninapaisuuteen ja tasapainotteluun pyrkivä ulkopolitiikka ei siis tarkoittanut sitä, että Venäjästä olisi tullut länsivastainen, vaan että sen oli kehitettävä omien intressiensä ja sijaintinsa pohjalta kansainvälisiä suhteitaan.³¹⁹ Yksi Venäjän ulkopolitiikan tärkeimmistä intresseistä oli maan taloustilanteen kohentaminen, ja tässä tilanteessa Kiina ja Intia olivat luontaisia kohteita. Maat olivat Venäjän merkittävimpiä kauppakumppaneita esimerkiksi sotavarusteiden osalta³²⁰.

Primakovin moninapaisuuteen pohjautuva ulkopolitiikka sai laajaa suosiota osakseen Venäjällä, erityisesti poliittisen eliitin keskuudessa. Myös Jeltsin omaksui tämän ulkopoliittisen vision, ainakin jossain määrin.³²¹ Erityisesti suhde Kiinaan on selvästi ollut Jeltsinille merkittävä 1990-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Vuoden 1990 muistelmissaan Jeltsin ei mainitse Kiinaa lainkaan ja vuoden 1994 kirjassa Kiina tulee mainituksi muutaman kerran ohimennen. Mutta vuoden 2000 muistelmissaan Jeltsin käy jo laajemmin läpi maiden välisten suhteiden kehittymistä:

...Kiinasta on hiljalleen tulossa yksi Venäjän tärkeimmistä strategisista kumppaneista. Voimakkaasti kehittyvän taloutensa kanssa Kiina on nyt liittymässä osaksi moninapaista maailmaa. Tänä päivänä Kiina - - on erilainen maa, moderni, dynaaminen valtio, joka kannattaa moniarvoista lähestymistapaa vaikeiden kansainvälisten ongelmien ratkaisemiseksi. Se on myös erittäin tärkeä liittolainen Venäjälle. - - Meille on ratkaisevan tärkeää käyttää Kiinan tukea perustaaksemme kollektiivisen turvallisuussysteemin alueelle. On monia tapoja, joilla Kiinan ja Venäjän yhteinen kanta voi muuttaa maailmantilannetta parempaan suuntaan...³²²

³¹⁷ Sarotte 2021, 249.

³¹⁸ Tsygankov 2022, 18, 69.

³¹⁹ Berger 2020, 135.

³²⁰ Kassianova 2008, 167.

³²¹ Tsygankov 2022, 70–71.

³²² Jeltsin 2000, 160–161, 164.

Tämän jälkeen Jeltsin kritisoi Yhdysvaltojen hegemoniaa:

Kiinalla ja Venäjällä on yhteinen lähestymistapa: kaikkia maailmankehityksen ohjauspaneelin nappeja ei tulisi painaa vain yhdellä kädellä. Kaikkia panoksia ei pidä asettaa vain yhteen maailman turvallisuusjärjestelmään, amerikkalaiseen. - - Mutta ei pidä myöskään luisua takaisin kylmän sodan suohon. Jatkuva vuoropuhelu tasavertaisten kumppanien välillä on välttämätöntä.³²³

Käytännössä Jeltsinin puheet Kiinasta, moninapaisuudesta ja Yhdysvaltojen hegemoniasta kuulostavat suoraan Primakovin ”opeilta”, mutta Jeltsin toteaa itse Kiinasta kirjoittaessaan: ”...Kiina oli aina tukenut konseptiani moninapaisesta maailmasta.³²⁴” Jeltsin siis väittää moninapaisen ulkopolitiikan olevan hänen keksintönsä, vaikka hän oli aiemmin ollut länsisuuntautuneen ulkopolitiikan kannattaja, eikä hän ollut ollut erityisen kiinnostunut esimerkiksi Kiinasta tai Intiasta ennen Primakovia. Jeltsin vieraili ensimmäisen kerran Kiinassa jo vuonna 1992³²⁵, mutta tästä hän ei mainitse mitään muistelmissaan. Kun hän vuoden 1994 muistelmissaan mainitsee muutaman kerran Intian ja Kiinan, puhuu hän niistä osana Venäjän ulkopolitiikan ”kolmansien maiden” strategiaa. Toisaalta hän myöntää samalla, että tämä strategia saattaa olla aikansa elänyt, eikä mitään kolmansia maita välttämättä enää edes ole olemassa.³²⁶ Kaiken kaikkiaan on selvää, että Kiina tai Intia eivät olleet Jeltsinin ulkopolitiikan prioriteettilistan kärjessä ennen Primakovin nousua ulkoministeriksi.

Vaikka Jeltsin muuta sanookin, oli moninapaisuuteen perustuva ulkopolitiikka Primakovin ajatus. Toisaalta sillä ei ole juurikaan merkitystä, kenen keksintö kyseessä oli, koska Jeltsinillä oli viimeinen sana ulkopoliittisissa asioissa ja päätöksissä. Erityisen hyvin tämä tuli ilmi, kun Jeltsin oli toipilaana sydänleikkauksensa jälkeen. Tämä tarkoitti, että Primakov pitkälti johti yksin Venäjän ulkopolitiikkaa syyskuusta 1996 aina vuoden 1997 alkuun asti. Primakov vaati tapaamisissaan amerikkalaisten kanssa näiden kunnioittavan Venäjää enemmän. Hän halusi paljastaa Naton laajentumisen taustalla olevat amerikkalaisten ”todelliset motiivit”, joiden hän uskoi perustuvan kyyniseen ajatusmaailmaan ja kilpailuhenkisyteen. Kun Jeltsin palasi

³²³ Jeltsin 2000, 164.

³²⁴ Jeltsin 2000, 163.

³²⁵ Yuan 1998, 72.

³²⁶ Jeltsin 1994, 226.

takaisin töihin, hän vaati Primakovia hillitsemään retoriikkaansa Yhdysvaltoja kohtaan. Jeltsin ei halunnut vastakkainasettelua lännen kanssa ja Primakov joutui taipumaan.³²⁷

Vaikka Jeltsin halusi pitää hyvät välit Yhdysvaltoihin, hän silti haaveili sellaisesta kansainvälisestä turvallisuusjärjestelmästä, joka ei perustunut Yhdysvaltojen hegemoniaan. Tämä ajatus oli Jeltsinillä edelleen mielessä, kun hän kutsui Helmut Kohlin ja Jacques Chiracin Venäjälle maaliskuussa 1998. Hän itse toteaa kokeneensa, että heillä oli monia asioita ja ongelmia, joista heidän tulisi keskustella rennoissa ja epävirallisissa puitteissa, eli kyseessä ei ollut minkäänlainen virallinen kokous³²⁸.

Ennen kokousta ilmaantui kuitenkin Jeltsinin terveyteen liittyviä ongelmia. Hän oli alun perin halunnut kutsua Kohlin ja Chiracin omalle vanhalle kotiseudulleen Jekaterinburgiin, joka sijaitsee Uralvuorten keskellä. Hän halusi näyttää vierailleen ne ”maantieteelliset rajat, joihin Eurooppa konkreettisesti loppui.” Jeltsin kuvailee sen olleen kaunis ja symbolinen suunnitelma, joka ei kuitenkaan toteutunut, koska Kohlin ja Chiracin aikataulut eivät mahdollistaneet kuin vain yhden päivän vierailun, joka oli yksinkertaisesti helpompi järjestää Moskovassa.³²⁹ BBC:n kirjeenvaihtajan mukaan syynä paikanvaihdokselle oli kuitenkin se, että Jeltsinin lääkärit olivat suositelleet, ettei hän matkustaisi terveydentilansa takia.³³⁰ Jeltsin oli jälleen alkanut sairastella, ja hän oli viettänyt 1998 alkuvuoden pitkälti kotonaan, parantolassa tai sairaalassa.³³¹

Jeltsinin ajatus Euroopan ulkorajan näyttämisestä Uralvuorilla kertoo pitkälti, mistä hän halusi vieraidensa kanssa keskustella:

Ehdotimme Chiracille ja Kohlille keskustelua ”suuren Euroopan” konseptista – ”suuresta Euroopasta”, joka ulottuisi Uralille asti ja toimisi täysin uudenlaisen paneurooppalaisen politiikan tilana. Emme halunneet blokkipolitiikkaa tai liittoumia, vaan toivoimme voivamme rakentaa aidosti uusia yhteyksiä ja henkilökohtaisia kontakteja tällä alueella.³³²

³²⁷ Sarotte 2021, 249–250, 262–263.

³²⁸ Jeltsin 2000, 147.

³²⁹ Jeltsin 2000, 147.

³³⁰ ”Yeltsin confused at summit”. BBC:n verkkosivut. <<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/70067.stm>> [luettu 2.2.2025].

³³¹ Colton 2008, 399–400.

³³² Jeltsin 2000, 148.

He keskustelivat esimerkiksi Lontoosta Pariisiin ja Berliinin kautta Moskovaan kulkevan liikennekäytävän rakentamisesta, yhteisistä nopean toiminnan joukoista luonnonkatastrofien varalta ja vaihto-opiskeluohjelmista maittensa välillä.³³³ Tämän jälkeen Jeltsin jatkaa:

Tajusimme kaikki, että kolmikkomme oli kutsuttu tasapainottamaan Eurooppaan syntynyttä epätasapainoa sen jälkeen, kun Naton rajat olivat lähentyneet Venäjää. Lainatakseni Kohlia: ”Ranskalla ja Saksalla on erityisvastuu Euroopan unionin politiikasta, ja he haluavat tehdä kaikkensa, jotta kenellekään – ei maailmassa yleisesti eikä Moskovassa – syntyisi vaikutelmaa, että Euroopassa tapahtuvat prosessit johtaisivat Venäjän eristämiseen.” - - Tapaamisen ilmapiiriin oli sisäänkirjoitettu tärkeä ajatus: tarvittiin jotakin vastavoimaksi amerikkalaisten paineelle – tahtoa tehdä yhteistyötä, itsenäistä eurooppalaista päättäväisyyttä. Olin inspiroitunut. Minusta tuntui, että Euroopan ilmapiirissä oli havaittavissa uudenlainen asenne. Kohlin ja Chiracin ilmeet eivät olleet lainkaan samanlaisia kuin virallisissa huippukokouksissa ja konferensseissa. Näin heidän silmissään syvää ymmärrystä.³³⁴

On mielenkiintoista, että Jeltsin näki Kohlin Saksan ja Chiracin Ranskan muodostavan Venäjän kanssa jonkinlaisen allianssin, jolla vastustaa Yhdysvaltojen hegemoniaa. Molemmat maat kuuluivat Natoon, olivat Yhdysvaltojen kanssa liittolaisia ja tukeneet ajatusta Naton laajentumisesta, joskin sekä Kohl että Chirac olivat aluksi toivoneet laajentumisen tapahtuvan hitaasti. Kenties Ranskan kohdalla Jeltsin luotti maan historiaan: Ranskan presidentti Charles de Gaulle oli vetänyt Ranskan pois Naton sotilasarakenteista 1960-luvulla, koska maa oli ajautunut erimielisyyksiin Yhdysvaltojen kanssa. Tämä johti siihen, ettei Ranska ollut mukana allianssin päivittäistoiminnoissa, eikä sen alueella ollut amerikkalaisia joukkoja. Chirac oli kuitenkin päättänyt tuoda maansa takaisin Naton toimintoihin 1990-luvulla, ja Ranska oli muutenkin lähentynyt allianssin kanssa.³³⁵ Ehkä Jeltsin silti toivoi, että Chirac ymmärtäisi hänen näkökulmansa ja olisi valmis luomaan jonkinlaisen yhteiseurooppalaisen vastahegemonian Yhdysvalloille.

Kohlin kohdalla Jeltsin todennäköisesti luotti miesten väliseen pitkään historiaan ja läheiseen ystävyyteen. Kohl oli kaikista ulkomaiden johtajista todennäköisesti läheisin Jeltsinille. Kohl oli usein se, joka kehotti amerikkalaisia etenemään rauhallisemmin Venäjän ja Jeltsinin suhteen. Hän toimi ikään kuin diplomaattina Jeltsinin ja Clintonin välillä, pitäen heidät kartalla toistensa ajatuksista. Ehkä Jeltsin myös ajatteli, että Kohl oli jonkinlaisessa

³³³ Jeltsin 2000, 148–149.

³³⁴ Jeltsin 2000, 149.

³³⁵ Sarotte 2021, 73, 239.

kiitollisuudenvelassa hänelle, koska hän oli vetänyt vanhat neuvostojoukot pois Itä-Saksan alueelta, näin mahdollistaen Naton laajentumisen koko Saksan alueelle ja sinetöinyt Saksan yhdistymisen. Kohl myös varmasti halusi vahvan ja yhtenäisen Euroopan, mutta samalla hän oli vaalinut läheisiä suhteita Yhdysvaltoihin, joten Jeltsinin ajatus vastavoiman rakentamisesta ei välttämättä ollut Kohlin omalla agendalla.

Tietyissä maissa herätti kummastusta se, että paikalle oli kutsuttu vain Chirac ja Kohl. Jeltsinin mukaan Iso-Britannia oli näreissään siitä, ettei sitä ollut kutsuttu paikalle. Jeltsin toteaa, ettei hän halunnut laajentaa tapaamista. Toisaalta hän koki, että Iso-Britannian vastavalitun pääministerin Tony Blairin läsnäolo olisi ”pilannut sen psykologisen ja poliittisen kodikkuuden”, joka oli mahdollista saavuttaa kolmen kesken Chiracin ja Kohlin kanssa. Jeltsin myös nostaa esille, että nuori Blair edusti eri sukupolvea ja mentaliteettia, ja tämä olisi johtanut siihen, että tapaamisesta olisi tullut liian virallinen. Jeltsin halusi nimenomaan intiimin ja ystävällishenkisen tapaamisen vanhan liiton johtajien välillä, ja Blair ei sopinut tähän.³³⁶ Tämä todella osoittaa sen, että henkilökemiat ja jaetut kokemukset olivat Jeltsinille valtavan tärkeitä hänen luodessaan suhteita kansainvälisessä politiikassa. Jeltsin, Kohl ja Chirac olivat samaa sota-ajan sukupolvea, ja Jeltsin koki olonsa selvästi rennoksi heidän kanssaan.

Berger toteaa, että Jeltsinin ajattelumaailman mukaan mitä rennompi ja ystävällisempi ilmapiiri kokouksessa oli, sitä paremmin Venäjän kansainväliset suhteet kehittyivät. Hänen itsensä, Kohlin ja Chiracin muodostama kolmikko olikin hänelle erityisen tärkeä juuri heidän välisensä ilmapiirin takia, mutta myös siksi, että Jeltsin suhtautui englanninkieliseen yhteisöön varauksellisemmin. Hänen silmissään he edustivat juuri toista sukupolvea sekä mielenlaatua häneen ja muihin ”vanhan liiton” johtajiin verrattuna.³³⁷ Tässä oli kuitenkin selviä poikkeuksia. Kuten luvussa 2.1 tuli ilmi, Jeltsin selvästi arvosti Iso-Britannian entistä pääministeriä Margaret Thatcheria, johon hän jollain tapaa samaistui. Ja vaikka Clinton oli Jeltsiniä nuorempi, Jeltsin piti hänestä silti. Heidän ystävälliset välinsä ajautuivat kuitenkin testiin, kun entisen Jugoslavian alueella leimahti jälleen vuonna 1998.

³³⁶ Jeltsin 2000, 148.

³³⁷ Berger 2020, 151.

4.4 Vältetty kolmas maailmansota

Kevään ja kesän aikana 1998 Venäjän talous alkoi jälleen luhistua ja maa ajautui syksyllä maksukyvyttömyyteen. Samaan aikaan duuman kommunistit uhkasivat jälleen asettaa Jeltsinin virkasyytteeseen, tavoitteenaan päästä tästä eroon. Samalla oligarkit vaativat Jeltsiniä hankkiutumaan eroon uudesta pääministeristä Sergei Kirijenkosta, koska hänen katsottiin olevan vastuussa taloustilanteesta. Huhuttiin myös, että Jeltsin neuvotteli syksyllä 1998 duuman kanssa vapaaehtoisesta eroamisesta presidentin paikalta, kunhan hänelle ja hänen läheisilleen luvattaisiin syytesuoja. Lopulta pattitilanne laukesi, kun Jeltsin erotti Kirijenkon ja nimitti tämän tilalle duuman suosiman ulkoministerin Jevgeni Primakovin. Primakovin tilalle ulkoministeriksi nousi Igor Ivanov.³³⁸ Vaikka tilanne ratkesi ja Jeltsin pysyi pestissään, voidaan syksy 1998 pitää jonkinlaisena lopun alkuna hänelle.

Jeltsinin terveys heikkeni koko ajan, ja hän joutui jälleen kerran sairaalaan marraskuussa 1998 keuhkokuumeen takia sekä tammikuussa 1999 vatsahaavan vuoksi.³³⁹ Todennäköisesti niin sisäpoliittisen epävakauden kuin oman terveydentilansakin takia Jeltsin alkoi etsiä itselleen seuraajaa, jonka käsiin hän voisi luottaa maan johtamisen. Jeltsin itse sanoo, että yksi asia, jota hän halusi avata vuoden 2000 muistelmissaan oli, miten hän pyrki löytämään itselleen sopivan seuraajan³⁴⁰. Tämä osoittaa luonnollisesti sen, ettei Jeltsin aina edennyt politiikassaan läntisen demokratiakäsityksen mukaisesti.

Vielä ei kuitenkaan ollut Jeltsinin aika jäädä eläkkeelle, ja seuraavat ulkopoliittiset ongelmat näkyivät jo horisontissa. Jugoslavian hajoamissodat nousivat jälleen pinnalle, tällä kertaa Kosovossa. Kosovo oli ollut Serbian sisällä autonominen maakunta, jolta Serbian johtaja Slobodan Milošević vei kuitenkin autonomian 1980-luvulla. 1990-luvun alussa Kosovo oli julistautunut itsenäiseksi kansanäänestyksellä, mutta tämä julistus ei kerännyt tunnustusta kansainvälisesti. Erityisesti lännessä ajateltiin, että Kosovo oli Serbian sisäinen asia. Kosovon vapautusarmeija (UÇK) pyrki vastustamaan serbihallintoa rauhanomaisesti, mutta kun tämä ei tuottanut tulosta, he aloittivat iskut Serbian poliisivoimia vastaan vuonna 1998. Serbian armeija vastasi näihin iskuihin iskien myös siviiliväestöön. Aluksi kansainvälinen yhteisö pyrki

³³⁸ Kotz & Weir 2007, 245.

³³⁹ Kotz & Weir 2007, 265.

³⁴⁰ Jeltsin 2000, xxviii.

ratkaisemaan tilannetta neuvottelemalla ja Miloševićia painostettiin lopettamaan sortotoimet, mutta nämä keinot eivät tuottaneet tulosta.³⁴¹

Clinton käytti paljon aikaa Kosovon tilanteen ratkaisemiseksi. Hän halveksui Miloševićia ja uskoi, että tämä ei tulisi lopettamaan toimiaan siksi, että tiesi Venäjän estävän Naton toimet alueella nyt, kun Venäjä ja Nato olivat solmineet virallisen yhteistyökumppanuuden. Jeltsin oli kuitenkin pattitilanteessa. Jos hän estäisi YK:n turvallisuusneuvostoa tekemästä päätöksiä Kosovon suhteen, hän tekisi hallaa Venäjän ja lännen suhteille. Ottaen huomioon Venäjän talouskriisin, hän tarvitsi lännen taloustukea, mutta jos hän antaisi YK:n ja Naton lähtee ratkomaan konfliktia, saisi hän kotimaassaan kritiikkiä siitä, että hän olisi pettänyt slaavilaisen yhteisön. Clinton ei halunnut asettaa Jeltsiniä julkisesti tekemään päätöstä suuntaan tai toiseen. Hän päättikin, että Nato voi osallistua konfliktiin ilman YK:n turvallisuusneuvoston hyväksyntää.³⁴²

Kosovon tilanteen pahentuessa Clinton kirjoitti lokakuussa 1998 Jeltsinille kirjeen, jossa tämä totesi Miloševićin joukkojen jatkaneen siviilien teurastamista Kosovossa, ja että lännen diplomaattiset keinot alkoivat olla vähissä tilanteen ratkaisemiseksi. Tällä Clinton vihjasi, että Naton oli aika puuttua peliin. Jeltsin ei ottanut kirjettä vastaan lämmöllä. Presidentit puhuivat puhelimesta 5.10.1998. Käytännössä koko puhelu oli sitä, että Jeltsin tuomitsi kiihkeästi Washingtonin aggressiivisen politiikan Jugoslaviassa, ja että Naton voimankäyttö alueella loisi peruuttamatonta vahinkoa. Puhelu päättyi siihen, että Jeltsin löi luurin Clintonin korvaan. Clinton oli valmistautunut tähän reaktioon, mutta hän piti päänsä. Hänelle venäläisten tunteita tärkeämpää oli se, että Natolla oli vapaus toimia. Tämä päätös teki kuitenkin vahinkoa Venäjän ja Yhdysvaltojen välisille suhteille.³⁴³

Nato aloitti Serbian pommitukset 24.3.1999.³⁴⁴ Clinton soitti Jeltsinille muutama tunti ennen iskujen aloittamista. Hän totesi puhelun alkuun, ettei Milošević ollut jättänyt heille muuta vaihtoehtoa kuin aloittaa sotilaalliset toimet. Hän myös totesi tietävänsä, ettei Jeltsin hyväksynyt tätä, mutta toivoi, ettei tämä erimielisyys vaikuttaisi kaikkeen siihen hyvään kehitykseen, jota he olivat saaneet ja voisivat vielä yhdessä saada aikaiseksi. Jeltsin totesi heti,

³⁴¹ Tamminen 2011, 289–290.

³⁴² Sarotte 2021, 305–306.

³⁴³ Sarotte 2021, 309.

³⁴⁴ Tamminen 2011, 290.

ettei se tule onnistumaan. Hän painotti edelleen neuvotteluratkaisuun pyrkimistä Kosovon tilanteen suhteen. Tämän jälkeen Clinton jatkoi syiden listaamista sille, miksi nyt oli iskettävä serbeihin, muistuttaen samalla, että hän oli aina tukenut Jeltsiniä ja pyrkinyt auttamaan Venäjää taloudellisesti. Jeltsin totesi tähän, että he olivat kyllä saaneet paljon yhdessä aikaiseksi, mutta jos Nato iskee serbijoukkoja vastaan, ei hänen ja Clintonin ystävyys ja kumppanuus olisi enää samanlaista kuin aiemmin. Lopuksi hän vetosi vielä kerran Clintoniin, että hän peruisi iskut ja että he alkaisivat yhdessä taistella Miloševićia vastaan diplomaattisin keinoin. Clinton ei kuitenkaan tähän suostunut. Jeltsin lopetti puhelun toteamalla, että kaikki hänen tekemänsä työ sen suhteen, että Venäjällä nähtäisiin länsi positiivisessa valossa, valuisi nyt hukkaan.³⁴⁵

Kun pommitukset alkoivat, Jeltsin tuomitsi ne jyrkästi:

Kuten sanoin 25. maaliskuuta 1999 julkaistussa lausunnossa heti pommitusten alettua: ”Tämä on pohjimmiltaan Naton yritys astua 2000-luvulle maailmanpoliisin univormussa. Venäjä ei tule koskaan hyväksymään tätä.” En tietenkään rajoittanut toimiani pelkkään poliittiseen lausuntoon. Ymmärsin, että tämä sota voitaisiin pysäyttää vain, jos Venäjä painostaisi samanaikaisesti sekä Natoa että Jugoslaviaa. Jos sota kestäisi yli kuukauden tai kaksi, Venäjä vedettäisiin väistämättä konfliktiin mukaan. Uusi kylmä sota alkaisi. - - Kommunistit ja nationalistiset ryhmät yrittivät jo käyttää Balkania hyväkseen poliittisten voimasuhteiden tasapainon horjuttamiseksi yhteiskunnassamme. ”Nyt tiedämme, mitä länsi todella on!” hysteeriset äänet huusivat. ”Me sanoimme teille! Me varoitimme teitä Natosta ja siitä, mitä nuo kiroitut amerikkalaiset voisivat keksiä! Tänään Jugoslavia, huomenna Venäjä!”³⁴⁶

Venäläisten silmissä Kosovon tapahtumat osoittivatkin Naton laajentumisen tuskalliset seuraukset: se mahdollisti amerikkalaisille sen, että nämä saivat tappaa slaaveja vapaasti. Venäjällä alkoi levitä ajatus siitä, että ainoa heidät serbeistä erottava asia oli, että Venäjällä oli ydinaseita ja siksi he olivat turvassa amerikkalaisilta. Anti-amerikkalaiset äänet jatkoivat voimistumistaan maassa, ja tutkimusten mukaan jopa 93 prosenttia venäläisistä vastusti Naton toimintaa Kosovossa.³⁴⁷ Lopulta Jeltsin ja Clinton sopivat, että Venäjän entinen pääministeri Viktor Tšernomyrdin, Talbott ja Martti Ahtisaari alkaisivat hahmotella rauhansuunnitelmaa Kosovoon. Milošević hyväksyi rauhanehdot kesäkuun alussa 1999, ja Naton pommitukset lakkasivat.³⁴⁸

³⁴⁵ ”Memorandum of Telephone Conversation: Telephone Conversation with Russian President Yeltsin”. Yhdysvaltojen kansallisen turvallisuusarkiston verkkosivut. <<https://nsarchive.gwu.edu/document/16841-document-16-memorandum-telephone-conversation>> [luettu 15.2.2025].

³⁴⁶ Jeltsin 2000, 258–259.

³⁴⁷ Sarotte 2021, 318–319.

³⁴⁸ Tamminen 2011, 290.

Yksi rauhanehdoista oli, että Nato oli päävastuussa rauhanturvaamisessa Kosovossa, mutta Venäjän rauhanturvaajajoukot raportoisivat toimistaan amerikkalaisille, eli vain välillisesti Natolle. Tämä oli venäläisille tärkeää. Rauhanturvaoperaatio oli aloitettava pian, ja kansainvälisellä yhteisöllä oli hankaluuksia päättää, mitkä joukot Kosovoon lähetettäisiin ja milloin. Päätös oli tehtävä nopeasti, ennen kuin alueelle ehtisi syntyä minkäänlaista turvallisuustyhjiötä. Samalla venäläisten keskuudessa oli vahva ajatus siitä, että Venäjän rauhanturvajoukkojen oli saatava oma sektorinsa Kosovosta.³⁴⁹

Venäläisten haave omasta sektorista Kosovossa johti siihen, että 11. kesäkuuta Venäjältä lähti matkaan kolonna, joka kuljetti 250 venäläistä rauhanturvaajaa kohti Pristinan lentokenttää Kosovossa. Heidän tarkoituksensa oli ehtiä paikalle ennen Nato-joukkojen saapumista, mikä taas rikkoi Venäjän ja Naton tekemää sopimusta siitä, miten rauhanturvaoperaatio suoritettaisiin.³⁵⁰ Tilanne tuli lännelle täytenä yllätyksenä. Kenelläkään ei ollut myöskään selvyyttä siitä, kuka Venäjän johdosta oli hyväksynyt joukkojen lähettämisen. Oliko kyseessä heikossa kunnossa olleen Jeltsinin käsky vai kenties Venäjän sotilasjohdon, joka oli tyytymätön neuvoteltuun rauhansopimukseen, koska se antoi Natolle niin merkittävän roolin Kosovossa?³⁵¹ Jeltsin toteaa, että päätös oli hänen:

Epäröin pitkään. Näytti liian vaaralliselta lähettää miehemme sisään aikaisin. Lisäksi miksi osoitimme sotilaallista rohkeutta ja heilutimme nyrkkiä, kun taistelu oli jo ohi? Silti päätin, että Venäjän on tehtävä kruunaava ele, vaikka sillä ei olisikaan sotilaallista merkitystä. Kyse ei ollut yksittäisistä diplomaattisista voitoista tai tappioista; kyse oli siitä, oimmeko voittaneet pääasian. Venäjä ei ollut antanut itsensä tulla lyödyksi moraalisessa mielessä. Se ei ollut antanut itseään hajotettavaksi. Se ei ollut tullut vedetyksi sotaan. Tämä viimeinen ele oli merkki moraalisesta voitostamme valtavaa Naton sotakoneistoa, koko Eurooppaa ja koko maailmaa vastaan. Annoin käskyn: MENKÄÄ.³⁵²

Tilanne Pristinassa oli jännittynyt. Clinton ja Jeltsin puhuivat puhelimesta 13. ja 14.6. sopien, että heidän maidensa kenraalien oli tavattava toisensa ja ratkottava tilanne. Kenraalit tapasivatkin toisensa, mutta tätä ennen Yhdysvaltojen kenraali Wesley Clark, joka toimi Naton Euroopan-joukkojen ylipäällikkönä, oli antanut sotilailleen käskyn käyttää voimaa, jotta

³⁴⁹ Kieninger 2021, 789–790.

³⁵⁰ Kieninger 2021, 790.

³⁵¹ Sarotte 2021, 323.

³⁵² Jeltsin 2000, 266.

venäläiset eivät saisi lentokenttää haltuunsa. Brittiupseerien vastuulle jäi toteuttaa tämä käsky, mutta he eivät siihen suostuneet, koska eivät halunneet aloittaa kolmatta maailmansotaa. He päätyivätkin lopulta vain odottamaan ja tarkkailemaan tilannetta. Samalla Nato esti Venäjää tuomasta tarvikkeita sotilailleen. Tämä ajoi Venäjän joukot potemaan nälkää ja janoa, ja muutaman päivän kuluessa he itse ehdottivat liittoutuneiden joukoille, että he jakaisivat yhdessä lentokentän.³⁵³

Vaikka tilanne lopulta ratkesi, oli ilmassa ollut katastrofin ainekset noiden muutaman päivän aikana. Tapahtuma olisi hyvin voinut johtaa taisteluun venäläisjoukkojen ja Nato-joukkojen välillä, millä olisi ollut todella arvaamattomia seurauksia.³⁵⁴ Venäjän ja lännen suhteet kestivät Pristinän lentokentän kriisin, mutta se jätti jälkeensä pahaan verta molempien puolella. Venäläiset olivat katkeria siitä, että Kosovon rauhansopimus ja tapa, jolla Pristinän tilanne tuli päätökseensä, olivat osoittaneet Venäjän heikkouden kansainvälisen yleisön silmien edessä. Washingtonissa taas pohdittiin, voisiko Venäjän kanssa luoda koskaan ystävällismielistä suhdetta Pristinän tapahtumien valossa. Uudet Nato-maat – Unkari, Tšekki ja Puola – taas totesivat liittolaisilleen, että Venäjä oli aggressiollaan todistanut sen, mitä he olivat koko ajan yrittäneet sanoa.³⁵⁵

Clinton ja Jeltsin tapasivat pian Pristinän jälkeen Kölnissä G8-kokouksessa 19.–20.6.1998. Tuolloin Clinton kiitti Jeltsiniä siitä, ettei tämä ollut luovuttanut heidän suhteensa puolesta, ja että he olivat yhdessä läpäisseet hyvin vaikean testin.³⁵⁶ Hän myös totesi, että Venäjällä oli ollut käänteentekevä rooli siinä, että Kosovon sota saatiin päättymään diplomatian keinoin. Jeltsin vastasi sanoen, että heidän yhteistyönsä oli lähellä romahtaa Kosovon johdosta, mutta koska he olivat olleet avoimia ja rehellisiä toisilleen, olivat he saaneet prosessin onnistumaan.³⁵⁷

Jeltsin toteaa muistelmissaan menneensä Kölniin sovittelevin mielialoin, ja että Venäjän oli palattava takaisin kansainvälisen diplomatian areenalle. Hän koki, että Venäjän rooli Kosovossa oli osoittanut, ettei maailman ongelmia ollut mahdollista ratkoa ilman Venäjää, erityisesti silloin, kun ongelmat olivat Euroopassa. Hän myös toteaa, että Venäjä oli diplomatiallaan antanut Natolle mahdollisuuden lopettaa sotatoimensa Kosovossa ilman, että

³⁵³ Sarotte 2021, 324.

³⁵⁴ Fedorov 2005, 10.

³⁵⁵ Sarotte 2021, 325.

³⁵⁶ Sarotte 2021, 325.

³⁵⁷ Kieninger 2021, 791.

allianssi menetti kasvonsa. Samalla hän kuitenkin myöntää olleensa huolissaan, sillä vastakkainasettelun tieltä oli vaikea päästä pois, ja lännessä oli syntynyt liikaa negatiivisia tunteita Venäjää kohtaan Jugoslavian kriisin takia.³⁵⁸

Pelkästään se, että Jeltsin saapui Kölniin paikalle tapaamaan muita G8-maiden johtajia, kertonee siitä, että hän priorisoi edelleen Venäjän suhteita länteen. Kosovon sota ja Pristinan lentokentän tulenarka tilanne olivat herättäneet raivoa niin Jeltsinissä kuin lännessäkin, eikä suhteissa ollut enää samanlaista optimismia kuin aiemmin. Naton toiminta Kosovossa jäi venäläisten mieliin pitkäksi aikaa, ja teki Natosta entistä pelottavamman ja epäluotettavamman venäläisten silmissä. Jeltsinillä oli kuitenkin monia syitä, miksi hän halusi edelleen pitää välit länteen avoimina. Venäjä tarvitsi taloudellista tukea länneltä, ja toisaalta Jeltsin tiesi, että hänen aikansa presidenttinä oli tulossa päätökseensä. Hän ei todennäköisesti halunnut asettaa seuraajaansa tilanteeseen, jossa Venäjän ja lännen suhteet olisivat romahtamispisteessä.

4.5 ”Nyt olin eläkkeellä.”

Jeltsin nosti 16.8.1999 uudeksi pääministerikseen Vladimir Putinin, ja Jeltsin sanoi julkisesti suositteluvansa Putinia seuraajakseen. Tämän jälkeen Jeltsin pitkälti vetäytyi sivulle sisäpolitiikassa, antaen Putinille tilaa luoda nimeä itselleen, jotta kansa tutustuisi häneen ja äänestäisi hänet seuraavaksi presidentiksi. Vain muutamassa kuukaudessa Putin nousi suosituksi Venäjällä ja hänet nähtiin vahvana johtajana, joka voisi palauttaa Venäjän kunnian päivät. Erityinen syy tähän suosion räjähtämiseen oli se, että Tšetšeniassa alkoi toinen sota.³⁵⁹ Ennen Tšetšenian tilanteen eskaloitumista Jeltsin soitti Clintonille 8.9. ja kertoi, että hän oli vihdoinkin löytänyt seuraajan itselleen Putinista. Hän uskoi, että Putin oli oikea mies Venäjän presidentiksi ja kertoi tekevänsä lujasti töitä sen eteen, että hänet valitaan vuoden 2000 vaaleissa maan johtajaksi. Clinton oli kiitollinen siitä, että Jeltsin kertoi hänelle asiasta.³⁶⁰

Moskovassa ja muissa Venäjän kaupungeissa räjähti kerrostaloja ja muita kohteita syyskuussa 1999. Näissä iskuissa kuoli 243 ihmistä ja loukkaantui yli 1700. Putin julisti hyökkäysten

³⁵⁸ Jeltsin 2000, 345–346.

³⁵⁹ Kotz & Weir 2007, 267, 269.

³⁶⁰ ”Memorandum of Telephone Conversation: Telephone Conversation with President Yeltsin”. Yhdysvaltojen kansallisen turvallisuusarkiston verkkosivut. <<https://nsarchive.gwu.edu/document/16842-document-17-memorandum-telephone-conversation>> [luettu 18.2.2025].

takana olleen tšetšeeniterroristit ja käynnisti toimenpiteet, jotka johtivat uuteen sotaan Tšetšeniassa. Myöhemmin kerrostalojen räjähdyksistä löytyi todisteita, jotka viittasivat siihen, että iskut oli todennäköisesti toteuttanut Venäjän turvallisuuspalvelu, jotta Putin saisi syyn hyökätä Tšetšeniaan ja täten nostaa profiiliaan maan potentiaalisena tulevana johtajana. Kerrostaloräjähdykset aiheuttivat hysteriaa Venäjällä, ja Putinilla oli kansan tuki, kun hän aloitti Tšetšenian pommittamisen 24.9.1999. Näin Putin nousi kansan suursuosioon.³⁶¹ Jos ensimmäinen Tšetšenian sota oli Jeltsinin sota, oli toinen selvästi Putinin. Mutta Putinilla oli Jeltsinin täysi tuki takanaan: ”Putin kääntyi puoleeni ja pyysi ehdotonta valtaa toteuttaa tarvittava sotilasoperaatio ja koordinoida kaikkia valtarakenteita. Tuin häntä vailla epäröintiä.”³⁶²

Länsi ei aluksi tuominut Venäjän toimia Tšetšeniassa erityisen kovin sanankääntein, johtuen siitä, että sodan ääneen lausuttuna syynä oli puolustaa venäläisiä tšetšeeniterroristeilta. Mutta kun sota eteni pisteeseen, jossa Putin ilmoitti tavoitteekseen koko Tšetšenian valloittamisen ja siviiliuhrien määrä nousi nousemistaan, alkoi lännestä kuulua pontevampaa kritiikkiä. Enää heidän ei myöskään tarvinnut hillitä sanojaan sen takia, että Jeltsiniä olisi tuettava kaikin mahdollisin tavoin, kuten ensimmäisen Tšetšenian sodan aikana.³⁶³ Jeltsin ei kuitenkaan sietänyt länneltä minkäänlaista kritiikkiä koskien Tšetšeniaa. Tämä kävi selväksi Istanbulissa Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (OSCE) huippukokouksessa 18.–19.11.1999. Jeltsin tiesi, että tämä olisi hänen viimeinen huippukokouksensa, eikä hän tämän jälkeen enää tapaisi lännen johtajia presidentin roolissa. Hän kuvaili kokousta edeltänyttä jännittyneisyyttä:

Clinton ei oikeastaan halunnut tavata minua Istanbulissa. Länsimaat valmistelivat äärimmäisen tiukkaa julkilausumaa Tšetšeniasta. Kaikki tiesivät siitä liiankin hyvin. Käytännössä Venäjän eristämisen uusi vaihe oli alkamassa. Tämä oli estettävä hinnalla millä hyvänsä. Päivä päivältä valmistauduin matkaan. Ajattelin Istanbulia koko ajan.³⁶⁴

Jeltsinille oli tärkeää, että hänen pitämänsä puhe Istanbulissa onnistuisi täydellisesti:

Puheen piti olla rationaalinen, kuiva ja vailla tunteilua. Ja kantamme Tšetšeniaan oli yksinkertainen: Olimme pelastamassa maailmaa kansainväliseltä terrorismilta. Olimme pelastamassa Venäjää hajoamisen uhalta. - - Jatkoin puheen muokkaamista lennolla

³⁶¹ Sarotte 2021, 326–327; Kotz & Weir 2007, 270–271.

³⁶² Jeltsin 2000, 336.

³⁶³ Evangelista 2004, 217–218.

³⁶⁴ Jeltsin 2000, 347.

Istanbuliin. Lisäsin vielä yhden käsin kirjoitetun korjauksen: ”Kenelläkään ei ole oikeutta arvostella meitä Tšetšenian takia.”³⁶⁵

Jeltsinin puhe oli jyrkkä. Hän painotti, että kansainvälinen terrorismi ei ollut ongelma vain Venäjälle, vaan se koski kaikkia paikalla olleita maita ja Venäjä taisteli heidänkin puolestaan Tšetšeniassa. Hän myös totesi, että pysyvä rauha Tšetšeniassa ja niin sanotut ”rauhanneuvottelut” olivat kaksi eri asiaa. Venäjä ei tulisi neuvottelemaan terroristien kanssa, ja Venäjän tulisi voida luottaa Euroopan ja OSCE:n tukeen ja ymmärrykseen asiassa. Toisaalta hän myös ilmaisi Tšetšenian olevan Venäjän sisäinen asia, eivätkä he kaipaa minkäänlaista väliintuloa länneltä. Tässä yhteydessä hän vielä halusi muistuttaa, että Naton aggressio Yhdysvaltojen johdolla Jugoslaviassa oli ollut väärin ja aiheuttanut vakavia seurauksia.³⁶⁶

Clinton puhui Jeltsinin jälkeen. Hän totesi puheessaan, että Venäjällä oli oikeus ja velvollisuus puolustaa alueellista koskemattomuuttaan, ja että kaikki halusivat nähdä Venäjän vakaana, kukoistava, vahvana demokratiana, jolla on turvatut rajat ja vahva puolustus. Hän kuitenkin korosti, että vaikka Venäjällä oli oikeus puolustautua, olivat sen valitsemat keinot Tšetšeniassa kestäättömät, ja ne voisivat johtaa loppumattomaan väkivallan kierteeseen. Tämän jälkeen hän puolusti Naton toimia Kosovossa ja Bosniassa. Puheensa loppupuolella Clinton yritti vielä pehmitellä Jeltsiniä vetoamalla tämän menneisyyteen. Clinton kertoi, että yksi hänen elämänsä sykkähdyttävimmistä hetkistä oli, kun hän näki Jeltsinin nousevan tankin päälle Moskovassa vuonna 1991 puolustaakseen Venäjän ja sen kansalaisten vapautta.³⁶⁷ On epäselvää, miten paljon Jeltsin kuuli tästä puheesta, sillä puheen aikana hän repi kuulokkeet päästään.³⁶⁸

Puheiden jälkeen Clinton ja Jeltsin tapasivat vielä kahden kesken. Jeltsiniltä olivat ilmeisesti kadonneet kaikki estot, sillä hän yllättäen kesken heidän keskustelunsa pyysi Clintonilta yhtä asiaa: antamaan Euroopan Venäjälle. Jeltsin totesi, että Yhdysvallat ei sijaitse Euroopassa, Euroopan pitäisi olla eurooppalaisten asia ja Venäjä oli osa Eurooppaa. Clinton vastasi tähän, että eurooppalaiset eivät välttämättä innostuisi Jeltsinin pyynnöstä. Tähän Jeltsin totesi, että

³⁶⁵ Jeltsin 2000, 347.

³⁶⁶ ”OSCE Istanbul Summit 1999: Statement by President Yeltsin”. ReliefWeb -järjestön verkkosivut. <<https://reliefweb.int/report/russian-federation/osce-istanbul-summit-1999-statement-president-yeltsin>> [luettu 24.2.2025].

³⁶⁷ ”OSCE Summit in Istanbul: OSCE Leaders Seek Balance Between Humanitarian Imperatives and Respect for National Sovereignty, Adopt “Charter for European Security”. Cambridge University Pressin verkkosivut. <<https://www.cambridge.org/core/journals/foreign-policy-bulletin/article/abs/osce-summit-in-istanbul-osce-leaders-seek-balance-between-humanitarian-imperatives-and-respect-for-national-sovereignty-adopt-charter-for-european-security/AD9996A3B08FA91B5CFFF28>> [luettu 10.3.2025].

³⁶⁸ Sarotte 2021, 332.

Clinton voisi ottaa kaikki muut valtiot ja tarjota niille turvaa, ja Venäjä ottaisi Euroopan ja tarjoaisi sille suojan. Jeltsinin mukaan Eurooppa ei ollut koskaan tuntenut itseään niin läheiseksi Venäjän kanssa kuin nyt. Tähän Clinton ei vastannut enää mitään. He keskustelivat jonkun aikaa vielä Tšetšeniasta, kunnes Jeltsin nousi ylös ja ilmoitti, että tapaaminen oli kestänyt liian pitkään.³⁶⁹ Näin päättyi Jeltsinin ja Clintonin viimeinen tapaaminen maidensa istuvina presidentteinä.

Jeltsin ei itse mainitse tapaamisestaan Clintonin kanssa mitään. Hän kuitenkin kertoo, että myös Chirac ja Saksan uusi liittokansleri Gerhard Schröder olivat ilmaisseet toiveensa, että he voisivat istua hetkeksi alas kolmen kesken. Omien sanojensa mukaan Jeltsin kieltäytyi tästä, koska hän halusi Chiracin ja Schröderin miettivän positioitaan koskien Tšetšeniaa. Hänen lopullinen arvionsa Istanbulin huippukokouksesta oli, että se oli ollut tärkeä kansainvälinen voitto Venäjälle.³⁷⁰ Matkalla takaisin Venäjälle hän alkoi kuitenkin tuntea haikeutta:

...tunsin oloni tyhjäksi ja surulliseksi. Tämä oli luultavasti viimeinen huippukokoukseni. Minun vuosikymmeneni, ”Jeltsinin vuosikymmen” kansainvälisessä politiikassa, oli ohi. Tänä aikana Venäjän diplomaattiset suhteet olivat kasvaneet paljon läheisemmiksi ja luottamuksellisemmiksi. Niitä vahvistivat myös henkilökohtaiset suhteet. Onnistuin tuomaan uuden termin, *moninapaisen maailman*, osaksi diplomaattista kieltä. Suhteet Japaniin, Intiaan, Etelä-Koreaan ja muihin Aasian maihin olivat nousseet uudelle tasolle. Olen erityisen tyytyväinen siihen, että kehitimme hyvin luottamuksellisen sävyn suhteissamme kiinalaisiin ystäviimme.³⁷¹

On huomionarvoista, että Jeltsin mainitsee suhteiden vahvistumisen nimenomaan Aasian suuntaan ja antaa erityismaininnan Kiinalle. On selvää, että tämä on jonkinlainen näpäytys lännen suuntaan, mutta toisaalta myös ymmärrettävää. Venäjä priorisoi viimeistään 1990-luvun lopulta alkaen suhteitaan Aasian maihin ja erityisesti Kiinaan todella korkealle, ja toisaalta Venäjän ja lännen suhde oli täynnä jännitteitä Jeltsinin viimeisinä presidenttivuosina. Hän tunnistaa tämän kehityksen todeten kuitenkin samalla, ettei tilanne ole pelkästään huono:

...vuoden 1999 tapahtumat - - olivat vieneet Venäjän ja lännen suhteet väärään suuntaan. Valitettavasti tämä on objektiivinen todellisuus. Emme voi tehdä asialle mitään. Silti, suuressa mittakaavassa, yleiset suhteemme länteen olivat parantuneet perustavanlaatuisesti. Venäjä on vähitellen tulossa osaksi yhtenäistä Eurooppaa. Tämä

³⁶⁹ “Memorandum of Conversation: Meeting with Russian President Yeltsin [Istanbul, Turkey]”. Yhdysvaltojen kansallisen turvallisuusarkiston verkkosivut. <<https://nsarchive.gwu.edu/document/20592-national-security-archive-doc-06-memorandum>> [luettu 11.3.2025].

³⁷⁰ Jeltsin 2000, 348.

³⁷¹ Jeltsin 2000, 349.

näky poliitikassa, taloudessa ja jokapäiväisessä elämässä. Olemme jo osa yhteistä Euroopan markkina-aluetta ja yhteistä eurooppalaista kotia. Emme aio kamppailla sotilaallisesta ylivoimasta. Emme pidä yllä valtavaa armeijaa rajojemme ulkopuolelle. Emme rakenna diplomaatiaamme voimankäytöllä. Tämä kaikki on aivan toisenlaista kuin vielä kymmenen vuotta sitten.³⁷²

Jeltsin syyttää vielä kerran Natoa monista asioista:

Naton strategia - - joka yrittää muuttaa liittouman poliittisen paineen välineeksi, ohittaa edelleen Venäjän kansalliset edut. Tämä ongelma voidaan ratkaista monin tavoin. Venäjä voi integroitua Natoon ja soveltua Euroopan turvallisuusjärjestelmään tasavertaisena kumppanina. Mutta Nato ei odota meitä. Tämä ratkaisu on tuskin realistinen lähitulevaisuudessa. - - Mutta entisten neuvostotasavaltojen asema on suuri este. Nato ja muut tahot yrittävät leikata tasavallat irti Venäjästä ja sen vaikutusvallasta luomalla erityissuhteiden järjestelmän niiden kanssa.³⁷³

Yllä olevista lainauksista voi päätellä, että Jeltsinille oli tärkeää nimenomaan se, että Venäjä oli lähentynyt Euroopan kanssa ja että tämä lähentyminen jatkuisi. Yhdysvaltoja hän ei mainitse nimeltä, mutta on selvää, että kun Jeltsin puhuu Natosta, hän puhuu Yhdysvalloista. Hän kokee, että Yhdysvallat pyrki Naton nimissä ottamaan entisiä neuvostotasavaltoja osaksi omaa vaikutusvaltaansa. Tämä viittaa myös siihen, että etupiirijattelu oli jälleen voimissaan Venäjällä. On oikeastaan irvokasta, että Jeltsin puhuu Venäjän vaikutusvallasta entisiin neuvostotasavaltoihin ja samalla syyttää Natoa siitä, että se oli viemässä nämä maat pois. Kuten tässäkin tutkielmassa on käynyt ilmi, iso osa entisistä neuvostotasavalloista halusi oma-aloitteisesti kylmän sodan päättymisen jälkeen hakeutua läntisiin instituutioihin ja ne olivat skeptisiä Venäjää kohtaan.

Jeltsin järjesti viimeisen yllättävän tekonsa 31.12.1999. Tuon päivän aamuna hän nauhoitti videon, jossa ilmoitti eroavansa presidentin paikalta välittömästi, ja uudeksi virkaa tekeväksi presidentiksi aina vuoden 2000 vaaleihin asti nousisi Vladimir Putin. Jeltsin kertoo hetkestä, jolloin hän poistui Kremlistä ilmoituksensa jälkeen:

Halusin sanoa jotain tärkeää hyvästiksi Vladimir Putinille. Miten vaikea tehtävä häntä odottaisikaan. Kuinka olisinkaan halunnut auttaa häntä jotenkin. ”Pidä huolta... Pidä huolta Venäjästä,” sanoin hänelle. Putin katsoi minua ja nyökkäsi. Auto kiersi hitaasti. Suljin silmäni. Olin väsynyt, hyvin väsynyt. Matkalla datšalle puhelin soi autossa. Adjutanttini sanoi: ”Clinton haluaa puhua kanssasi.” Pyysin Yhdysvaltojen presidenttiä

³⁷² Jeltsin 2000, 349.

³⁷³ Jeltsin 2000, 349–350.

soittamaan myöhemmin, kello 17:00. Nyt saatoin sallia itselleni hetken lepoa. Nyt olin eläkkeellä.³⁷⁴

Näin tuli päätökseensä Jeltsinin aika Venäjän presidenttinä.

³⁷⁴ Jeltsin 2000, 14.

5 Johtopäätökset

Tässä tutkielmassa on analysoitu sitä, miten Venäjän ensimmäinen presidentti Boris Jeltsin pyrki 1990-luvulla lähentämään Venäjää länteen, ja mitkä tapahtumat ja tekijät muovasivat hänen käsitystään lännestä ja Venäjän asemasta kansainvälisessä politiikassa. Tutkielman primääriaineisto koostui Jeltsinin kolmesta muistelmateoksesta vuosilta 1990, 1994 ja 2000.

Jeltsinin tavassa lähentää Venäjää länteen voidaan erottaa kolme teemaa: avoimuus, henkilökohtainen diplomatia ja luottamuksen rakentaminen. Jeltsin oli presidenttinä välillä jopa yllättävän avoin lännen suuntaan. Yhdysvaltojen presidentti George H. W. Bush oli ensimmäinen, jolle Jeltsin kertoi Itsenäisten valtioiden yhteisön perustamisesta ja sitä kautta Neuvostoliiton romahtamisesta. Saksan liittokansleri Helmut Kohlille Jeltsin avautui pahimmista peloistaan, kuten sairauksistaan ja Venäjän tulevaisuudesta. Avoimuuden vaaliminen länsisuhteissa oli todennäköisesti yksi syy, miksi Venäjä ja länsi selvisivät kriisien läpi ilman, että niiden suhteet olisivat katkenneet. Bosnian ja Kosovon sodista, Budapestin ”kylmä rauha” -puheesta ja Pristinan lentokentän konfliktista selvittiin ainakin osin siksi, että Jeltsin piti yllä keskusteluyhteyttä länteen.

Avoimuuden politiikka perustui siihen, että Jeltsin oli luonut vahvat kahdenkeskiset suhteet lännen tärkeimpiin johtajiin. Näissä suhteissa merkitsi paljon se, että Jeltsin pystyi kokemaan jonkinlaista samaistumispintaa toiseen. Kohl ja Ranskan presidentti Jacques Chirac olivat Jeltsinin kanssa samanikäisiä, he jakoivat samat historialliset kokemukset ja Kohlin kanssa he jakoivat jopa samanlaisen ruumiinrakenteen, mikä oli ilmeisesti Jeltsinille tärkeää, koska hän nosti asian itse esille muistelmissaan. Toisaalta vahvojen suhteiden rakentamiseen riittivät myös hyvät henkilökemiat, kuten Jeltsinin suhde Bill Clintoniin osoitti. Voi toki olla, että Jeltsin olisi pyrkinyt hyviin suhteisiin Yhdysvaltojen johtajan kanssa, vaikka ei olisikaan pitänyt hänestä henkilökohtaisella tasolla, koska suhteet Yhdysvaltoihin olivat Jeltsinille niin tärkeät.

Luottamuksen rakentamista luonnollisesti edesauttoi se, että Jeltsin oli avoin kommunikaatiossaan länteen, mutta hän pyrki osoittamaan myös teoillaan sen, että länsi voisi luottaa häneen ja uuteen Venäjään. Hän aloitti Venäjällä lupaamansa talousuudistukset vieden maata pois kommunismista kohti läntistä yhteiskuntamallia. 1990-luvun ensimmäisinä vuosina hän myös veti vanhat puna-armeijan joukot lopullisesti pois Euroopasta, kuten Baltian maista

ja Saksasta. Erityisesti Kohl oli todella kiitollinen Jeltsinille siitä, että tämä oli pitänyt sanansa ja joukkojen poistuminen tapahtui sovituissa aikatauluissa. Toisaalta Jeltsinillä oli myös taloudellinen motiivi joukkojen pois vetämiselle: Kohl oli hyvin avokätinen maksaessaan neuvostosotilaista syntyneitä kuluja, ja Baltian maidenkin kohdalla Venäjä sai paljon ulkomaista taloustukea sotilaiden kotiuttamiseen. Luottamusta Jeltsin rakensi myös sillä, että hän oli 1990-luvun alussa valmis tekemään myönnytyksiä lännelle, esimerkiksi hyväksyen sen, että Venäjä oli vastuussa neuvostoajan veloista.

Se, millä intensiteetillä ja keinoin Jeltsin rakensi suhteita länteen, ei aina riippunut hänestä itsestään. Jeltsinin ulkopoliittikkaa ohjasi hyvin vahvasti Venäjän sisäpoliittinen tilanne. Tästä hyvä esimerkki on se, kun Jeltsin perui vierailunsa Japaniin vuonna 1992. Vaikka omien sanojensa mukaan peruuntuminen johtui siitä, ettei vierailussa ollut järkeä, koska Kuriilien saarten kiistaa oli mahdotonta ratkaista, oli peruuntumisen syy todennäköisesti se, ettei Jeltsin halunnut näyttää kotimaassaan heikolta ”luopumalla” saarista. Jeltsinin asema Venäjän johdossa oli huteralla pohjalla erityisesti 1990-luvun alussa, ja sisäpoliittiset kiistat ja maan uudistuksien edistäminen veivät paljon Jeltsinin aikaa. Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että mitä paremmin Jeltsinillä meni kotimaassaan, sitä helpompaa hänen oli myös luovia ulkopoliitikassa, koska hänen ei tarvinnut silloin miettiä niin paljon sitä, miten hänen toimiinsa reagoitaisiin Venäjällä.

Talous oli yksi merkittävimmistä motiiveista Jeltsinin Venäjän ulkopoliitikassa erityisesti 1990-luvun alussa. Kynyninen ihminen voisi ajatella, että yksi syy sille, miksi Jeltsin halusi tehdä länsimyönteistä politiikkaa oli, että hän halusi sinne missä oli rahaa. Venäjän taloustilanne oli enemmän tai vähemmän kurja lähes koko sen ajan, kun Jeltsin toimi presidenttinä, ja länsi auttoi Venäjää rahallisesti paljon. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ollut selvittää, oliko annetun tuen määrä riittävä, mutta on mahdollista, että länsi ei lopulta tukenut Venäjää tarpeeksi. Toisaalta nykypäivästä katsottuna ongelmalliselta näyttää myös se, ettei lännen antamissa avustuksissa Venäjälle 1990-luvulla ollut välillä minkäänlaista selkeää logiikkaa tai ehtoja.

1990-luvun aikana Jeltsin toimi useasti hyvin epädemokraattisesti Venäjän presidenttinä. Hän tukahdutti parlamenttinsa armeijan tykeillä, loi maahan kiireellä perustuslain, joka antoi hänelle todella laajat valtaoikeudet, hyökkäsi Tšetšeniaan ja oli lähellä aloittaa konfliktin Nato-joukkojen ja venäläisten välillä Pristinassa. Kaikesta tästä huolimatta länsi tuki Jeltsiniä julkisesti ja rahallisesti lähes poikkeuksetta. Tästä hyvä esimerkki on vuoden 1996

presidentinvaalit, joissa lännen tuki Jeltsinille oli harvinaisen huonosti piilotettua. G7-kokous Moskovassa juuri ennen vaaleja oli selkeä tuen näyttö Jeltsinille, samoin kuin IMF:ltä saatu tukipaketti, jota ei ollut sidottu minkäänlaisiin vaatimuksiin. Saksa ja Ranska antoivat myös suuria lainoja Venäjälle, ja Clinton jopa lähetti amerikkalaisia työntekijöitä Jeltsinin avuksi. Tällöin viimeistään Jeltsin on varmasti ymmärtänyt, että länsi oli valmis tekemään kaikkensa, että hän pysyisi Venäjän johtajana käytännössä riippumatta siitä, olivatko Jeltsinin sisäpoliittiset toimet demokraattisia. Kommunismin pelko lännessä oli edelleen kylmän sodan jäljiltä vahvaa, ja Jeltsin osasi hyödyntää tätä pelkoa.

Lännellä oli myös osin itsekkäät syyt sille, miksi se halusi pitää Jeltsinin Venäjän johdossa. Yksi lännen ja erityisesti Yhdysvaltojen tärkeimmistä tavoitteista 1990-luvulla oli laajentaa Natoa. He tiesivät, että tämä olisi todennäköisesti mahdollista, kun Jeltsin oli Venäjän presidenttinä, erityisesti jos vaihtoehtona oli kommunistinen tai äärioikeistolainen presidentti, joille länsi edusti uhkaa. Vaikka Nato laajenikin Jeltsinin aikana ja Jeltsinin ”suostumuksesta”, oli Naton toiminta myös asia, joka todennäköisesti muovasi eniten Jeltsinin käsitystä lännestä 1990-luvulla.

Naton osallistuminen Jugoslavian hajoamissotiin, serbien pommittaminen sekä allianssin sitkeä pyrkimys laajentumiseen turhauttivat ja raivostuttivat Jeltsiniä. Jeltsin eli 1990-luvun ensimmäiset vuodet siinä käsityksessä, että Naton toiminta tulisi jatkossa perustumaan kollektiiviseen rauhanturvaamiseen. Siksi hän koki vääränä sen, että Nato pyrkikin nyt Clintonin aikakaudella laajentumaan ja osallistumaan konflikteihin oman toimivalta-alueensa ulkopuolella. Jeltsin tiesi, ettei Venäjä tulisi pääsemään osaksi Natoa, ja samalla Nato yritti Jeltsinin silmissä tunkeutua reviiirille, joka ”kuului” Venäjälle. Naton toiminta vaikutti hänen mielestään epäreilulta myös siksi, että hän oli sen kannalla, että Eurooppaan – johon Venäjä myös kuului – tuli rakentaa kollektiivinen turvallisuusyhteisö, joka ei synnyttäisi blokkeja Euroopan sisälle. Jeltsinin mielestä Nato taas nimenomaan synnytti rajoja Euroopan sisälle, koska se jätti Venäjän ulkopuolelleen vahvistaen Yhdysvaltojen hegemoniaa kansainvälisessä politiikassa.

Jeltsin koki, että länsi piti Venäjää läpi 1990-luvun kädenmitan päässä itsestään. Se ei päässyt osaksi lännen tärkeimpiä organisaatioita, kuten Euroopan unionia tai Natoa, ja Venäjän omien heikkouksien takia se oli muutenkin ”oppipojan” roolissa kansainvälisesti. Mitä pidemmälle 1990-luku eteni, sitä enemmän tämä asetelma alkoi Jeltsiniä ärsyttää. Hänen suhtautumisessaan

länteen alkaa näkyä enemmän realismia kuin optimismia, ja usko siihen, että Venäjä ja länsi olisivat jollain tapaa luonnollisia kumppaneita, alkoi karista. Osin tähän vaikuttivat myös sisäpoliittiset syyt. Venäjän kansa ei ollut niin länsimyönteistä kuin Jeltsin ja hänen ensimmäinen ulkoministerinsä Andrei Kozyrev, ja Jeltsinin oli vaihdettava ulkopoliittikkansa suuntaa. Hänen toisen ulkoministerinsä Jevgeni Primakovin ajatus moninapaisesta maailmasta sai jalansijaa myös Jeltsinin ajatusmaailmassa, ja hän alkoi vaalia yhä enemmän Venäjän suhteita esimerkiksi Aasiaan ja erityisesti Kiinaan. Toisaalta vaikka Jeltsin vuoden 2000 muistelmissaan painottaa nimenomaan Venäjän suhteita Kiinaan, vaikutti silti siltä, ettei hän kehittänyt suhteita Aasiaan länsisuhteiden kustannuksella.

Todennäköisesti yksi syy sille, miksi Jeltsin alkoi suhtautua länteen realistisemmin ja välillä epäileväisestikin oli, että hän koki antaneensa lännelle syyn luottaa itseensä ja Venäjään, mutta länsi ei vastannut tähän luottamukseen. Luottamuksen rikkomista Jeltsin ei voinut sietää. Kun hän piti Budapestissä vuonna 1994 dramaattisen ”kylmä rauha” -puheensa, johtui se pitkälti siitä, että hän koki Clintonin pettäneen hänen luottamuksensa Naton laajentumisen suhteen. Jeltsin eli luulossa, että Naton laajentuminen tapahtuisikin nopeammin kuin Clinton oli hänelle luvannut, mutta kun hän sai Budapestin jälkeen kuulla, että laajentuminen etenisi edelleen sovitussa aikataulussa, leppyi hän saman tien. Kun Jeltsin raivostui kuultuaan Naton aloittavan ilmaiskut Kosovossa vuonna 1999, yksi syy raivostumiselle oli todennäköisesti se, että hän sai kuulla siitä vain hetki ennen kuin iskut alkoivat. Vaikka Nato ja Venäjä olivat vuonna 1997 tehneet yhteistyösopimuksen, ei Nato konsultoinut Venäjää iskuista, mikä varmastikin edesauttoi Jeltsinin käsitystä siitä, ettei yhteistyösopimus lopulta ollut erityisen merkittävä.

Kuten on tullut ilmi, Jeltsin oli poliitikkona varsin omalaatuinen, eikä pelännyt näyttää persoonaansa tehdessään ulkopoliittikkaa. Yhden vierailun aikana Jeltsinistä saatettiin nähdä niin hyökkäävä, improvisoiva kuin huumorintajuinenkin puoli. Hän toimi vahvasti omien vaistojensa pohjalta ja teki jatkuvia yllätysliikkeitä, jotka tulivat yllätyksenä kaikille, myös hänen lähipiirilleen. Toisaalta Jeltsinin toimia rajoitti konkreettisesti yksi asia: hänen terveytensä. Tarkkoja laskelmia Jeltsinin presidenttinä sairastuvalla viettämästä ajasta ei ole, mutta hän esimerkiksi aloitti toisen presidenttikautensa olemalla reilusti yli puoli vuotta täysin poissa kuvioista sydänleikkauksensa jälkeen. Jeltsinin raju alkoholinkäyttö ei parantanut tilannetta, ja erityisesti hänen toisella presidenttikaudellaan hän usein ei yksinkertaisesti kyennyt täysipainoiseen työntekoon. Tämä luonnollisesti rajoitti paljon sitä, mitä hän kykeni saamaan aikaiseksi. Pahinta Jeltsinin kannalta oli, että 1990-luvun toinen puolisko oli Naton

laajentumisen kannalta kriittisintä aikaa, ja Nato tiesi neuvottelevansa usein heikossa kunnossa olevan Jeltsinin kanssa. Toisaalta Jeltsin sai silti pidettyä narut käsissään ja esimerkiksi esti Primakovia toimimasta oman mielensä mukaisesti ulkopolitiikassa sen jälkeen, kun Jeltsin palasi takaisin töihin leikkauksensa jälkeen.

Kaiken kaikkiaan tämä tutkielma on osoittanut, että Venäjän ja lännen suhde olisi voinut romuttua 1990-luvulla todella monta kertaa. Bosnian sota, Naton laajentuminen, Tšetšenian sodat, Kosovon sota ja Pristinan potentiaalinen konflikti olivat kaikki hetkiä, jolloin Jeltsin ja lännen johtajat olivat kovan paineen alla. Vaikka monet vastakkainasettelut olivat Jeltsinin itsensä aiheuttamia – kuten Tšetšenia ja Pristina – voidaan silti huomata, että Jeltsinillä ja lännellä riitti kärsivällisyyttä toisiaan kohtaan. Jeltsin antoi Vladimir Putinin haltuun Venäjän, jonka suhteet länteen olivat monilla mittapuilla edenneet 1990-luvulla, joskaan kehitys ei aina ollut lineaarista. Vaikka suhteiden kehittämiseksi oli itsekäitä syitä niin lännessä kuin Venäjälläkin, ja länsi katsoi monia Jeltsinin tekoja läpi sormien, osapuolet löysivät kuitenkin aina toisensa tavalla tai toisella vaikeidenkin hetkien jälkeen. Tähän oli varmasti yhtenä syynä se, että Jeltsin oli onnistunut yhdessä lännen johtajien kanssa rakentamaan avoimet ja luottamukselliset suhteet toisiinsa.

Lähteet

I Primääriaineisto

Jeltsin, Boris. *Jeltsin*. Suomeksi kääntänyt Esa Adrian. Porvoo: WSOY, 1990.

Jeltsin, Boris. *Presidentin päiväkirja*. Suomeksi kääntänyt Esa Adrian. Helsinki: Otava, 1994.

Jeltsin, Boris. *Midnight Diaries*. New York: Public Affairs, 2000.

II Tutkimuskirjallisuus

Arklay, Tracey. “1.13 Political Science”. Teoksessa *Handbook of Autobiography/Autofiction*, toim. Martina Wagner-Egelhaaf. Berlin; Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2019, 122–129.

Avižienis, Jura. “Mediated and Unmediated Access to the Past: Assessing the Memoir as Literary Genre”. *Journal of Baltic Studies*. Vol 36:1, 2005, 39–50.

Bavaj, Riccardo. “‘The West’: A Conceptual Exploration”. *Europäische Geschichte Online*, 2011.

Behnke, Andreas. *NATO’s Security Discourse after the Cold War: Representing the West*. Oxford: Routledge, 2012.

Berger, Heidi. *Venäjän ulko- ja turvallisuuspolitiikka Boris Jeltsinistä Vladimir Putiniin 1992–2014: Presidenttien uskomusjärjestelmät poliittisten olosuhteiden kontekstissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2020.

Bogaturov, Alexei. “Russia’s Strategic Thought toward Asia: The Early Yeltsin Years (1991–95)”. Teoksessa *Russian Strategic Thought toward Asia*, toim. Joseph P. Ferguson, Gilbert Rozman ja Kazuhiko Togo. New York: Palgrave Macmillan, 2006, 57–74.

Bradshaw, Michael. "Globalization, Regional Change, and the Territorial Cohesion of the Russian Federation". Teoksessa *Russia and Globalization: Identity, Security, and Society in an Era of Change*, toim. Douglas W. Blum. Washington, D.C: Woodrow Wilson Center Press, 2008, 79–110.

Cichock, Mark A. "Interdependence and Manipulation in the Russian-Baltic Relationship: 1993–97." *Journal of Baltic Studies*. Vol 30:2, 1999, 89–116.

Depkat, Volker. "1.8 History". Teoksessa *Handbook of Autobiography/Autofiction*, toim. Martina Wagner-Egelhaaf. Berlin; Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2019, 73–81.

Desai, Padma. "Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin". *Journal of Economic Perspectives*. Vol 19:1, 2005, 87–106.

Diligenski, German. "The 'West' In Russian Public Consciousness". *Journal of Social Sciences*. Vol 32:2, 2001.

Evangelista, Matthew. *Tshetshenian sodat: Hajoaako Venäjä?* Suomeksi kääntänyt Juhani Yli-Vakkuri. Helsinki: Like, 2004.

Fedorov, Yury E. "Russia's Foreign Policy: Basic Trends under President Putin". Teoksessa *Russia and Its Foreign Policy: Influences, Interests, Issues*, toim. Hanna Smith. Helsinki: Aleksanteri Institute, 2005, 9–34.

Forsberg, Tuomas ja Graeme P. Herd. "'The EU, Human Rights, and the Russo-Chechen Conflict". *Political Science Quarterly*. Vol 120:3, 2005, 455–478.

Giles, Keir. *Moskovan opit: Mikä saa Venäjän vastustamaan länttä*. Suomeksi kääntänyt Ilkka Rekiaro. Jyväskylä: Docendo, 2020.

Havu, Kaarlo ja Mikko Tolonen. "Kielellinen kontekstualismi ja aatehistoria". Teoksessa *Sanat siltana menneeseen: kielelliset lähestymistavat historian tutkimuksessa*, toim. Pasi Ihalainen ja Heli Valtonen. Helsinki: Gaudeamus, 2022, 92–117.

Hyvärinen, Matti. "Narrative Analysis and Political Autobiography". *Journal of Political Science*. Vol 20:1, 1992, 51–70.

Ihalainen, Pasi ja Heli Valtonen. "Kielen kautta menneisyyden ajatteluun". Teoksessa *Sanat siltana menneeseen: kielelliset lähestymistavat historian tutkimuksessa*, toim. Pasi Ihalainen ja Heli Valtonen. Helsinki: Gaudeamus, 2022, 13–38.

Jovic-Lazic, Ana ja Ivona Ladjevac. "Serbia's Approach to the EU and Russia – Implications for Its Internal and Foreign Policy". *Međunarodni Problemi (Srpskohrvatsko Izd.)*. Vol 75:1, 2023, 39–64.

Järvinen, Jouni ja Jouko Lindstedt. "Johdanto". Teoksessa *Itä-Eurooppa matkalla länteen: itäisen Keski-Euroopan, Baltian ja Balkanin historiaa ja politiikkaa*, toim. Jouni Järvinen ja Jouko Lindstedt. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 2011, 7–18.

Kassianova, Alla. "The Russian Defense Industry in the Age of Globalization". Teoksessa *Russia and Globalization: Identity, Security, and Society in an Era of Change*, toim. Douglas W. Blum. Washington, D.C: Woodrow Wilson Center Press, 2008, 153–180.

Kieninger, Stephan. "The 1999 Kosovo War and the Crisis in U.S.-Russia Relations". *International History Review*. Vol 43:4, 2021, 781–795.

Kotz, David ja Fred Weir. *Russia's Path from Gorbachev to Putin: The Demise of the Soviet System and the New Russia*. New York: Routledge, 2007.

Krasnov, Mikhail ja William Partlett. "Russia's Non-Transformative Constitutional Founding". *European Constitutional Law Review*. Vol 15:4, 2019, 644–667.

Lamin, Vladimir ja Evgeny Vodichev. "Russian Identity and Siberia's Self-Identification: Historical Traditions in a Global World". Teoksessa *Russia and Globalization: Identity, Security, and Society in an Era of Change*, toim. Douglas W. Blum. Washington, D.C: Woodrow Wilson Center Press, 2008, 111–138.

Markov, Sergei ja Michael McFaul. *The troubled birth of Russian democracy: parties, personalities, and programs*. Stanford, California: Hoover Institution Press, 1993.

Matz, Johan. *Constructing a Post-Soviet International Political Reality: Russian Foreign Policy towards the Newly Independent States 1990–95*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2001.

McNeill, William. "What We Mean by the West". *Orbis*. Vol 41:4, 1997, 513–524.

Miettunen, Katja-Maria. "Muistelu historiantutkimuksen haasteena ja mahdollisuutena". Teoksessa *Muisti*, toim. Jani Hakkarainen, Mirja Hartimo ja Jaana Virta. Tampere: Tampere University Press, 2014, 167–177.

O'Hagan, Jacinta. *Conceptualizing the West in International Relations: From Spengler to Said*. Lontoo: Palgrave Macmillan, 2002.

Omer, Soran. "The Role and Future of G8". *Journal of Process Management. New Technologies*. Vol 7:1, 2019, 49–55.

ÓTuathail, Gearóid. "Theorizing Practical Geopolitical Reasoning: The Case of the United States' Response to the War in Bosnia." *Political Geography*. Vol 21:5, 2002, 601–628.

Pikkanen, Ilona. "Kerrontateoreettiset lähestymistavat historiantutkimuksessa". Teoksessa *Sanat siltana menneeseen: kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa*, toim. Pasi Ihalainen ja Heli Valtonen. Helsinki: Gaudeamus, 2022, 142–164.

Pouliot, Vincent. *International Security in Practice: The Politics of NATO-Russia Diplomacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Pyykkönen, Miikka ja Heli Valtonen. "Diskurssianalyttinen historiantutkimus". Teoksessa *Sanat siltana menneeseen: kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa*, toim. Pasi Ihalainen ja Heli Valtonen. Gaudeamus, 2022, 39–64.

Sarotte, Mary E. *Not One Inch: America, Russia, and the Making of Post-Cold War Stalemate*. New Haven: Yale University Press, 2021.

Shevtsova, Lilia. *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*. Washington, D.C: Carnegie Endowment for International Peace, 1999.

Shevtsova, Lilia. "From Yeltsin to Putin: The Evolution of Presidential Power". Teoksessa *Gorbachev, Yeltsin and Putin: Political Leadership in Russia's Transition*, toim. Archie Brown ja Lilia Shevtsova. Washington, D.C: Carnegie Endowment for International Peace, 2001, 67–112.

Shevtsova, Lilia. *Lonely Power: Why Russia Has Failed to Become the West and the West is Weary of Russia*. Washington, D.C: Carnegie Endowment for International Peace, 2010.

Strickland, David. "Overriding Democracy: American Intervention in Yeltsin's 1996 Reelection Campaign". *Footnotes: A Journal of History*. Vol 4, 2020, 166–181.

Tamminen, Tanja. "Kosovo". Teoksessa *Itä-Eurooppa matkalla länteen: itäisen Keski-Euroopan, Baltian ja Balkanin historiaa ja politiikkaa*, toim. Jouni Järvinen ja Jouko Lindstedt. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 2011, 282–294.

Torsti, Pilvi. "Bosnia ja Hertsegovina". Teoksessa *Itä-Eurooppa matkalla länteen: itäisen Keski-Euroopan, Baltian ja Balkanin historiaa ja politiikkaa*, toim. Jouni Järvinen ja Jouko Lindstedt. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 2011, 214–230.

Troitskiy, Mikhail. "Going 'Relativistic': The Changing Vision of 'Just International Order' in Russian Foreign Policy". Teoksessa *Russia and Globalization: Identity, Security, and Society in an Era of Change*, toim. Douglas W. Blum. Washington, D.C: Woodrow Wilson Center Press, 2008, 207–231.

Tsygankov, Andrei P. *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. 6th ed. Lanham, Md: Rowman & Littlefield Publishers, 2022.

Yuan, Jing-dong. "Sino-Russian Confidence-Building Measures: A Preliminary Analysis". *Asian Perspective*. Vol 22:1, 1998, 71–108.

III Muu kirjallisuus

Aron, Leon. *Yeltsin: A Revolutionary Life*. New York: Thomas Dunne Books/St. Martin's Press, 2000.

Clinton, Bill. *Elämäni*. Suomeksi kääntänyt Pirkko Leino, Matti Kinnunen ja Leena Nivala. Helsinki: WSOY, 2004.

Colton, Timothy J. *Yeltsin: A Life*. New York: Basic Books, 2008.

Talbott, Strobe. *The Russia Hand: A Memoir of Presidential Diplomacy*. New York: Random House Publishing Group, 2002.

Jeltsina, Naina. *My Life with Boris*. Lontoo: Alma Books, 2020.

IV Muut lähteet

BBC News, 1998. <<https://www.bbc.co.uk/>>

Cambridge University Press, 2009. <<https://www.cambridge.org/universitypress>>

Council on Foreign Relations, 2009. <<https://www.cfr.org/>>

Esalen-instituutti, 2024. <<https://www.esalen.org/>>

North Atlantic Treaty Organization (NATO), 2022. <<https://www.nato.int/>>

ReliefWeb-organisaatio, 1999. <<https://reliefweb.int/>>

Suomen valtiovarainministeriö, 2024. <<https://vm.fi/etusivu>>

Yhdysvaltojen kongressi, 2023. <<https://www.congress.gov/>>

Yhdysvaltojen kansallinen turvallisuusarkisto, 2018. <<https://nsarchive.gwu.edu/>>

Yhdysvaltojen kansallinen turvallisuusarkisto, 2020. <<https://nsarchive.gwu.edu/>>